

OTVORENO POLJE RAZVOJA

Psihosocijalni rad sa djecom i mladima

Здраво да сте
Hi Neighbour

Monografija je pripremljena povodom obilježavanja 20 godina rada
“Zdravo da ste”.

Здроаво да сте
Hi Neighbour

IMPRESUM

Izdavač

UG "Zdravo da ste"

Urednik

Strahinja Dimitrijević

Recenzenti

Dr Branko Milosavljević

Dr Darinka Anđelković

Dr Nada Vaselić

Lektor

Igor Simanović

Dizajn

Aleksandar Stanišljević

Fotografije

Aktivnosti „Zdravo da ste“
u periodu od 1996. do 2016. godine

Štampa

Atlantik bb

Tiraž

300

OTVORENO POLJE RAZVOJA

- Psihosocijalni rad sa djecom i mladima -

Banja Luka, 2016. godina

SADRŽAJ

<i>Uvodna riječ</i>	7
Aleksandra Štrbac	
<i>20 godina udruženja "Zdravo da ste"</i>	11
Nada Uletilović	
<i>O psihološkoj radionici</i>	27
Vesna Ognjenović	
<i>Relacije u razvojnim grupama</i>	37
Jovan Savić	
<i>"In spe" model rada sa djecom i mladima</i>	47
Sonja Stančić	
<i>Igra, kreativnost, dečiji razvoj</i>	59
Bojana Škorc	
<i>Osnovni principi prava djeteta u funkciji samoaktualizacije</i>	67
Aleksandra Štrbac	
<i>Slobodno vrijeme – otvoreni omladinski klubovi</i>	79
Tanja Boromisa	
<i>Batina NIJE iz raja izašla!</i>	87
Siniša Subotić, Strahinja Dimitrijević i Ivan Knežević	
Registar autora	103
Prilog (CD):	
<i>Zdravo da ste</i>	
Vesna Ognjenović	

Ovu monografiju
posvećujemo svima sa kojima smo se susreli
i sa kojima ćemo se tek susresti!

UVODNA RIJEČ

Dok je nastajala ova knjiga koju držite u rukama, obraćali smo joj se imenom “monografija”. Po definiciji monografije, ona baš i ne zadovoljava sve kriterije, ali dominantno je da obrađuje jednu temu, temu razvoja, i da je pisao jedan autor, a to je “Zdravo da ste”.

Organizacija “Zdravo da ste” inicijalno je nastala od grupe razvojnih psihologa iz Beograda, koji su se okupili da pronađu najbolji odgovor na tragičnu situaciju u kojoj su se našla djeca, mladi i odrasli, zatečeni u izbjegličkoj situaciji u Srbiji. Ista motivacija vodila je i grupu psihologa i drugih profesionalaca, koja je iste aktivnosti pokrenula u Republici Srpskoj. Naše aktivnosti imale su istu teorijsku potku i istu zainteresovanost za kreiranje podsticajnog okruženja za razvoj djece, mladih, odraslih i cijele zajednice, iako smo djelovali kao nezavisne organizacije. Naši susreti su bili redovni, brojni i usmjereni na traženje novih oblika rada i razmjene dobrih iskustava, na zajedničko učenje. Djelovanjem obje organizacije formiran je svojevrsan “Zdravo da ste” *identitet* koji je postao prepoznatljiv u svim našim aktivnostima.

Stoga, autor ove monografije je “Zdravo da ste”. Sačinjen od svih onih koji su, iz ruke u ruku, dvadeset godina prenosili vrijednosti ljudskih susreta, slušanja, ćutanja, traganja, saradnje, izgradnje, otvorenosti, života koji se odvija sada i ovdje i uvijek i svuda. Stalno obogaćivanje otvorenog polja razvoja bio je naš zajednički izazov.

Monografija se sastoji od nekoliko tekstova koji, svaki na svoj način, odgovaraju na pitanje ko smo, šta smo radili, kako smo radili, s kim smo djelovali, šta smo pokušavali i šta pokušavamo da postignemo. Namjera nam je bila da predstavimo naš rad, ono što smo naučili, da inspirišemo i ohrabrimo i druge, nadajući se da će buduće aktivnosti na izgradnji zajedničkog života u zajednicama biti usmjerene na one koji najviše trebaju podršku i na sve one koji shvataju da vrijeme rasta i razvoja nikada ne prestaje, već predstavlja kontinuiran životni proces koji prevazilazi čak i vijek jednog individualnog ljudskog života i tiče se budućnosti, rasta i razvoja upravo zajednica u kojima živimo. One će biti ono što od njih napravimo.

Ono što nije pomenuto u tekstovima koji slijede jeste kontekst u kojem se udruženje “Zdravo da ste” razvijalo i djelovalo, od svojih volonterskih i neformalnih početaka, do profesionalizacije rada koju smo postigli tokom ovih dvadeset godina. U vrijeme kada je udruženje registrovano, počeo je i razvoj civilnog sektora u Republici Srpskoj i cijeloj BiH. Civilno društvo je u poslijeratnoj BiH imalo razvojno neprocjenjiv uticaj. Tranziciona situacija u kojoj smo se našli kao društvo, oslabljeno, osiromašeno

i ranjeno ratom, stvorilo je niz novih izazova koje je trebalo savladati kako bi kao društvo krenuli ka oporavku. Cjelokupna društvena situacija, obojena strahovima i nepovjerenjem, kao dugotrajnim posljedicama rata, karikaturom demokratskih procesa koji su produkovali decenije ekonomskog i socijalnog haosa, prenosila se na unutrašnji plan ljudi i bilo je potrebno boriti se protiv beznađa, obespravljenosti, predrasuda, nedostatka glasa i moći. Zakonski okvir koji je definisao rad udruženja građana nije bio podsticajan, ali nije bio ni ograničavajući. Bilo je, ipak, potrebno imati i hrabrosti za započinjanje novih poduhvata u organizaciji aktivnosti koje su bile usmjerene na kreiranje podsticajnog okruženja za rast i razvoj djece i mladih. Danas, kao i tada, ovaj cilj još uvijek nije cilj društva u kojem živimo.

U posljednjih dvadeset godina u BiH je registrovan veliki broj udruženja. Neke procjene broja se kreću čak do 12.000 organizacija. Naravno, nisu sve ove organizacije aktivne, neke su postojale pa se ugasile, neke su bile paravani za pranje novca i nelegalne aktivnosti, nanoseći ogromnu štetu cijelom sektoru. Neke organizacije su mijenjale svoj identitet u zavisnosti od toga kako su se kretali interesi donatora. Veliki uspjeh, na koji smo ponosni, jeste to što je udruženje “Zdravo da ste” svih dvadeset godina ostalo dosljedno svojoj misiji, iako je ta odlučnost periodično dovodila udruženje do ivice postojanja.

Pozicija udruženja građana u društvu zavisi od toga ko je posmatra. Neki nas smatraju stranim plaćenicima koji podrivaju dobro organizovan sistem, neki nas smatraju neozbiljnim grupama koje se igraju, neki u nama vide ozbiljne partnere. Pokušavajući da unaprijedimo razvojne uslove za djecu i mlade, djelovali smo u školama, posebno organizovanim centrima, lokalnim zajednicama, mrežama udruženja, inicijativama i akcijama, protestima, raznim radnim grupama, pa i u Savjetu za djecu Republike Srpske i Vijeću za djecu Bosne i Hercegovine. Naše iskustvo pokazuje da je najplodniji rad sa djecom i odraslima na nivou lokalne zajednice, u školama, centrima, javnim prostorima. Tamo gdje se dešava život.

Danas je civilni sektor u BiH u veoma teškoj poziciji. Retrogradne sile, koje služe manjem broju pojedinaca sa ogromnom moći, nemaju za cilj da pomažu napredak, a time ni razvoj civilnog sektora, jer im ne odgovaraju promjene niti vrijednosti za koje se većina udruženja zalaže. Sve je teže obezbijediti osnovne uslove za kvalitetan rad, iako je razvijen civilni sektor jedna od bitnih karakteristika razvijenih društava. Ova monografija takođe ima za cilj i da pokaže kakav ogroman doprinos jedno malo udruženje može da pruži razvoju društva, i time da ohrabri sve one koji žele da učestvuju u kreiranju društva u kojem žive, a čini im se da je to nemoguće. Takođe, želimo da ohrabrimo i one koji ovakav rad treba da podrže, a još uvijek smatraju da taj rad nije dovoljno vrijedan ulaganja.

Svaka djelatnost koja je bazirana na humanističkim vrijednostima, na ljudima i djeci priznatim pravima, na naučnim i prirodnim činjenicama i zajedničkom djelovanju koje je usmjereno na opšte dobro, ima neprocjenjivu vrijednost, posebno

danas, kada se svijet globalno suočava sa ogromnim posljedicama neravnomjerno raspoređene moći.

Psihosocijalni rad, posebno sa djecom i mladima, koji je bio polje djelovanja naše organizacije, postaje sve važniji. Posljedice života u svijetu danas ubrzano stvaraju nove izazove i rizike na koje treba brzo odgovarati kako bi ljudski razvoj mogao da se odvija zdravim i prirodnim tokom. Glas humanosti, nauke i struke danas je glas koji se ne čuje od glasova novca, moći i konflikta. Djelovanje kroz udružena građana, neformalne grupe ili inicijative, pružaju mogućnost takvog brzog djelovanja, a treba da bude zasnovano na naučnim činjenicama i na naučnoj radoznalosti, koja konstantno propituje i kreira nova rješenja za nove izazove.

“Zdravo da ste” su osnovali ljudi od nauke, kojima je bilo potrebno da reaguju brže, da djeluju u životu, a ne samo u teoriji, i da iz tog iskustva stvaraju i drugačiji život i drugačiju nauku. U svom radu zadržali smo taj pravac, te smo prezentovali i razvijali svoj rad i na naučnim skupovima, prvenstveno u saradnji sa Odsjekom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci i Društvom psihologa Republike Srpske.

Veliki je broj onih ljudi koji su doprinijeli onome što je “Zdravo da ste” bio i jeste, veliki broj djece, mladih i odraslih. Svima im veliko hvala. Hvala Jovanu Saviću i Vesni Ognjenović, izuzetnim ljudima i psiholozima čije nam je prijateljstvo podarilo “Zdravo da ste” i koji su “Zdravo da ste” učinili svojim životnim djelom, Nadi Uletilović koja je za 25 godina kreiranja života našeg udruženja ostavila, i još uvijek ostavlja, izuzetno važan trag u zaštiti djece u cijeloj zemlji. Zahvaljujemo se i svima koji su podržali naš rad materijalno i obezbjeđivanjem uslova za njegovo odvijanje putem međunarodnih fondova, lokalnih i entitetskih fondova, prostora za rad i partnerske saradnje; svima koji su podržali naše humanitarne akcije i pomogli onima kojima su bile namijenjene. Sa punim srcem se sjećamo i onih zdravodastovaca čiji su životi završili a bili su dio našeg zajedničkog puta. Veliko im hvala. Zahvaljujemo se i autorima radova koji su sabrani ovdje, a posebno Strahinji Dimitrijeviću, bez koga ne bi ni bilo ove monografije.

Aleksandra Štrbac

20 GODINA UDRUŽENJA “ZDRAVO DA STE”

Nada Uletilović

Sažetak

Organizacija “Zdravo da ste” počela je sa radom 1992. godine, a formalno je registrovana 1996. Od tada, do danas, realizovali smo veliki broj projekata, koji su prikazani u okviru nekoliko programa: Program socijalne integracije i ublažavanja posljedica rata, Razvojni program za djecu i mlade, Program razvoja zajednice, Program prava djeteta, Program unapređenja obrazovanja i Program psihosocijalnih istraživanja. Nažalost, zbog ograničenog prostora nije moguće pobrojati sve aktivnosti koje smo imali tokom prethodnih godina, kao ni učesnike u tim aktivnostima, naše saradnike i sve one koji su finansijski podržavali naš rad.

Ključne riječi: udruženje građana, programi psihosocijalnog rada, “Zdravo da ste”

Uvod

... Zdravodastovci vidađu rane. Kaleme zavičaj. Presađuju djetinjstvo. Stišavaju bol. Hrane nadu i sanjaju doba koje je otišlo u legendu. Tamo se više ne možemo vratiti. Zato moramo otkrivati ono što smo znali. A to možemo samo na zdravodastovski način. Igrom. Aktivnim življenjem. Kreativnošću. Vratiti se u djetinjstvo vječite slobode. Kroz igru dokučiti prapočetak. Otkriti početak kruga: velikog, veselog, još većeg, za sve, bez plakanja, bez svirke vjetra kroz kosti...¹

Kada se osvrnem na dvadeset godina postojanja “Zdravo da ste”, preplavi me lavina osjećanja, sjećanja, susreta, padova, uzleta, uzajamnog učenja i razvoja. Ovaj tekst ima ambiciju da kroz plimu osjećanja iznese i činjenice, kako bi oni koji su učestvovali u procesu rasta i razvoja “Zdravo da ste” imali pred sobom obim i kvalitet svega učinjenog, a oni koji nas ne poznaju, stekli uvid u razvoj i postignuća udruženja koje je nastalo iz potrebe da se pomogne ljudima u nevolji.

---

¹ Zabilješka sa „Zdravo da ste“ radionice.

Udruženje građana “Zdravo da ste” zvanično je registrovano 9. aprila 1996. godine upisom u sudski registar Osnovnog suda u Banjoj Luci. Međutim, “Zdravo da ste” je nastalo četiri godine prije zvanične registracije, 1992. godine, kada se grupa dobrih ljudi organizovala u želji da ublaže patnju izbjeglica koje su, bježeći od ratnih strahota, preplavile Banju Luku. Iz tog susreta, prvenstveno sa djecom u izbjegličkim centrima, pokrenula se svijest o neophodnosti rada sa njima, kako bi se kroz zajedničke aktivnosti djece i odraslih ponovo pokrenula igra, kreativnost i radost, a tako i proces njihovog razvoja. Iz te potrebe desio se i susret sa prijateljima iz “Zdravo da ste” Beograd, koji su sve ovo i započeli u brojnim izbjegličkim centrima u Srbiji. Učili smo od njih i zajedno rasli.

Projekti koje smo realizovali u ovih 20 godina uslovno su, radi lakšeg pregleda, razvrstani u nekoliko grupa, tj. programa: Program socijalne integracije i ublažavanja posljedica rata, Razvojni program za djecu i mlade, Program razvoja zajednice, Program prava djeteta, Program unapređenja obrazovanja i Program psihosocijalnih istraživanja. Nažalost, zbog ograničenog prostora nije moguće pobrojati sve aktivnosti koje smo imali tokom svih prethodnih godina. Neki od projekata su bili dugoročni i pružali su nam mogućnost da se i mi, kao organizacija, razvijamo. Posebno ističemo da smo u ovom dvadesetogodišnjem periodu omogućili i pomagali otvaranje nekoliko udruženja, koja su nastavila da žive i rade samostalno. To su “Svjetonik” i “Kvart” iz Prijedora, “Derbent” iz Dervente, “Mogu” iz Čelinca i “C.E.Z.A.R.” iz Srpcu.

Iskustvo stečeno kroz realizaciju pomenutih aktivnosti, zdravodastovci nose u srcu kao nešto dragocjeno, kao zajedničko blago.

Program socijalne integracije i ublažavanja posljedica rata

Projekti u okviru ovog programa bili su namijenjeni izbjeglicama i povratnicima, prvenstveno djeci i mladima koji su provodili svoje djetinjstvo i mladost u ratnom i poslijeratnom okruženju. Projektima smo nastojali smanjiti inhibirajuće efekte traumatskih doživljaja na dječiji razvoj i podržati socijalnu integraciju i njih i njihovih roditelja.

Projekat “Podrška razvoju zajednice” realizovan je kroz komunalne centre u Banjoj Luci, Prijedoru, Doboju, Derventi i Brodu. Projekat je bio usmjeren na psihološku podršku izbjeglim i raseljenim licima, socijalnu integraciju i izgradnju zajednice, te informisanje korisnika. Tokom vremena, postavljani su i novi ciljevi, koji su se odnosili na podršku korisnicima da započnu samostalno privređivanje, i to kroz razvijanje njihovih kapaciteta (kursevi krojenja, šivenja, tkanja, knjigovodstva, kulinarnstva, rada na računarima) i kroz program mikrokredita. U radu centara značajno mjesto je zauzimao i etno-program koji je, pored okupacione terapije, omogućavao i ostvarenje određenih prihoda, te očuvanje ličnog i kulturnog identiteta izbjeglica.

Projekat je trajao od 1996. do 2005. godine, a finansirala ga je Holandska vlada i Stichting Vluchteling Holandija.

Cilj projekta "Psihosocijalna podrška djeci pogođenoj ratom" je podrška dječjeg razvoja i socijalne integracije u neadekvatnim poslijeratnim uslovima. Aktivnosti za ostvarenje ovih ciljeva osmišljene su tako da pomognu djeci da oslobode svoje razvojne potencijale kroz psihološke, kreativne, rekreativne i radionice dječjih prava. Kroz projekat su razvijani kapaciteti djece i mladih, kao i kapaciteti odraslih koji rade sa djecom. Projekat je realizovan u izbjegličkim centrima, u zajednicama u kojima je došlo do velike promjene stanovništva. Aktivnosti iz ovog projekta su realizovane na 23 lokacije širom Republike Srpske, od sjeverozapadnog dijela, pa sve do Višegrada i Rudog. Kroz ovaj projekat edukovali smo izuzetno veliki broj profesionalaca koji rade sa djecom iz raznih područja rada: prosvjetnih radnika, socijalnih i zdravstvenih radnika, policajaca, sudija. Posebno smo ponosni na edukaciju studenata pedagogije i psihologije. Projekat je kontinuirano trajao od 1996. do 2005. godine, a finansijski ga je podržala organizacija Save the Children Švedske - Radda Barnen.

Projekat "Slobodno vrijeme djece izbjeglica iz SR Jugoslavije" predstavljao je odgovor na potrebe velikog broja djece i mladih koji su, zbog bombardovanja u svojoj zemlji, došli u Republiku Srpsku. Ta djeca su zbog straha, odvajanja od porodice, promjene sredine i svega što su proživjela, predstavljala grupu kojoj je bila potrebna psihosocijalna pomoć. Među njima su se nalazila i djeca koja su u ovom ratu već imala izbjegličko iskustvo i kojima je ovo navikavanje na novu sredinu drugo ili, čak treće u kratkom životu. Projekat je realizovan na osamnaest lokacija: u 5 komunalnih i dva omladinska centra, te u Rudom, Višegradu, Trnu, Novom Gradu, Dubici, Gradišci, Srpcu, Laktašima, Tesliću i Prnjavoru. Kroz ovaj projekat započeli smo i rad sa Romima koji su za vrijeme bombardovanja došli iz Jugoslavije. Radilo se na tri lokacije: Banja Luka, Prijedor i Srpski Brod. Projekat je trajao šest mjeseci u 1999. i 2000. godini, a finansijski su ga podržali Save the Children UK i UNICEF.

Projekat "Socijalna integracija djece povratnika" bio je namijenjen djeci u širem regionu Banje Luke, sa ciljem da pomogne reintegraciju djece povratnika u sredinu iz koje su izbjegli usljed rata. Projekat je realizovan u "Zdravo da ste" komunalnim centrima. Projekat je realizovan tokom 2001. i 2002. godine, a finansijski je bio podržan od International Rescue Committee.

Zajedno sa prijateljima iz "Zdravo da ste" iz Beograda, u periodu od 1996. do 2005, organizovali smo ljetovanja za djecu iz izbjegličkih centara i iz porodica koje žive u velikom siromaštvu. Svake godine je odlazilo po 200 djece iz Srbije i Republike Srpske, a desetodnevno ljetovanje je realizovano u Bijeloj kod Herceg Novog. Sadržaj ljetovanja bio je ispunjen kreativnim radionicama, izletima, obilascima starih gradova i upoznavanjem kulturno-istorijskih spomenika. Ljetovanje djece iz Srbije i Republike Srpske je finansirao Komitee fur Grundrechte und Demokratie. Slično,

u saradnji sa holandskom organizacijom Pax Kinderhulp, “Zdravo da ste” je sa četiri osnovne škole iz Banje Luke organizovala i zimovanje u holandskom gradu Utrecht za grupu od 40 djece, iz socijalno ugroženih porodica.

Razvojni program za djecu i mlade

Djeca i mladi su bili i ostali naša primarna interesna grupa. I kada smo radili sa odraslim, radili smo sa saznanjem da djeca ne rastu izolovano od svog socijalnog okruženja, uže i šire porodice, zamjene za porodicu, ako se radi o djeci bez roditeljskog staranja, škole, vršnjačkih grupa... Iz tog razloga smo radili i sa roditeljima, sa profesionalcima koji rade sa djecom, sa studentima koji će sutra biti u toj ulozi. Nama je najznačajniji bio direktan rad sa djecom i mladima, kroz koji smo sve ove godine nastojali afirmisati u praksi njihova prava, a posebno pravo na aktivno uključivanje i izražavanje mišljenja i uvažavanje onog što je djeci i mladima važno.

Omladinski centri u Banjoj Luci i Prijedoru osnovani su u junu 1996. godine, kao rezultat saradnje između “Zdravo da ste” i švajcarske organizacije Terre des Hommes. U prvim godinama rada omladinskih centara osnovni cilj bio je okupljanje mladih izbjeglica i raseljenih lica, mladih bez jednog ili oba roditelja, kao i mladih iz marginalizovanih i ranjivih grupa. Omladinski centri nudili su mladima edukativne, kreativne i slobodne aktivnosti, jednako kao i psihološku podršku (individualnu i grupnu). Omladinski centar u Prijedoru odvojio se od “Zdravo da ste” i nastavio raditi u okviru lokalne nevladine organizacije “Svjetionik”. Rad omladinskog centra u Banjoj Luci je prolazio kroz mnoge razvojne faze, ali je uspio prebroditi i prestanak finansiranja od strane TDH, mnoge kadrovske promjene, česta preseljenja u cilju traženja odgovarajućeg prostora za brojne aktivnosti. Već dvanaest godina Omladinski centar je smješten u baraci, koju smo dobili od Grada na korištenje. Prvih godina kompletnu finansijsku podršku je pružala organizacija Terre des Hommes iz Švajcarske, a kasnije su se uključivali i Save the Children UK, UNICEF, World Lutheran Union, UMCOR, EU i Grad Banja Luka. Omladinski centar već jedanaest godina organizuje događanje pod nazivom Kreativni avgust. U tom mjesecu se na otvorenom prostoru organizuju kreativne, rekreativne i edukativne aktivnosti za djecu i mlade. Finansijsku podršku za Kreativni avgust dobijali smo od Grada.

U okviru projekta “Prevenција maloljetničkog presupništva na lokalnom nivou”, koji je za cilj imao smanjenje maloljetničkog prestupništva, otvorili smo dva omladinska centra u Srpcu i Čelincu, sredinama koje mladim ljudima nisu nudile nikakve aktivnosti koje bi bile alternativa ulici. U vrijeme trajanja projekta u centrima su organizovane brojne aktivnosti po izboru mladih, koje su bile besplatne i na taj način dostupne i najugroženijim grupama. U centrima su organizovane brojne kampanje, kulturni događaji, prezentacije, humanitarne akcije i sl. Centri su i prije osamostaljenja realizovali čitav niz projekata koji su im omogućavali uvođenje dodatnih

aktivnosti ili nabavku dodatne opreme i materijala za rad. Posebno je važno istaći da je omladinski centar u Srpcu realizovao projekat “Šansa za sve” kroz koji je otvoren Centar za djecu i mlade u MZ Kobaš, opština Srbac, s ciljem da se poboljša kvalitet kulturnog i društvenog života ranjivih, siromašnih, socijalno ugroženih i manjinskih grupa u ruralnom području opštine, kroz sportske, kreativne, kulturne i edukativne aktivnosti. U oba mjesta lokalne vlasti su obezbijedile prostor za smještaj omladinskih centara, što je omogućilo i njihovu samoodrživost. Nakon završetka projekta centri su preneseni u vlasništvo lokalnim nevladinim organizacijama koje su u međuvremenu osnovane. Partneri u projektu su bili Centar za socijalni rad Srbac i Centar za socijalni rad Čelinac, a projekat je trajao od 2010. do 2013. godine i finansirali su ga Evropska unija i UNDP.

Svrha projekta “Podrška mladima u zajednici” bila je da se inicira okupljanje mladih, njihova edukacija i osnaživanje za osnivanje novih omladinskih organizacija u pet gradova Republike Srpske, koji će, u budućnosti, postati osnaženi za organizaciju nezavisnog rada i opstanka. Projekat je realizovan u okviru naših komunalnih centara u Banjoj Luci, Prijedoru, Doboju, Derventi i Brodu. Kroz ovaj projekat formirano je i registrovano pet omladinskih organizacija: “BLoko” u Banjoj Luci, u Derventi organizacija “Derbent”, u Prijedoru “Kvart”, u Doboju “Dok” i u Brodu “Otisak”. U drugoj godini projekta sve novonastale organizacije su kreirale projekte, kao dio edukacije za samostalan rad, i uspješno ih implementirale. Danas, deset godina poslije, nastavile su sa radom dvije organizacije “Derbent” iz Dervente i “Kvart” iz Prijedora. Projekat smo realizovali tokom 2006/07. godine, a finansirao ga je Stichting Vluchteling iz Holandije.

Projekat “Centri za mlade u zajednici – CeZaM” imao je za cilj da poboljša kvalitet života i društvene povezanosti mladih u pograničnom području, te omogući bolji pristup servisima za mlade kroz programe koji su istovremeno pristupačni, besplatni, edukativni, kreativni, rekreativni i društveni. Kroz ovaj projekat su otvorena dva centra za mlade – u Kostajnici i Hrvatskoj Kostajnici, i četiri info centra: u Novom Gradu, Kozarskoj Dubici, Hrvatskoj Dubici i Dvoru. Kroz projekat smo podizali nivo informisanosti mladih, promovisali cjeloživotno učenje i usavršavanje, podsticali aktivno učešće u svim sferama društvenog života i poboljšali pristup uslugama u zajednicama. Kroz planirane zajedničke aktivnosti povećao se stepen razumijevanja, tolerancije i saradnje među mladim sa bosanskohercegovačke i hrvatske strane Une. Partner nam je bio Rehabilitacijski centar za stres i traumu i opština Kostajnica. Projekat će trajati od aprila 2015. do aprila 2017. godine, a finansirala ga je EU, kroz IPA program – Program prekogranične saradnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Projekat “Nasilje nije školski predmet” bio je usmjeren na podizanje svijesti o nasilju nad djecom u školama. Aktivnostima su obuhvaćene sve škole u BiH, ali i šira javnost. Jedna od značajnih aktivnosti je bila edukacija djece, nastavnika i roditelja o uzrocima i posljedicama nasilja nad djecom u školama, načinima da se ono prepozna i da se u slučajevima nasilja interveniše. Djeca su u projekat bila

uključena preko konkursa dječijeg stvaralaštva objavljenog u svim školama u BiH, kako bi preko svojih pisanih i crtanih radova dala svoj pogled na problem nasilja nad djecom u školama, a najbolji dječiji radovi bili su objavljeni u knjizi. U toku trajanja projekta kontinuirano smo zagovarali preventivne mjere kod svih relevantnih institucija u oba entiteta i Brčko distriktu. Kroz medijsku kampanju upoznali smo širu javnost sa ozbiljnošću i raširenošću problema nasilja nad djecom u bosansko-hercegovačkim školama. Na okruglim stolovima u 17 gradova Bosne i Hercegovine bio je prisutan veliki broj profesionalaca iz raznih institucija i organizacija koje rade sa djecom. Projekat smo realizovali 2008. godine u partnerstvu sa organizacijom “Naša djeca” iz Sarajeva, a finansirala ga je Evropska unija.

Projekat “Borba protiv vršnjačkog nasilja u Bosni i Hercegovini” nastao je kao odgovor na zabrinjavajući porast svih oblika nasilja nad djecom. Kroz projekat je razvijen model prevencije vršnjačkog nasilja u školama i za njegovu primjenu u ove dvije škole edukovani su učenici, članovi savjeta/vijeća učenika, nastavnici, te roditelji. Program edukacije je obuhvatao tri cjeline: cjelinu o pravima djeteta, cjelinu o nasilju, vrstama nasilja, uzrocima i posljedicama i treću cjelinu o konfliktima i nenasilnom rješavanju sukoba. Model prevencije vršnjačkog nasilja u školi testiran je čitavu školsku godinu u našim partnerskim školama. Obavljeni su razgovori sa pet predstavnika u tri resorna ministarstva sa ciljem zagovaranja uvođenja modela prevencije vršnjačkog nasilja, kao obaveznog sadržaja u nastavi u osnovnim školama. Takođe su obavljeni razgovori sa predstavnicima visokoškolskih ustanova sa ciljem zagovaranja, odnosno uvođenja sadržaja na nastavničke fakultete i fakultete koji obrazuju buduće novinare, koji govore o nenasilnoj komunikaciji, rodnoj diskriminaciji, dječijim pravima i sličnim temama. Jedna od planiranih aktivnosti je bilo kontinuirano zagovaranje za primjenu politike zaštite djece u medijima. U okviru projekta urađena je i analiza troškova i koristi (cost benefit analiza), koja je pokazala ekonomičnosti primjene modela prevencije vršnjačkog nasilja, u odnosu na tretiranje posljedica nasilja, kako po žrtve, tako i po izvršioce i posmatrače. Priručnik o prevenciji maloljetničkog nasilja stigao je u većinu škola u Bosni i Hercegovini. Projekat smo realizovali 2009. i 2010. godine u partnerstvu sa osnovnim školama “Aleksa Šantić” iz Banje Luke i “Mejdan” iz Tuzle. Finansiranje projekta osigurali su Evropska unija, Fondacija za socijalno uključivanje u BiH, Ministarstvo civilnih poslova BiH i Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport Republike Srpske.

U velikom i dugoročnom projektu “Program jačanja sistema socijalne zaštite i inkluzija djece u BiH – SPIS”, “Zdravo da ste” je učestvovala kontinuirano kroz nekoliko projekata: “Izgradnja kapaciteta djece/mladih, vladinih službenika i NVO-a za učešće u praćenju sprovođenja dječijih prava”; “Socijalno mapiranje i monitoring dječijih prava u lokalnim zajednicama u BiH”; “Škole i zajednice po mjeri djeteta u BiH” i “Jačanje civilnog društva za monitoring dječijih prava u BiH”. Kroz ove projekte smo bili prvenstveno usmjereni na jačanje kapaciteta djece za aktivno

uključivanje u društvene procese u zajednicama i jačanje kapaciteta nevladinih organizacija u 20 lokalnih zajednica za monitoring prava djeteta. Značajno je istaći da su grupe djece bile edukovane da prate situaciju u kojoj se nalaze djeca u njihovoj zajednici, da prave liste prioriteta, te razvijaju akcione planove od kojih će imati koristi sva djeca u njihovim zajednicama. Njih su podržavale grupe za podršku (grupe značajnih odraslih, koje su identifikovala djeca), da uspostave saradnju sa sistemom opštinske uprave i institucijama u njihovim zajednicama, i da realizuju svoje akcione planove. Na projektu smo saradivali sa organizacijama “Naša djeca” i “Budimo aktivni” iz Sarajeva i “Svjetionik” iz Prijedora. Projekat je trajao od 2006. do 2012. godine, a finansijska sredstva je obezbjeđivao UNICEF.

Projekat “Naša virtualna stvarnost” podržan je od strane In fondacije – fondacije za unapređenje socijalne inkluzije djece i mladih u BiH, i glavni cilj je da se u školskoj 2015/16. godini edukuje što veći broj omladine o sigurnom i pravilnom načinu korištenja interneta. Pomenuti projekat se sastoji od organizovanja prezentacija edukatora vršnjaka za učenike od petog do devetog razreda u osnovnim školama, te savjete učenika, roditelja i školsko osoblje u šest opština: Banja Luka, Srbac, Prnjavor, Kostajnica, Kozarska Dubica, Novi Grad.

Sveukupni cilj projekta “Ovo je moj grad” je bio osigurati bolju socijalizaciju mladih iz ruralnih sredina, te im omogućiti kvalitetno provođenje slobodnog vremena i aktivno učestvovanje u društvenom životu grada Banja Luke. Za učenike iz Bistrice, Kola i Potkozarja organizovane su jednodnevne posjete Banjoj Luci. Mladi su posjetili različite kulturne institucije: Muzej RS, Muzej savremene umjetnosti, Narodno pozorište RS, GP Jazavac, Narodnu biblioteku. U okviru ove posjete upoznali smo mlade sa radom našeg omladinskog centra, kao i sa radom drugih organizacija koje okupljaju mlade. Učenici koji su bili u posjeti Banjoj Luci uradili su prezentacije za savjete učenika, savjete roditelja kao i za sve učenike u svojim školama o tome šta su sve posjetili. Projekat je realizovan u 2013. godini, a finansirao ga je Grad Banja Luka.

“Zdravo da ste” je realizovalo nekoliko projekata koji su imali za cilj poboljšanje položaja romske populacije. Jedan od takvih projekata je i projekat “Razvoj romske zajednice Modrički Lug”, koji je kreiran na osnovu istraživanja u zajednici u kome su učestvovala djeca, odrasli muškarci i žene, zbog čega je predstavljao odraz stvarnih potreba zajednice. Osim konkretnih ciljeva koje je zajednica postavila kao prioritete, naš cilj je bio razvoj zajednice i jačanje njenih kapaciteta da preuzme sama rješavanje za nju važnih problema. Prioriteti zajednice su bili otvaranje škole i uključivanje djece u proces obrazovanja, zatvaranje šljunkare čija je eksploatacija ugrožavala bezbjednost djece i njihovo zdravlje, te pristup pravima za romsku djecu u svim sferama života kao što ih imaju i druga djeca u lokalnoj zajednici. Da kraja prve godine projekta otvorena je osnovna škola u Modričkom Lugu i opremljena neophodnim namještajem i opremom. Za sve učenike je organizovana dodatna nastava kako bi im se olakšalo savladavanje nastavnog gradiva. Osim podrške u

učenju učenicima je osigurana pomoć u udžbenicima, školskom priboru, odjeći i obući i plaćenom prevozu za učenike koji putuju u školu u Vukosavlje. Stanovnicima zajednice smo pružali podršku i u ostvarenju drugih prava, kao što je upis djece u matičnu knjigu rođenih, pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti i sl. Projekat je realizovan od 2001. do 2003, a finansiran je od Save the Children UK.

U sljedeće tri godine nastavili smo sa radom na podršci djeci Romima u procesu obrazovanja, kroz projekat “Unapređenje pristupa obrazovanju djece Roma”. Aktivnosti su proširene i na Modriču u kojoj postoji pet romskih naselja. U vrijeme implementacije ovog projekta u Modriči se intenzivno odvijao povratak Roma u četiri zajednice u kojima su prije rata živjeli. U tom periodu oni su rješavali egzistencijalne probleme, tako da školovanje njihove djece nije im bio prioritet. U toku 2002. godine predstavnici romskih zajednica su sve češće navraćali u Modrički Lug i interesovali se o mogućnostima da se i njihova djeca uključe u školski sistem. Bilo je čak i inicijativa da se djeca iz Modriče dovoze organizovano u školu u Modričkom Lugu, što je bilo neprihvatljivo, jer nismo željeli podržati separiranje djece Roma iz njihove sredine u kojoj žive, u zasebnu školu. U to vrijeme potreba za aktivnostima koje bi podržale djecu Rome u nastojanju da se upišu u školu bila je jasno artikulirana od strane njihovih roditelja. Lokalne vlasti su se uključile u rješavanje nekih socijalnih problema Roma, razrađena je procedura za upis djece u matičnu knjigu rođenih, jer smo u toku pripreme za projekat identifikovali djecu bez rodni listova. Projekat je trajao od 2003. do 2006. godine, a finansirao ga je Save the Children UK.

Cilj projekta “Vratiti osmijeh Veselom brijegu” bio je da se pomogne redovnim učenicima da savladaju školske programe, a da ostala romska djeca steknu elemente pismenosti uz mogućnost uključivanja u dalje školovanje. Posebno ističemo aktivnosti koje su doprinijele integraciji romske djece, a to su psihološke i kreativne radionice u kojima su učestvovali sa ostalom djecom, te desetodnevno ljetovanje djece Roma kroz naš redovni program ljetovanja u Crnoj Gori. Projekat smo realizovali sedam mjeseci u 2004. godini u partnerstvu sa Osnovnom školom “Branko Radičević” i Centarom za socijalni rad Banja Luka. Projekat su finansirali IBHI i Grad Banja Luka.

U okviru projekta “Još jedan korak do osmijeha – Znanjem i vještinama protiv marginalizacije” mladim Romima je omogućeno da steknu praktične vještine koje će im pomoći u ostvarenju ekonomske sigurnosti, Romkinje su edukovane kako da podignu na viši nivo zdravstveno-higijenske uslove života u porodici, a razvijan je model direktnog pružanja usluga kojima se, u nizu različitih administrativnih struktura koje se odnose na obrazovanje, promovise samoodrživ pristup omogućavanju školovanja romske djece. Pored toga, kroz sve ove aktivnosti smo uticali i na povećanje samopouzdanja djece i na promjenu stavova prema njima u sredini u kojoj žive. Projekat je realizovan u partnerstvu sa Osnovnom školom „Branko Radičević“ i Udruženjem Roma “Veseli brijeg”, a trajao je od 1.10.2004. do 31.6.2005. godine. Sredstva za realizaciju projekta obezbijedili su IBHI i Grad Banja Luka.

Program razvoja zajednice

U ovom dijelu nalaze se projekti čija realizacija je zahtijevala šire uključivanje zajednice u kojoj djeca i mladi žive i koji su i nastali kao odgovor na iskazane potrebe tih zajednica.

Projekat “Djeca nosioci promjena u zajednici” nastao je kao odgovor na potrebe djece i mladih u povratničkoj zajednici Donja Ljubija. Cilj projekta je bio socijalna integracija djece povratnika i socijalna rekonstrukcija povratničke zajednice Donja Ljubija uz participaciju djece i mladih. Kroz projektne aktivnosti omogućili smo interakciju djece i mladih različitih nacionalnosti i vjerske pripadnosti koja je doprinijela stvaranju povoljnijeg ambijenta za socijalnu integraciju i dalje školovanje djece povratnika. Ovim projektom smo osigurali uslove za kvalitetno provođenje slobodnog vremena djece i mladih kroz edukativne, kreativne, sportske i rekreativne aktivnosti. Djeca i njihovi roditelji su se upoznali sa dječjim pravima i osnaženi su da analiziraju stanje u svojoj zajednici i da utiču na poboljšanje uslova života u sredini koja ne pruža nikakve mogućnosti za zadovoljenje njihovih socijalnih potreba. Projekat je trajao godinu dana, a realizovan je tokom 2007/08. godine u partnerstvu sa Osnovnom školom “Mladen Stojanović” iz Ljubije. Ovaj projekat su finansirali Evropska unija i UNICEF.

Cilj projekta “Mreža za unapređenje mentalnog zdravlja” bio je poboljšanje prevencije mentalnog zdravlja u zajednici, regionalno i prekogranično, na teritorijama županije Sisak-Moslavina i Sjeverozapadne BiH. Ovaj projekat je bio usmjeren na korisnike koji žive u ruralnim predjelima, kojima su usluge teško pristupačne i koji nisu navikli da traže pomoć kada je u pitanju mentalno zdravlje. Kroz projekat smo željeli doprinijeti ranoj identifikaciji i intervenciji prilikom zaštite i poboljšanja mentalnog zdravlja ranjivih kategorija, kao što su djeca, mladi, marginalizovane i socijalno ugrožene porodice i stariji ljudi. Projekat je realizovan sa bosanskohercegovačke strane Une: u Novom Gradu, Bosanskoj Krupi, Krupi na Uni, Kostajnici, Kozarskoj Dubici, a sa hrvatske: u Hrvatskoj Kostajnici, Hrvatskoj Dubici, Dvoru i Donjim Kuruzarima. Partner iz Hrvatske nam je bio “Rehabilitacijski centar za traumu i stres” iz Zagreba. Projekat je trajao od maja 2013. do septembra 2014. godine, a finansiran je iz EU Programa prekogranične saradnje Hrvatska-Bosna i Hercegovina.

Program prava djeteta

Svi projekti koje smo već pomenuli, bili su usmjereni na poboljšanje položaja djece, njihove zaštite i razvoja. Ovdje smo izdvojili one projekte koji su bili fokusirani na prava djeteta, i to od edukacije djece, roditelja, profesionalaca, predstavnika raznih nivoa vlasti, medija, do monitoringa ostvarivanja prava djeteta i izvještavanja o tome. Kroz sve svoje aktivnosti smo afirmisali dječja prava i posebno se zalagali da oni

koji donose odluke koje se tiču djece moraju da uvažavaju i principe na kojima se zasnivaju sva drava djeteta: Pravo na život, opstanak i razvoj, pravo na nediskriminaciju, pravo da se dječje mišljenje čuje i uzme u obzir i najbolji interes djeteta.

Projekat “Implementacija dječjih prava” je započeo u martu 1999. godine i realizovan je na tri nivoa: (1) Radionice dječjih prava za učenike osnovnih i srednjih škola, (2) Edukacija omladinaca i socijalnih i prosvjetnih radnika, ostalih profesionalaca koji rade sa djecom, te studenata nastavničkih fakulteta, pedagoge i psihologe, (3) Promocija dječjih prava kroz štampane i elektronske medije i listove “Zdravo da ste”. Projekat je trajao od 1999. do 2005. godine, a radili smo ga u saradnji sa organizacijama “Naša djeca” Sarajevo, “Svjetionik” Prijedor i “Budimo aktivni” Sarajevo. Finansijsku podršku pružao je UNICEF.

U saradnji sa Save the Children Norveške (kasnije Save the Children Internacional) od 2004. do 2014. godine realizovano je nekoliko projekata “Djeca i NVO prate stanje prava djeteta u BiH” sa ciljem praćenja implementacije dječjih prava kroz zakonsku regulativu i njihove primjene u životu i osposobljavanje i organizaciono jačanje djece da participiraju u ostvarivanju i unapređenju svojih prava u školi, porodici i lokalnoj zajednici. Na osnovu podataka prikupljenih u procesu monitoringa urađen je Alternativni izvještaj o stanju prava djeteta u BiH, koji je 2005. godine prezentovan UN Komitetu za prava djeteta; Alternativni izvještaj za Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji i Alternativni izvještaj za Fakultativni protokol o učešću djece u oružanim sukobima. Drugi nivo implemetacije projekta odvijao se u 8 škola u Republici Srpskoj: “Dositej Obradović” iz Banje Luke, “Branko Ćopić” iz Prijedora, “Sveti Sava” iz Doboja, “Nikola Tesla” iz Dervente, “Sveti Sava” iz Broda, “Dositej Obradović” iz Blatnice, “Sutjeska” “ iz Modriče i “Jovan Jovanović Zmaj” iz Srpca. U ovim školama formirane su učeničke grupe za monitoring. Ukupna svrha ovog projekta je bila unapređenje prava djeteta u BiH, kroz nastavak procesa monitoringa dječjih prava, jačanje civilnog sektora kroz umrežavanje organizacija čiji se rad bazira na pravima djeteta radi značajnije prisutnosti i uticaja, te podržavanje dječije participacije u procesu praćenja implementacije Konvencije o pravima djeteta. Kao rezultat ovog procesa formirana je mreža “Snažniji glas za djecu” BiH. U ovom vremenskom rasponu realizovali smo i nekoliko regionalnih inicijativa sa partnerima iz Srbije i Crne Gore: publikacije “Sada razumijem svoja prava” (Konvencija o pravima djeteta prilagođena djeci) i “Nama je važno” poruke djece roditeljima, nastavnicima i predstavnicima lokalnih vlasti. U okviru projekta “Upravljanje po mjeri djeteta” željeli smo da dobijemo podatke o tome koliko se Generalne mjere implementacije Konvencije o pravima djeteta ostvaruju na lokalnom nivou, da se ukaže na pozitivne primjere u praksi, ali i na izazove sa kojima se suočava naša lokalna zajednica. Radi uključivanja djece u monitoring, 2010. godine osnovana je grupa djece i mladih “In spe - U nadi”, koja je aktivna i danas. Grupa je imala za cilj da realizuje aktivnosti koje će doprinijeti unapređenju položaja djece u

zajednici. Od osnivanja, djeca i mladi su radili po posebno razvijenom metodu, kako bi se stvorila podsticajna grupna dinamika i omogućilo da svaki član grupe ispolji sve svoje potencijale. Projekat smo realizovali u kontinuitetu od 2004. do 2013. zajedno sa “Našom djecom” iz Sarajeva, a finansirao ga je Save the Children Norveške, Norveška ambasada u BiH i Save the Children International.

Cilj projekta “Lanzarote konvencija u BiH” je bio poboljšanje BiH sistema na način da bude u stanju da odgovori, u najboljem interesu djece, na probleme seksualne zloupotrebe djece u BiH, kroz implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o Zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualne zloupotrebe (Lanzarote konvencija). Posebni ciljevi su bili podizanje javne svijesti o ratifikaciji i sadržaju Lanzarote konvencije, dubinsko istraživanje o stavovima i znanju o seksualnoj zloupotrebi djece, kao i percepciji izloženosti rizicima od seksualnog nasilja nad djecom, među djecom i od strane odraslih, kreiranje instrumenta za nezavisni monitoring implementacije Lanzarote konvencije, podrška i stimulacija za primjenu Lanzarote konvencije kroz zagovaračke aktivnosti i lobiranje. U okviru projekta je urađena pravna analiza usklađenosti domaćih zakona sa Lanzarote konvencijom, a tekst Lanzarote konvencije štampan je u vidu edukativnog flajera, koji je dostavljen svim osnovnim i srednjim školama u BiH. Instrument za monitoring koji smo razvili kroz projekat pilotiran je od strane pet nevladinih organizacija u pet lokalnih zajednica u BiH. Tekst Lanzarote konvencije štampan je i za profesionalce i podijeljen na tri okrugla stola koji su održani u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru. Rezultati ovog projekta su predstavljeni i kroz prvi izvještaj koji je BiH podnijela nakon ratifikovanja ove konvencije. Projekat je trajao 2013. i 2014. godine, a realizovali smo ga u partnerstvu sa UG “Zemlja djece” iz Tuzle. Sredstva su obezbijedena od strane Evropske unije i MKD “Zdravo”, Banja Luka.

Projekat “Podrška reformi sistema maloljetničkog pravosuđa u BiH – Jačanje pravde za svako dijete” bio je usmjeren na podršku reforme sistema maloljetničkog pravosuđa i osnaži pravosuđe za djecu u Bosni i Hercegovini u skladu sa međunarodnim standardima, sa ciljem da se ojača pravosudni sistem za djecu kroz promociju integrisanog i višesektorskog pristupa putem identifikacije djece pod rizikom i djece u sukobu sa zakonom, primjenom alternativnih i preventivnih mjera i uspostavljanjem stalnih usluga na nivou izabраниh opština. U svim opštinama su imenovane radne grupe u kojima su bili predstavnici opština, obrazovanja, socijalnog sektora, sektora sigurnosti, pravosudnog sektora i NVO sektora. Projekat je realizovan u Bihaću, Kozarskoj Dubici, Prijedoru, Trebinju, Bijeljini, Brčkom, Čapljini, Tuzli i Zenici. Partner na projektu je bio “Biro za ljudska prava” iz Tuzle, a projekat je trajao tri godine, od jula 2010. do juna 2013. Finansijska sredstva obezbijedili su UNICEF, Sida i SDC.

Cilj projekta “Zaštita djece u pokretu” je bio sticanje uvida i obezbjeđivanja boljeg razumijevanja fenomena djece u pokretu u Bosni i Hercegovini, identifikovanje i analiza postojećih usluga i praksi, kao i formulisanje preporuka za unapređenje

sistema zaštite, kako bi se djeci u pokretu pružila adekvatna podrška i pomoć, te obezbijedila kvalitetna zaštita od nasilja, zlostavljanja, iskorištavanja i zanemarivanja. U okviru projekta razvijen je program edukacije profesionalaca za planiranje individualnih aktivnosti sa djecom. U toku dvogodišnjih aktivnosti odštampani smo brošure: “Hoću da budem kao druga djeca”, izvještaj o položaju djece u pokretu u BiH, “Unapređenje sistema zaštite djece u pokretu u Bosni i Hercegovini”, “Promijeniš se, ali si i dalje dijete” – regionalna studija o djeci u pokretu u BiH, Crnoj Gori i Sbjiji, “Djeca u pokretu u BiH”, pregled materijala i obrazaca potpune procjene stanja djeteta u pokretu u BiH na liniji najboljeg interesa djeteta. Projekat je trajao deset mjeseci tokom 2014. godine, a sredstva je obezbijedio Save the Children.

Svrha projekta “Investiranje za djecu” je povećavanje vidljivosti djece u budžetima kroz budžetiranje realnih potreba i prioriteta – bolje korištenje javnih sredstava i/ili povećana izdvajanja za djecu, posebno za djecu pripadnike ranjivih grupa. Djeca iz grupe “In spe - U nadi” su 2015. godine uradila istraživanje čiji su rezultati pokazali koji su prioriteti za djecu u Banjoj Luci. U istraživanju su učestvovala djeca, njihovi roditelji i profesionalci koji trade sa djecom i za djecu. Rezultati su poslužili kao osnova za izradu Akcionog plana za djecu u Banjoj Luci. Djeca su učestvovala u svim inicijativama i na lokalnom nivou i na nivou BiH zajedno sa djecom partnerskih organizacija. U toku godine smo bili uključeni i u zagovaračke aktivnosti na entitetskom i državnom nivou. Projektu smo se priključili 2015. godine. Partneri su “Budućnost” Modriča, “Naša djeca” Zenica i “Centar za prava djeteta” Konjic. Finansijska sredstva osigurao je Save the Children.

Program unapređenja obrazovanja

Osnovni cilj projekta “Zajedno do bolje škole” je da se kroz razvijeni direktan program rada djeluje na smanjenje broja izostanaka (posebno neopravdanih) među učenicima; smanjenje broja izrečenih vaspitno-disciplinskih mjera i vršnjačkog nasilja u školi, smanjenje konfliktnih situacija i postizanje boljeg uspjeha u učenju. U projekat su bile uključene dvije osnovne škole: “Dositej Obradović” i “Vuk Karadžić”, i Srednja poljoprivredna škola iz Banje Luke. Postignuti rezultati su pokazali da se broj i opravdanih i neopravdanih izostanaka smanjen u prosjeku za 20 po učeniku. Projekat je realizovan u periodu 2007–2008. godine uz finansijsku podršku Co-operating Netherlands Foundations (CNF).

Glavni cilj projekta “Škola, sigurno mjesto za razvoj i obrazovanje” bio je osnaživanje škola da stvaraju sigurno okruženje za razvoj i obrazovanje djece kroz promociju nenasilnog ponašanja i saradnje, među djecom kao i među odraslima, kroz standardizaciju i sistematsku evaluaciju. U okviru projekta su izrađeni standardi sigurnih škola, a u njihovo pilotiranje se prijavilo 50 osnovnih škola iz RS. Škola-ma su odobreni mali grantovi na osnovu projekata koje su one dostavile. U toku

projekta svaka je škola posjećena tri puta, prvi put da se snimi stanje u odnosu na standarde, drugi put da se uoči napredak i napravi plan podrške i na kraju projekta ustanovi napredak u ispunjavanju standarda. Svim školama su uručeni sertifikati da su ispunili najmanje 75% postavljenih standarda za škole sigurna mjesta sa podsticajnim okruženjem za obrazovanje i razvoj djece. Projekat je trajao dvije godine, tokom 2010. i 2012. godine, realizovali smo ga u partnerstvu sa Genesis Project iz Banje Luke, a finansirala ga je Evropska unija.

Osnovni cilj projekta “Inkluzivno obrazovanje – provođenje nacionalnih strategija i politika u praksu na lokalnom nivou” bio je stvaranje okruženje koje će doprinosti smanjenju siromaštva kroz pružanje kvalitetnog osnovnog obrazovanja za svu djecu u nepovoljnom položaju kao prioritet za njihov odgovarajući razvoj, jačanjem inkluzivne, participatorne prakse na lokalnom nivou i nivou centralnih vlasti. Projekat je realizovan na sljedećim lokacijama: Doboj, Zavidovići, Prijedor i Vitez. U svim zajednicama je obavljeno istraživanje kao bi se utvrdile potrebe u svim ovim zajednicama i koje je poslužilo kao osnova za izradu Akcionih planova za postizanje inkluzivnog obrazovanja na nivou odabranih opština. U okviru Akcionog plana “Inkluzija u obrazovanju” realizovana su tri projekta u osnovnim školama na teritoriji opštine Doboj (“Vuk Stefanović Karadžić” Doboj, “Radoje Domanović” Osječani, “Milan Rakić” Rudanka). Na osnovu Akcionog plana za inkluzivno obrazovanje u opštini Zavidovići realizovani su projekti u tri osnovne škole (I osnovna, II osnovna i osnovna škola Vozuća). Projekat je trajao od 2007. do 2010. godine, a finansiran je od Irish Aid-a i Save the Children UK.

Program psihosocijalnih istraživanja

U prethodnom periodu uradili smo i veliki broj psihosocijalnih istraživanja, čiji su rezultati korišteni ili za izvještaje o pravima djece ili za dokumentovanje određenih projektnih ideja. U nekim od tih istraživanja djeca, koju smo prethodno obučili, bili su istraživači i zajedno sa nama radili na izradi izvještaja.

Za potrebe pripremanja Alternativnog izvještaja o stanju prava djeteta u BiH, koji se svakih pet godina podnosi Komitetu UN za djecu, 2003. i 2009. godine sproveli smo istraživanja koristeći isti instrument, kako bi se podaci mogli uporediti. Rezultati do koji smo došli predstavljeni su u izvještajima “Djeca o sebi – istraživanje o položaju djece u porodici, školi i okruženju (I i II)”.

Slično, za potrebe Alternativnog izvještaja na Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji 2010. godine, djeca i mladi iz grupe “In spe - U nadi” realizovali su “Istraživanje o dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji”. Osim ovog, sproveli su istraživanje o komunikaciji djece i odraslih. Glavni cilj istraživanja bio je da se ispita kako se odvija komunikacija između tri ciljne grupe: djeca/mladi, roditelji i nastavnici, i utvrdi koji se obrasci, u zavisnosti od

sadržaja razgovora, koriste. Nalazi do kojih smo došli predstavljeni su u publikaciji “Govori, slušaj, razgovaraj”. I u istraživanju “Upravljanje po mjeri djeteta” o generalnim mjerama implementacije Konvencije o pravima djeteta na lokalnom nivou su učestvala i djeca i kao ispitanici i kao ispitivači.

Realizovali smo i istraživanje “Mladi o siromaštvu i načinima za njegovo prevazilaženje u Republici Srpskoj”, koje je rezultat potrebe mladih da daju svoj glas i doprinos u prevazilaženju ovog problema. Osim ovog, još dva istraživanja (“Mišljenje i stavovi mladih Republike Srpske” i “Mladi Republike Srpske na početku XXI vijeka”) bavila su se problemom mladih. Cilj ovih istraživanja je bio da se dođe do podataka o tome kakve su vrijednosti mladih, kakav je njihov odnos prema školi i budućoj profesiji; da se ispita stepen nacionalne vezanosti, etničkih distanci i autoritarnosti; da se provjeri kolika je raširenost toksikomanija među mladima; da saznamo kako mladi opažaju sebe (self-koncept), ko su njihovi uzori, koliko su agresivni, a koliko altruistični.

“Istraživanje o djeci u pokretu u Bosni i Hercegovini” rađeno je sa namjerom da se analizira zakonska osnova koja reguliše ovu oblast i njena usklađenost sa međunarodnim standardima, bolje razumije fenomen djece u pokretu i sve dimenzije ove pojave, uzroci migracije i specifični rizici kojima su djeca izložena.

“Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja” je publikacija u kojoj su objavljeni rezultati analize usklađenosti domaćeg zakonodavstva iz ove oblasti sa Lanzarote konvencijom i istraživanja o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u BiH, kojim su ispitani stavovi i razumijevanje problema seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, kao i rizici kojima su izložena djeca.

“Zdravo da ste” je, pored realizacije istraživanja za vlastite potrebe, pružalo i logističku podršku drugim međunarodnim organizacijama u sprovođenju njihovih istraživanja.

“ZDRAVO DA STE” ASSOCIATION OF CITIZENS – TWENTIETH ANNIVERSARY

Nada Uletilović

Abstract

“Zdravo da ste” association of citizens has begun with its work in 1992, but was legally registered in 1996. Since then, to this day, our team successfully implemented a wide range of projects, presented through several programs: The program of social integration and mitigation of war consequences, developmental programs for children and young people, community development program, child rights program, education improvement program and psychosocial research program. Unfortunately, we are unable to number every single activity and everyone who participated, from fellow workers to people who financially supported our work over the years because we do not have enough free space in this monograph.

Key words: association of citizens, psycho-social work programs, „Zdravo da ste“

O PSIHOLOŠKOJ RADIONICI

Vesna Ognjenović

Sažetak

U radu se opisuje proces građenja metode koja se zasniva na interaktivnim potencijalima koji leže u grupi i pojedincu. Pristupa se pitanjima razvoja individue i zajednice, počev od trenutaka društvene krize obeležene ratom i izbegištvom do sadašnjeg trenutka. Osnova pristupa je primena ideja razvojne psihologije Lava Vigostkog u izmenjenom, kriznom društvenom okruženju. Radionički rad se gradio kroz susret između učesnika pri kome su se u autentičnoj razmeni i stvaranju novih odnosa, otvorile neočekivane stvaralačke mogućnosti. Ovi razvojni kapaciteti pretočeni u akciju postali su mnogo više od prevazi- laženja društvene i lične krize – postali su aktivnosti rasta i razvoja, kako individue tako i zajednice u kojoj živi. O konceptu, primeni metode rada i o načinima na koje se može izvoditi rad sa svim uzrasnim grupama, može se videti iz priručnika “Zdravo da ste” koji je priložen uz ovu publikaciju.

Ključne reči: interakcija, razvoj, radionički pristup

Umesto uvoda

U tekstu koji sledi nalaze se reči koje predstavljaju sve koji su u programima uče- stvovali, pokušajte da ga čitate pažljivo, polako i opušteno, ne žurite...

Ne zna se šta ćete naći, jer *na svakom kraju je mnogo novih početaka...*

Razvoj pristupa

Naziv ovog rada bi mogao da bude i *Nemoguća misija*, a evo zašto.

Obuhvata veoma važnu, ključnu temu i dug vremenski period, počev od 1990. do 2016. Broj godina je impresivan, može se izvesti i iznosi 26. Broj događaja i susre- ta nije moguće utvrditi jer su se odvijali u mnogo različitih zona jugoslovenskog

prostora, a neki su se odvijali u zonama direktnog oružanog sukoba. Sačuvan je veliki broj zapisa, zapisnika, komentara, fotografija i beleški. U stvaranju zajedničkog događaja učestvovalo je mnogo ljudi različitih uzrasta, porekla, profesija, iskustva, kultura i očekivanja. Govorilo se mnogo jezika: srpski, nemački, engleski, japanski, italijanski, švedski, holandski, danski...

Iako vreme prolazi i život teče, rekonstrukcija događaja i doživljaja je moguća. *Zdravo da ste* aktivnosti teku i odvijaju se u velikom i kritičnom vremenskom rasponu, a jezik kojim nam se ova iskustva obraćaju je univerzalan i važan, on predstavlja neugasiv pečat jednog kriznog trenutka u kome smo zajedno učili. Iz kakvih god profesionalnih okvira pridošli, ono što se gradilo u trenucima proživljavanja duboke krize i naglih promena životnih okolnosti, ostaje kao neponovljiv duh vremena u kome se, usred patnje i razaranja, pogledalo u "oko vetra", u srž ljudskog postojanja iz koga se pomaljala nova snaga. Graditelji ovog procesa, svi učesnici: vidljivi, nevidljivi, prisutni, odsutni, mladi, stari, odavde, odande, spremni, zatečeni – utkali su u radionički rad sebe, svoje okruženje, druge sa kojima se živelo.

Ono što je važan određujući trenutak za ovu priču o radionici je godina osnivanja udruženja "Zdravo da ste" u Banjaluci. 20 godina postojanja nosi bogatstvo različitosti koja se danas posebno i sa pravom ističe. Ali i bogatstvo sličnosti, jer ne treba unapred oduzeti lepotu onome u čemu se ljudi slažu. U tom i takvom kontekstu važna je 1996. godina jer se juna te godine dogodio važan susret sa filozofom Freedom Njumenom, koji je sa Lois Holzman rukovodio/vodio Internacionalni centar za ljudski razvoj u Njujorku (East Side Institute for Group and Short Term Therapy), a prijateljstvo koje je tada inicirano traje i danas. U predavanju koje je održao za goste u oktobru 2003. u Institutu, Fred ovako definiše bitne odrednice ljudskog postojanja: "Socijalno-terapijski pristup smešta ljudsku slobodu ne u društveno određeno pravo da menja određeno ponašanje, već u neograničen kapacitet naše vrste da se uključi u istorijsku aktivnost neprekidne transformacije totaliteta. Nije u pitanju samootkrivanje – u pitanju su ljudi, svi ljudi koji stvaraju istoriju zajedno kroz bezbroj aktivnosti koje čine ljudsko postojanje".

Reči Freda Njumena opisuju okosnicu dugogodišnjeg rada i saradnje na relaciji Beograd- Banjaluka-New York. Nadamo se da će sam tok i proces izlaganja u ovom radu bar delimično opisati doživljaje i aktivnosti i na taj način korektno ispuniti očekivanja čitalaca/učesnika. Najbolje će govoriti priče učesnika edukativnog programa *Učenje za razvoj* (materijal nastao na radionici, 1996. godina):

"Ne znam da li je ovo priča.

Ne znam da li prvo bijaše riječ ili aktivnost...

Ne znam odgovore na pitanja i dileme u ovom krugu postavljene.

Ne znam da li postoji istina...

Ne znam da li jezik ograničava...

Mnogo toga ja ne znam. Ali, ali, ja nešto osjećam i o tome želim da vam pričam.

Ipak ja nešto znam, sigurno znam.

Znam da sam imao svoju dugu, moju dugu. Dugu satkanu pa vezenu bojama moje majke, seke, bake, prabake i ko zna koga još. Nije ni važno. Nije ni važno što ne znam. Važno je da sam je imao, da sam je osjećao, osjećao tu u grudima, u srcu...

I onda bi prasak. To dobro znam. Bi prasak. Ledno sivilo prekri moju dugu. Nestala je, ali ostalo je nešto...

Ostalo je plavo...

A onda, desilo se *Zdravo da ste*. I tako u krugu darovaše mi narandžasto i žuto. I gle, vrati mi se, nastade zeleno, zeleno, z e l e n o...

Još nešto nisam znao. Nisam ni vjerovao ali sam čini mi se osjećao... Osjećao sam da na suprotnom kraju planete ima nešto vrijedno, nešto zagonetno... I eto, bi istina. Desilo se. Desilo se sada i ovdje da mi vi prijatelji iz Amerike date novu boju... Da. Vidim je. Vidim tu boju u spektru boja moje nove duge. Vidim je, ali još ime ne znam. Ne mari. Ne moram ni da znam. Ja je osjećam... Saznaću...

A tad, znaćete i vi.”

“Pitate me, kako sam doživio seminar. E, kako? Ma posebno i snažno... Snažno kao svod, kao nebeski svod, satkan od naših duga, izvezen *Zdravo da ste* vezom. Snažan svod čarobne ljepote, obogaćen novom, nama dragom bojom.

Hvala vam što sam osjetio snagu i ljepotu vaših duga, što sam osjetio svod snage i ljepote – svod duginih boja.”

Deca kao osjetljiva grupa

Deca su osjetljiva i ranjiva grupa. Prepoznavanje ove osjetljivosti je od posebne važnosti u vremenima nestabilnosti, neizvesnosti i promena društvenih okosnica kao što je porodica. U kritičnim trenucima, kako zajednice tako i porodice, kada se povećava polarizacija između zajednica i kada zaštitni društveni mehanizmi više nisu dovoljni da pruže potporu, preostaje potencijal koji leži u samoj osnovi našeg bića – odnos između ljudi. Verujemo da su mogućnosti dece u odnosu sa odraslima znatno moćnije od onoga što se u tradicionalnoj psihologiji pretpostavlja. Istraživačka delatnost preispitivanja mogućnosti deteta u interakciji sa odraslima je proširena, nametnuo se aktivistički pristup.

“Deca su kao i odrasli, istovremeno autonomna i zavisna, kompetentna i ranjiva, aktivni učesnici društva i oni kojima je potrebna zaštita i obezbeđenje onoga što je neophodno za život” (Kjorholt, 2005, p. 6).

Osnovni metodološki pristup potiče iz primene ideja L. Vigotskog (Vygotsky) koji vidi dečju igru kao vodeću razvojnu aktivnost. Prema njemu, dete je u igri za glavu više od sebe samog, u igri je vidljivo ono što nastaje i što će postati deo življenja. Igra je usmerena na očuvanje celovitosti ekspresivnog potencijala dece, ali i svih učesnika, svi modusi izraza su tretirani ravnopravno i zajedno, a ne kao posebni entiteti ili sposobnosti. Tu su: glas, pokret, slika, crtež, pesma, zvuk. Iz igrovnih aktivnosti stvara se nepredvidljivo mnoštvo novih entiteta, tako se događaji i doživljaji ne otuđuju jedan od drugog, već ostaju zajedno na individualnom, grupnom i socijalnom planu u širem smislu – u ljudskoj zajednici.

Devedesetih godina su porodice izbeglih i prognanih u Srbiju i Bosnu stizale u talasima sa jugoslovenskog prostora, formirali su se kolektivni centri za izbeglice. Grupa psihologa-volontera iz Beograda krenula im je u susret, u saradnji sa Crvenim krstom. Susret sa porodicama izbeglih i prognanih odvijao se na više lokacija: u Bogovađi, Pionirskom gradu, Šupljaj steni, Krnjači, Grockoj. Kako je rastao obim kolektivne tragedije, povećavao se broj pridošlih ljudi. U susretu sa porodicama u kolektivnim centrima, deci kao najosetljivijoj i najranjivijoj grupe posvećivala se posebna pažnja.

Prvo mesto susreta je bio Pionirski grad u Beogradu, mesto na koje su iznenada pristigle stotine majki sa decom. Poziv na radionicu je bio upućen svima. Deca su se odazvala u velikom broju, uz učešće svih uzrasta počev od ranog predškolskog do adolescentnog. U takvoj situaciji neke od tradicionalnih postavki psihologije su morale da budu preispitane. Pre svega, pristupi koji kao idealne za rad smatraju ujednačene, male grupe. Prema našim profesionalnim psihološkim standardima velika grupa, ona sa preko 30 članova, smatra se neprihvatljivom za kvalitetan rad. Međutim, ono što je u mirnodopskim uslovima imalo smisla, ratni uslovi su pretvorili u nešto sasvim drugačije. Broj dece je bio blizu broja 100.

U prvim koracima u Pionirskom gradu, profesionalna pravila smo svesno morali da napustimo. Deca su poštovala pravila igara, ostajala sve vreme, nisu ometala i tražila pomoć od odraslih. Ovaj trenutak je imao bitnu i odlučujuću ulogu u nastajanju i primeni programa aktivnosti za decu koji štite razvoj i odrastanje u izmenjenim društvenim i psihološkim okolnostima. U tom trenutku, deca sa šireg područja grada su takođe bila izložena ozbiljnom razvojnom riziku, pretnja ratom je uvek bila zastrašujuća, strašne slike i priče posredstvom medija, mobilizacija, razgovori između odraslih... Socijalni trenutak je zahtevao pristup kojim se može uključiti veliki broj različitih učesnika u kreativne aktivnosti na licu mesta, u okruženju koje nije izabrano nego zadato, sa učesnicima koji su se našli na tom mestu i okolnostima koje su teške, ali promenjive.

U predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama na širem području grada, kao i sa decom u kolektivnim centrima, urađeno je pilot istraživanje na temu dečjeg shvatanja rata, oslonjeno na koncept i metodologiju već postojećeg znanja. Uočene su promene koje su se izrazile kroz igru, crtež na slobodne teme ili dramski izraz

(Ognjenović et al., 1996). Primećen je prodor realističnih, ratnih i socijalnih tema u crtež, igru, dramski ili govorni dečiji izraz. Igrovski svet je zadobijao prepoznatljive realistične sadržaje. S obzirom na to, kod stvaranja postupaka prema deci i ljudima pogođenim ratom, bilo je potrebno prilagoditi tradicionalno psihološko znanje realnom životnom planu – omogućiti *ad hoc*, kreativne, improvizatorske, otvorene modele koji mogu da prihvate i obuhvate mešovite grupe, decu i odrasle u okruženju u kome se nalaze, bilo da su to škole, vrtići, kolektivni centri, porodični smeštaj ili nešto drugo.

U kontekstu ozbiljne i izoštrene krize na širokom jugoslovenskom području ovakav pristup se pokazao kao konstruktivan i produktivan.

Program *Zdravo da ste* je rastao, pratio društvene potrebe i promene i gradio se zajedno sa ljudima/učesnicima svih uzrasta. U Srbiji je u periodu između 1995. i 2005. godine godišnji prosečan broj dece/učesnika bio 10.000.

Radionica je aktivnost zajedničkog stvaranja nove realnosti

Radionica nas vraća u polje delatnosti čiji fokus čine socijalna interakcija i socijalni odnosi. Društveno polje oko nas, ono koje stalno postoji i u kome dete živi i uči, lako je prevideti. Ipak, ono i u najtežim trenucima ostaje otvoreno razvojno polje. Socijalna delatnost je totalitet koji se ne može razložiti na elemente. Vigotski ukazuje da “postoji dinamički sistem koji čini jedinstvo afektivnih i intelektualnih procesa” (Holzman, 2008, p. 67). Socijalna interakcija dete – odrasli je izvor obostranih promena, proces koji zahvata obe strane. Menjaju se i dete i odrasli. Odrasli je pokretač promena u detetu, dete je pokretač promena u odraslom. Unutar interakcije teče razmena u kojoj odrasli nije samo pratilac već i inicijator. Bitna odlika tog odnosa je da odrasli zajedno sa detetom i za dete čini ono što će dete tek u budućnosti moći da ostvari samo, a ne samo ono što ono već može. Potencijal koji leži u odnosu između ljudi čini da se stvara prostor zajedničkog traganja, traganja u polju zone narednog razvoja. Ono što nastaje i što se tek stvara, ono čime dete ovladava, dato je u nagoveštaju, skriveno u detetovoj sveukupnoj delatnosti. Nagovešteni potencijal se kroz odnos pretvara u novu, samostalnu delatnost. Nova razvojna promena u početku je uvek prekrivena onim što je postignuto i čime je već ovladano. Tu leži stalno mesto izazova za odraslog od koga se očekuje da savlada i prevaziđe nametljivost pojavnog i pritisak prethodnog postignuća. Razvoj se odigrava u stvaralačkoj razmeni između deteta i odraslog.

Stvaralačka aktivnost grupe čuva jedinstvo i štiti ravnopravnost između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

U skladu sa teorijom Vigotskog, ljudski razvoj je neprekidni proces koji traje čitav život. Potencijal socijalnog polja nije unapred zadat, niti ograničen, on je otvoren

i nalazi se u stalnoj gradnji kroz proces razmene i zajedničkog učenja (Vigotski, 1977; Sawyer, 2003). Ono što možemo sa drugima, više je od onog što možemo sami. O značaju međuljudskih odnosa najviše smo naučili u situacijama krize, kada je često drugi čovek bio jedino na šta smo mogli da se oslonimo – to je “pokretna ravnoteža: najbolja ravnoteža se postiže kada se oslonimo jedni na druge”, govori grupa mladih (iz performansa “Pokretna ravnoteža”, izvedenog na Bitef Polifoniji 2004. godine).

Kako to može da izgleda u praksi? Primera ima mnogo. Radionica sa lepim rečima je izvedena tako što su deca smišljala lepe reči. Spisak lepih reči koje su se pojavile su: ljudsko biće, ljubav, hvala, more, pametni, mir, sreća, volim te, izvor, svjetlost...

Pesme i priče su tako nastajale i bile su sastavljene od lepih reči grupe. Deca su se i sama iznenadila svojom prvom pesmom koju su osmislila koristeći lepe reči koje su se pojavile tokom radionice. Jedna sačuvana pesma glasi: “U srećnom dijelu svijeta, hvala ti pametni za svjetlost. Ljudsko biće, volimo te. Srećni smo što imamo more i sunce, dva izvora života. I sva naša ljubav gradi mir.” A neko je stvorio priču: “Bio jednom jedan radoznali civijet. On je bio mnogo radoznao i krenuo je na jedan dug put. Želeo je da nađe sreću. Naišao je na drugi cvijet i pitao ga je da li je on srećan. On je rekao da jeste. Onda ga je pitao šta je to sreća. A on je odgovorio: sloboda. Onda su se oni zaljubili. Za nauk: ljubav je sreća, a ne radoznalost.”

Dečija priča nazvana “Zdravo svijete”: “Bilo je ništa, bio je mrak. Onda se pojavio mjesec i u moru ugledao biser u školjci. Biser je rekao mjesecu da je tužan zato što nije slobodan. To je bio čarobni biser. Ko nađe taj biser dobiće vječitu slobodu i mir. To je sve čula riba i progutala je biser. To je riba ispričala lastama. Onda su laste odletele kod ribara koji su bili kraj izvora i ispričale priču o biseru. Ribari su uhvatili ribu, rasporili je i izvadili biser. I dobili večitu slobodu i mir – Zdravo svijete!”

Zajednička stvaralačka aktivnost grupe, upravo onako kako pretpostavlja Vigotski, svakome od učesnika dodaje elemente koji se potom uključuju u opšti grupni proces. Dobijanje igrovnih elemenata od drugih, njihovo prihvatanje, transformacija, zatim ponovo predavanje grupi, je proces koji odražava ne samo suštinu igre, nego i šire od toga, način na koji ljudi prirodno učestvuju u komunikaciji, odrastanju i sazrevanju, razgovoru, učenju ili zabavi.

Odrasli u radioničkom procesu

Svaki novi entitet je nova ljudska zajednica u kojoj se svako oseća ljudskim bićem, iako se ne pominje lično ime. Za razliku od dece, odrasli koji se uključuje u rad sa grupom, najčešće ulazi u taj odnos sa ustezanjem i iz svoje društvene pozicije i uloge. Kao da odrasli zaboravi da ima kapacitet za igru i stvaranje, i potrebno je omogućiti mu da se toga ponovo seti. Ovo je razumljivo, jer je većina nas izložena

neprekidnom, implicitnom pritisku da budemo odgovarajući kao nastavnici, roditelji, učitelji, pedagozi, supružnici, prijatelji, primeri, službenici, korisnici, obveznici, lica, matični brojevi, kodovi, pinovi, građani, osiguranici, klijenti i svakakvi drugi kvanitifikovani identiteti. U naporu da zadržimo totalitet ljudskog bića koje zaista jesmo, igra, susret sa detetom pored nas ili u nama, susret sa drugim ljudima, razgovor i aktivno prilaženje svetu u kome smo, može odigrati ključnu ulogu. Jednostavno je – biti sa ljudima.

Umesto zaključka, pustimo da nam govore reči učesnika: “Brižna, žuljevita garava ruka, opterećena posledicama rovovskog bitisanja i brisanjem crnih misli sa čela, snažno se probija kroz sivilo svakodnevice da u bolu i borbi za opstanak dotakne ruku zelenu kao žito mlado, djeteta svog. Prolazeći kroz oblak zlatno-žutih zlatica, iskreći poput pastrmke kroz bistru planinsku vodu kao suzu dječiju, pri međusobnom dodiru igrajući se, proizvode djetinje iskre sreće i ljubavi sunčevim zracima jednake. Jedan roj iskri radošću igre i sreće satkan u porodičnoj kući upali vatru vječne ljubavi, koja poput dima duginih boja, odnese glas u rajsko sazvežđe: da je među nama preživjelim na zemlji mržnjom zatrovanom iskljalo sjeme sreće i nade. Mlada zelena, nježna i čedna ruka, igrajući se snažno stisnu brižnu roditeljsku ruku, a iz dubine duše, kroz praskozorje dana, zaori se nebeskim svodom: Zdravo da ste, vajari ljudskih duša!”

Mrkonjić Grad, 1997.

“Duga (pravolinijska). Na mestu sadašnjosti gubi svoju boju i postaje siva prljavažuta i probijena. Sadašnjost je siva i podeljena na ratnu i postratnu, sa prepoznatljivim činiocima. U budućnosti mora opet da dobije svoju pravu boju, praćena suncem na vrhu, loptom (igrom), grožđem (plodnost, blagostanje, izobilje), notama (veselje, muzika) srca.

Vreme je uvek pravolinijsko, samo se nama čini da ponekad zastaje ili teče brže.”

Višegrad, 1997.

Učenje za razvoj!

Literatura

Holzman, L. (2008). *Vygotsky at work and play*. London, UK: Routledge.

Kjorholt, T., A. (2005). Child research towards 2015: A global scenario. *Childwatch International Key Institutions Assembly 2005*. Hurdal, Norway. Retrieved from <http://goo.gl/CIx6Ak>

Njumen, F. (2009). *Let's Develop – vodič za stalni rast i razvoj*. Zemun, RS: Mostart.

- Ognjenović, V., Anđelković, D., & Škorc, B. (1996). *Self expression of refugee children involved in the program of psychological workshops: The influence of recent socio-political events on fine arts and on patients art*. New York, NY: The American Society of Psychopatology of Expression, 181-202.
- Ognjenović, V., & Škorc, B. (2003). *Evaluacija Zdravo da ste, Zdravo da ste*. Beograd, RS: Akademska štampa.
- Sawyer, K., John-Steiner, V., Moran, S., Sternberg, R., Feldman, D., Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2003). *Creativity and development*. New York, NY: Oxford University Press.
- Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Beograd, RS: Nolit.

PSYCHOLOGICAL WORKSHOPS

Vesna Ognjenović

Abstract

This paper describes the process of creation of method, based on interactive potentials present in the group and in an individual. Issues of individual and community development are approached, starting from the moment of social crisis manifested by war and refuge, until present time. The basis of this approach is application of developmental psychology ideas of L. Vigotsky, in social environment characterised by change and crisis. Workshop work was built through encounters between participants, during which unexpected creative possibilities were opened, through authentic exchange. These developmental capacities have been made into action and became more than overcoming of social and personal crisis – they became activities of growth and development, both for the individual and community. Concept, method application and ways to realize this work with various age groups can be found in manual “Zdravo da ste”, enclosed to this publication.

Key words: interaction, development, psychological workshop

RELACIJE U RAZVOJNIM GRUPAMA

Jovan Savić¹

Sažetak

U ovom radu razmatra se proces dječijeg i ljudskog razvoja polazeći od učenja Lava Vigotskog. Rad se posebno bavi pitanjem odnosa u grupama i relacijama među učesnicima razvojnih grupa (radionica). Ističe se da je za podršku razvoja važno da pažnju obratimo na okruženje u kojem se pojedinac nalazi. U ovom slučaju diskutovano je, prvenstveno, ono što se u grupi događa, relacije među učesnicima su u samom centru interesovanja ovog rada. U prvom dijelu rada dat je kratak pregled osnovnih ideja o procesu razvoja i njegovim uslovima. U drugom dijelu iznesena su neka iskustva iz rada nekih različitih razvojnih grupa u kojima se razlike među pojedincima uzimaju kao prednost, a ne prepreka za relacije i održavanje razvojnog procesa učesnika. Iskustvo pokazuje da su svi, pa i sami organizatori i voditelji aktivnosti, uključeni u taj proces. Navedeni su neki iskazi voditelja koji naglašavaju da se razvojni procesi ne odnose samo na djecu i mlade koji su u radionicama učestvovali, nego i na njih same. Osim toga, naglašava se da rad sa grupom predstavlja osnovu ovog razvojnog pristupa.

Ključne riječi: razvojne grupe, zona narednog razvoja, socijalna terapija

---

Ideja razvojnosti u učenju Lava Vigotskog

Ideje Vigotskog danas su bolje prihvaćene nego u vrijeme u kojem je on živio i radio u Sovjetskoj Rusiji prije sedamdeset godina. Porast interesovanja za ovog autora i njegovu teoriju događa se upravo u naše vrijeme. To je vjerovatno posljedica društvenih promjena i novih shvatanja dječijeg i uopšte ljudskog razvoja. S druge strane, neuspjeh klasične psihologije da odgovori na neka aktuelna pitanja ljudske egzistencije, pa i u domenu razvoja, doveli su do traganja za novim pristupima, teorijama i paradigmatama. Učenje Vigotskog stiže do nas iz prošlosti kao svjež podsticaj za

---

¹ Članak je preuzet iz zbornika radova sa naučnog skupa "Tradicija i savremenost", Filozofski fakultet, Banja Luka, 2004, 5(2), 1209-1219. U originalnom članku nisu bile navedene ključne riječi, koje su ovdje, zbog uniformnosti, dodate od strane urednika.

rješavanje problema s kojima se mi danas susrećemo. Društvene promjene, uprkos tehnološkom napretku, bile su u prošlom vijeku obilježene sve većom alijenacijom i sve većom usamljenošću pojedinaca. Uprkos očiglednom napretku, pojedinci se udaljavaju jedni od drugih i osjećaju sve usamljenijim, kako su to pisali autori poput Froma, Markuzea i drugih. Kriza u odnosu među ljudima predstavlja veliki izazov za razvoj pojedinaca od najranijeg uzrasta do odraslog doba. Ideje razvojnosti u teoriji Vigotskog nude šansu za nove pristupe, pa i nove paradigme, koje u svojoj osnovi predstavljaju i pitanja redefinisanja i same dosadašnje psihologije, što je imao u vidu i Vigotski na samom početku svog rada početkom dvadesetog vijeka.

Ideja razvojnosti ima dugu istoriju, susreće se u filozofiji, antropologiji i psihologiji. Kulturni antropolozi su već odavno postavili pitanje o kulturnoj transmisiji unutar društva sa starijih na mlađe generacije. Danas je vladajuće mišljenje da ne postoji jednosmjernan prenos u kulturi koji ide od starijih prema mladima. Uočeno je da se radi o zajedničkom učešću mladih i starijih i da mladi nisu pasivni primaoci, a stariji samo prenosioci; podrazumijeva se aktivno i u zajednici sa odraslim učestvovanje mladih u ovom procesu. Osim toga, pojedinac bilo kog uzrasta, nije neki izdvojeni entitet koji samo prima uticaje. On je mnogo više od toga, on je aktivan činilac u gradnji kulture i u tom procesu daje svoj lični doprinos. Štaviše, kultura je i dio unutrašnjeg svijeta svakog pojedinca koji se tokom njegovog razvoja formira i stalno izgrađuje. O ovome Valsiner piše kao o izgradnji individualne kulture. "Ljudsko biće u razvoju stvara vlastitu individualnu kulturu konstruišući individualne simbole koji organizuju funkcionisanje strukture ličnosti" (Valsiner, 1997, p. 57).

Proces mora biti shvaćen kao nešto što traje tokom cijelog čovjekovog života. U ovaj razvojni proces pojedinac ulazi ne kao slijepa, spoljnim uticajima determinisana jedinka, već prije kao aktivan učesnik koji istovremeno gradi kulturu koja onda povratno utiče na njegovo svakodnevno djelovanje i doživljavanje. On je razvojno biće koje se nalazi u stalnim promjenama i postajanju.

O stalnoj promjenljivosti i postajanju pišu i Varner i Kaplan (1984). Oni kažu da čovjek stalno živi u svijetu postajanja, prije no u svijetu stanja, i da pri tom stalno gradi sredstva za prilagođavanje i razumijevanje svijeta oko sebe. "U njegovom nastajanju da izgradi doista ljudski svet, odnosno, svet koji saznaje, a ne samo svet na koji reaguje, čoveku su potrebna nova oruđa – instrumentarijum prilagođen i delotvoran u ostvarivanju tih operacija koje čine delatnost saznanja!" (Valsiner, 1997).

Način kako pojedinac doživljava svijet uvijek je jedinstven i njegov, a njegova percepcija determinisana je ne samo objektivnom konstelacijom spoljašnjih podsticaja nego je često i pod snažnim uticajem osjećanja koja dolaze iz samog pojedinca.

U nedavnom ratu koji smo doživjeli imali smo, nažalost, iskustvo da gledamo kako se postepeno gradi svijest o čovjeku "s druge strane" kao o agresivnom biću sa mnogo loših osobina. Javno mnjenje putem medija i na drugi način gradi kolek-

tivnu sliku koja utiče na to kako individua doživljava taj svijet, budući da je, kako Velsiner (1997) piše, “individualna semiotička konstrukcija uvijek zakrivljena socijalnim sugestijama”. Individualni razvoj ima svoje osobenosti koje samo djelimično uspijevaju da se odupru socijalnim uticajima. Relativna nezavisnost pojedinaca i otpor prema javnom pritisku su najčešće slabi da bi osujetili ovu plimu uticaja, koju u naše vrijeme veoma uspješno odrađuju mediji za potrebe različitih političkih i društvenih grupa. Može se bez pretjerivanja reći da je ta, medijima posredovana stvarnost, uticajnija i jača od stvarne realnosti koja nas okružuje.

Naglašavanje društvene prirode čovjekovog razvoja imalo je svoju dugu istoriju, od Viljema Vunta preko Džona Djujija, Boldvina i Džona Herberta Mida, do ruskog psihologa Lava Vigotskog.

Lav Vigotski bio je revolucionar u psihologiji i, u skladu sa vremenom u kome je živio (vrijeme Oktobarske revolucije u Rusiji), stavio je sebi u zadatak da temeljito reorganizuje cjelokupnu psihologiju u pravcu razvojnosti. “Obuhvatiti istraživanjem proces razvoja bilo koje stvari u njenim fazama i promenama, od momenta nastajanja – upravo znači razotkriti njenu prirodu, spoznati njenu suštinu, jer samo u pokretu telo pokazuje da postoji. Prema tome istorijsko istraživanje ponašanja nije dopunsko pomoćno istraživanje uz teorijsko izučavanje, već predstavlja temelj ovog poslednjeg”, piše ovaj autor (Vigotski, 1996).

Da bi ostvario svoje zamisli, Vigotski je morao da stvori metod koji bi omogućio “proces kojim ljudsko biće konstruiše svoje više psihičke procese uz pomoć svojih vršnjaka i svojih roditelja” (Valsiner, 1997, p. 68). Radi se o suštinskoj građnji jedinke, o njenim višim mentalnim procesima koji po ovom shvatanju rastu unutar relacija između djece i odraslih (roditelja). Ovdje se naglašava konstruktivna uloga pojedinca i njegova aktivnost. Naglasak je, dakle, na samoaktivnosti pojedinca, a ne na prostom uticaju. Jedna od značajnih osobina ovog pristupa L. Vigotskog je eksperimentisanje sa pojavama koje su u nastajanju, prate se promjene koje mogu da budu ireverzibilne i nastaju kao učinak samog procesa ispitivanja. Prati se sam proces nastajanja tih promjena, a ne neki rezultati ili ishodi procesa, što je obično karakteristika klasičnog eksperimentisanja. Vigotski želi da zahvati i opiše slijed radnji koje vode takvim ishodima. Sličan postupak posmatranja koristio je Keler u svojim eksperimentima sa šimpanzama u istraživanju procesa mišljenja.

Ono što je sasvim novo i revolucionarno u novom pristupu u odnosu na staru nauku, i što je danas vrlo aktuelno, može se opisati riječima koje kažu da ovaj pristup naglašava aktivnu ulogu ljudskog bića u reorganizovanju vlastitog okruženja, a time i samog sebe. Pod okruženjem prvenstveno treba shvatiti relacije sa drugim ljudima, roditeljima, braćom i sestrama, rođacima, vršnjacima i drugima. Društvene aktivnosti, aktivnosti sa drugim pojedincima i u grupi prenose se na unutrašnji plan, i putem internalizovanja postaju i unutrašnje psihičke. Tako su i više psihičke

funkcije, po ovom shvatanju, nastale kao “internalizovani odnosi socijalne vrste, i oni konstruišu socijalnu strukturu ličnosti” (Vigotski, 1996).

Vigotski je posebno značenje pridavao kulturi u koju dijete ulazi rođenjem u kojoj učestvuje tokom svog života i u čijoj gradnji, kao i svi drugi pripadnici te kulture, i samo učestvuje. Ono s jedne strane učestvuje u gradnji kulture koja povratno utiče na njegov razvoj. “Opštu genetsku zakonitost kulturnog razvoja mogli bismo formulisati na sledeći način: svaka funkcija u kulturnom razvoju deteta stupa na scenu dvaput, na dva načina: najpre – na socijalnom, a potom – na psihičkom, prvo u odnosu između ljudi, kao interpsihička kategorija, kasnije u detetu, kao interpsihička kategorija” (Vigotski, 1996).

Prema teoriji Vigotskog, kultura bitno doprinosi razvoju jedinke, ali kolektivna kultura nije statična, već je i sama u stalnom procesu. Polazeći od odnosa između pojedinca i kulture i odnosa čitave jedne generacije i kulture, može se uočiti međusobna povezanost i zavisnost. Kulturna transmisija nije jednosmjernan proces, već dvosmjernan, u kome svaka nova generacija rekonstruiše stara i stvara nova rješenja i probleme organizacije društvenog života.

Teorija Vigotskog veoma je inspirativna za savremena nastojanja da se direktni rad sa mladima zasnuje na nov i originalan način. Danas u svijetu postoji više značajnih poduhvata. Osnivaju se škole koje polaze od ideja Vigotskog, a čitavi školski sistemi u pojedinim zemljama nastoje da ideje iz ove teorije ugrade u svoj svakodnevni rad. Vrlo značajne napore u reorganizaciji psihologije, u smislu učenja Vigotskog, čini danas Institut za ljudski razvoj iz Njujorka. Fred Njumen i Lois Holzman postali su ne samo nosioci rada na reorganizaciji psihološke teorije, nego i značajni istraživači novih puteva u praktičnoj primjeni na teoriji Vigotskog zasnovane prakse.

Glavne kritike koje Vigotski usmjerava prema tradicionalnoj, a prije svega biheviorističkoj psihologiji tiču se atomističkog gledanja ovih teorija na izučavanje viših psihičkih funkcija. On formuliše svoj pristup izučavanju viših psihičkih funkcija kao istorijski, on želi da pokaže porijeklo i razvoj ovih funkcija. Razvoj viših psihičkih funkcija nije samo socijalno determinisan, već su ove funkcije po svom sadržaju socijalne; individualno jeste usvojeno socijalno. “Obično pitaju kako se ovo ili ono dete ponaša u kolektivu. Mi pitamo kako kolektiv kod ovog ili onog deteta izgrađuje više psihičke funkcije!” (Vigotski, 1996). “...Na višem stadijumu razvoja čovjek uspijeva da ovlada svojim ponašanjem, on podvrgava svojoj vlasti sopstvene reakcije. Slično tome kako on sebi potčinjava dejstvo spoljnih sila prirode, on na osnovu prirodnih zakona sebi potčinjava i sopstvene procese ponašanja”, kaže ovaj autor.

Istraživači mišljenja kod primitivnih naroda, takođe, govore da se više psihičke funkcije ne mogu razumjeti bez izučavanja socijalnog života, bez izučavanja zajednice i kulture kojoj pojedinac pripada; izlazi da su ove funkcije prije rezultat socijalnog, nego biološkog razvoja.

O zoni narednog razvoja

Dijete uvijek može da uradi više u saradnji nego samostalno, iako tu postoje granice koje su omeđene njegovim intelektualnim mogućnostima. “U saradnji dete je sposobnije i razboritije nego u samostalnom radu, ono se uzdiže iznad intelektualnih teškoća koje savlađuje, ali uvek postoji određeno, strogo zakonito odstojanje, koje uslovljava nepodudarnost prilikom samostalnog rada i prilikom rada u saradnji” (Vigotski, 1996, p. 187). Kad govori o učenju životinja, Vigotski napominje da majmun može da nauči i one radnje do kojih nikada ne bi došao svojom inteligencijom, ali može da ih nauči samo automatski i mehanički kao besmisleni naviku.

Ideje koje Vigotski iznosi o učenju i njegovoj vezi sa razvojnom aktivnošću djeteta govore o tome da učenje ne slijedi sazrijevanje, da se ta dva procesa prožimaju i jedan na drugi utiču. Nije učenje nešto što treba da čeka da se završi proces zrenja, ono često ide ispred njega i vuče ga naprijed. Ovo se događa uz pomoć odraslih, često u nevjешtim aktivnostima koje se usavršavaju i postepeno grade. “...Ono što dete danas ume da radi u saradnji, sutra će moći da uradi samostalno.” i “Samo je ono učenje u dečjem uzrastu dobro koje pretiče razvoj i vodi ga za sobom.”

Vigotski napominje da je potrebno da odredimo i donji i gornji prag učenja, jer učenje može biti uspješno samo između ta dva praga.

“Učenje je samo onda dobro kada prethodi razvitku. Tada se ono budi i izaziva ceo niz funkcija koje sazrevaju i nalaze se u zoni narednog razvoja.”

Lurija je u pogovoru u sabranim djelima Vigotskog napisao da su u njegovoj metodologiji dvije najvažnije crte: holizam i istoričnost. Holizam znači neophodnost nalaženja kompleksnih jedinica psihičke djelatnosti, a istoričnost formiranje psihičkih procesa. “...Holizam i istoričnost njegovog pristupa – kameni temeljci njegovog dela – za nas su i danas neprevaziđeni obrasci. Upravo u njima je jemstvo aktuelnosti i konstruktivnosti njegovih ideja”, piše Lurija (1996).

Razvojne grupe

Razvojne grupe koje organizujemo u okviru našeg rada ZDS polaze od učenja Vigotskog. Radimo sa djecom predškolskog uzrasta, mladima u omladinskim centrima i školama. Povremeno organizujemo rad sa mješovitim grupama u kojima su zajedno djeca i mladi, djeca i odrasli, djeca i mladi sa smetnjama u razvoju i sa djecom koja takvih smetnji nemaju. Aktivnosti se organizuju polazeći od potreba i ideja same grupe, ali je aktivnost nekad rukovodena praktičnim ciljevima i zadacima. Pri tome su veoma važne relacije među članovima grupe i atmosfera koja u grupi vlada. Voditelji grupa nastoje da ostvare atmosferu međusobnog razumijevanja i

podrške, te atmosferu slobode, nekompetencije i bez individualnog isticanja. U ovakvoj atmosferi oslobađaju se kreativni potencijali grupe koji doprinose ostvarenju razvoja za svakog učesnika.

Vigotski je naglašavao važnost učenja koje je vezano za zonu narednog razvoja ili, kako su kasnije to proširili Verner i Kaplan, na “zonu stalnog razvoja” u kojoj pojedinac daje koliko može i od grupe dobija koliko je sposoban da primi.

Unutar ovih grupa relacije među članovima grupe shvaćene su kao primarne potrebe ljudskih bića u zajednici. Pretpostavlja se da relaciona mreža uključuje sve učesnike koji u osnovi imaju potrebu razmjene sa drugim članovima grupe. Brojna istraživanja i iskustvo mnogih istraživača pokazuju da neadekvatna i osujećena komunikacija vodi oštećenju socijalnog, psihičkog, pa čak i fizičkog razvoja. Uskraćivanje socijalnih komunikacija vodi do neadekvatnog intelektualnog, emocionalnog, socijalnog, pa čak i senzornog i motornog razvoja (Radonjić, 1985). Takvi poremećaji izazvani uskraćivanjem teško se kasnije koriguju, ako se uopšte i mogu uspješno i potpuno korigovati.

Čovjek ulazi u grupu sa svojim prirodnim i stečenim potencijalima, ali njegov doprinos nije ograničen samo onim što u grupu unese. Grupa ga podstiče i pomaže mu da daje više. Kao da ovdje ne važi pravilo da je $2 + 2 = 4$, izgleda da pojedinac u kreativnoj grupi i daje i dobija više od prostog zbira onog što je u grupu uneseno. Grupa svojim članovima pruža i ono što je u njoj stvoreno, a ne samo ono što je u nju uneseno spolja.

Komunikacije koje se u razvojnim grupama ostvaruju pružaju šansu pojedincima da daju i dobijaju, da podstiču druge i da budu podstaknuti od drugih učesnika. Komunikacija se odvija verbalnim i grafičkim znacima, simbolima koji su uneseni u grupu ili su stvoreni u grupnom radu. Važna je emocionalna atmosfera i komunikacija koja značajno pomaže oslobađanju potencijala svih učesnika u grupi. Događa se da neki povučeni pojedinci dugo pasivno učestvuju u radu grupe. Neki stalno dolaze, ali ostaju stvarno ili prividno pasivni, ne učestvuju aktivno u radu grupe, ali neki proces u njima ipak započinje i potrebno je vrijeme za sazrijevanje.

Metagovor ili ono što stoji s onu stranu komunikacije, izvan riječi, pokreta ili grafičkih simbola kojima se nešto kazuje, javlja se u radu onih grupa i ispoljava se u produbljenim odnosima u grupi. To je onaj dodatak relacijama koji se tiče emocija, pobuđenih procesa, motivacije i potreba kojih prije susreta nije bilo. U neposrednom susretu pokreću se energije koje postoje u neispoljenoj, prikrivenoj formi. U dobroj komunikaciji oslobađaju se potencijali koji su bili zapretani, nečim osujećeni ili zakočeni. U radionicama, oni se pokreću, dobijaju šansu i izlaze na scenu.

Unutar razvojnih grupa grade se novi simboli, u kreativnim aktivnostima operiše se znacima i simbolima koji su izgrađeni u grupi i koji predstavljaju sredstva kojima ta grupa (zajednica ljudi) operiše; grade se nova značenja: ona nisu postojala od ranije, ona se ne unose nego grade unutar grupe. Kultura odnosa u grupi se stalno

izgrađuje, ona je u stalnom toku, nije data jednom zauvijek, ona je u kontinuiranom procesu, u stalnom nastajanju.

F. Njumen se zalaže za nove odnose u socijalnoj terapiji, on kaže da moramo razgovarati relacionalno, a ne individualistički, fokus je na aktivnosti ljudske interakcije. "Socijalna terapija angažuje klijenta u kontinuiranoj eksploraciji", stalno se postavljaju pitanja tipa "Šta će od tebe biti?", ne kao moralna kritika, nego kao praktično pitanje u smislu razvoja jedinke. L. Holzman (2003) zagovara stalni rad na izgradnji u jačanju grupe i grupnih relacija. Umjesto da se bavi problemima koje pojedinci donose u terapijsku grupu, F. Njumen se bavi samom grupom. On piše da je participativna aktivnost proces u kome ljudi "vježbaju njihovu kolektivnu snagu da stvore novu okolinu i novi emocionalni rast". Po ovom autoru, promjena, ona šira promjena u društvu, može krenuti od ljudi iz ovih malih grupa u kojima oni rastu i uče da rastu.

U razvojnim grupama događaju se važne stvari koje govore o poboljšanoj komunikaciji i daljem razvoju pojedinaca. Radili smo razvojnu radionicu u kojoj su učestvovala slušno oštećena djeca (koja uopšte ne čuju) zajedno sa "čujućima". Voditelj tih grupa piše: "Glupi su se oslobodili svoje ljuštore, shvatili su da mogu djelovati ravnopravno u „čujućoj“ sredini, prihvatili su sebe, postali radosniji, komunikativniji... Jedna djevojčica, Tanja, koja je ranije izbjegavala komunikacije i izlaske s roditeljima na javna mjesta i u porodične i prijateljske posjete... roditelji je kasnije nisu mogli prepoznati – postala je otvorena, inicijativna u kontaktima... rado komunicira, postala je mnogo zadovoljnija sobom".

Primjer djevojčice koja je imala tešku govornu manu... „na grupi je izgovorila prvu riječ, na oduševljenje svih učenika i nastavnika. Uslijedile su prve rečenice, doduše nerazgovjetno izgovorene, ali ipak njene...“

U jednom izvještaju našeg voditelja nalazio se i ovaj primjer: "Dragana, učenica petog razreda, izbjeglica iz Sanskog Mosta, na časovima ne progovara... dolazi redovno na radionice pola godine, ništa ne priča samo se ponekad osmijehne. Po završetku radionice ostaje da pomogne u spremanju prostora... Kasnije polako počinje da govori, uspješno završava osnovnu školu, odlazi na kuvarski zanat, u srednjoj školi je bolji učenik nego u osnovnoj. Danas radi kao kuvar, postala je komunikativna – puno priča. Uvijek kad se susretnemo, poljubimo se kao da smo u rodbinskim odnosima."

Naša saradnica, nastavnica, piše: "Srednjoškolka (IV razred) bila je dugo zlostavljana i nikom ni riječi nije govorila. Jednom je na radionici iznijela svoje probleme. Vršnjaci iz razreda bili su šokirani. Do tada je bila vječno sama, poslije ove radionice stekla je mnogo prijatelja... Nakon nekoliko godina me je sreća, bila je s mužem i djetetom u kolicima. Mužu je rekla: Da te upoznam, ovo je nastavnica koja mi je pomogla da otvorim dušu i svima kažem svoj bol, da plačem pred svima i iskažem svoju patnju. Hvala vam. To je za mene značilo mnogo, nešto što vam ne mogu opisati."

Jedna naša saradnica rezimira čitavu priču na sljedeći način: “Mislim da postoji veliki broj primjera koji govore o uspješnosti našeg pristupa koji koristimo u radu sa djecom. Jedan opšti primjer je zdravodastovski krug u našem gradu, koji se stalno iz susreta u susret proširuje i iz godine u godinu postaje veći. Gotovo svaki učesnik u našim radionicama nakon učešća u jednoj radionici dolazi i na sljedeću, ali ne sam – s njim dolaze njegovi drugari iz razreda ili ulice, braća i sestre... Upravo to nam pokazuje da im se naš rad dopada, da im on pruža mogućnosti da iskažu svoje potrebe i da ih mi uvažavamo...”

Voditelji u našim radionicama govore o tome da oni nisu samo profesionalci koji rade sa djecom i mladima i tako im pomažu, u mnogim slučajevima oni su ravnopravni članovi koji grupi daju i od nje primaju. Navodimo nekoliko takvih primjera: “Meni je ovaj rad pomogao na mom putu razvoja i mentalnog rasta, a kao takva sam posredovala na putu djece sa kojom sam se susretala. Naučila sam šta je meni važno, šta je drugima važno, a važno je slušati, razumjeti, biti tu, potpuno i zaista tu, biti svjestan – jer je to istinska osnova za razumijevanje – a kad smo shvaćeni, osjećamo se ostvareno. Sve ovo mi veoma mnogo koristi u svakodnevnom radu u školi...”

“... Naučila sam da je svako jednako važan, svi se razvijamo i rastemo. Naučila sam da dajem i primam, da široko gledam, da vidim nevidljivo, uhvatim neuhvatljivo”.

“... Upravo ovaj način komuniciranja sa djecom i odraslima, bez procjenjivanja, ocjenjivanja prema sagovorniku, svakoga pažljivo saslušati, dati mu priliku da kaže šta misli i osjeća” – to je odgovor na pitanje šta je od ovog rada korisno za svakodnevni rad u školi. “...Osjećam se mnogo kompetentnijom u svakoj situaciji, sigurnija sam u sebe, imam odličnu komunikaciju sa djecom i s radnim kolegama”, kaže jedna druga voditeljica u ovim radionicama.

Razvoj koji se u ovim grupama odvija slijedi vlastiti tempo i pravac svakog pojedinca. Ne postoji plan i program razvoja. To nije škola u kojoj se uči kakav neko treba da bude. Ne postoje zadani modeli budućeg ponašanja, ne postoje zadani obrasci poželjnih osobina koje tražimo da oblikujemo u ovoj podršci razvoja. Podstiče se ljudski kapacitet za razvoj koji ljudi sa sobom nose. Nastoji se pomoći pojedincu da ostvari ono što bi po svojim potencijalima mogao biti. Pravac i tempo razvoja određuje sam pojedinac. Gradnja podsticajnog okruženja i grupe je naš primarni zadatak. Razvoj se odnosi na oslobađanje potencijala za razvoj. Cilj je i zajednica i pojedinac, koji doprinosi stvaranju zajednice koja potom podstiče razvoj svih učesnika u njenim aktivnostima. Mnogi rado dolaze na ove seanse; nije li to pouzdan znak da, zapravo, postoji potreba za radom u grupi, za razvojem? Ti odani posjetioci radionica i njihovi redovni dolasci nisu samo kompliment vještini voditelja, već prije znak ljudske potrebe za svim onim što ove grupe pružaju svojim učesnicima. Vjerujemo da je to istovremeno potreba za stalnim razvojem koji se u ovim grupama očigledno događa.

Literatura

- Holzman, L., & Mendez, R. (2003). *Psychological investigations: A clinician's guide to social therapy*. New York, NY: Brunner-Routledge.
- Radonjić, S. (1992). *Psihologija učenja*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Valsiner, J. (1997). *Čovjekov razvoj i kultura*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotski, L. (1996). *Dečja psihologija*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotski, L. (1996). *Problemi opšte psihologije*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotski, L. (1996). *Pitanja teorije i istorije psihologije*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

RELATIONS IN DEVELOPMENT GROUPS

Jovan Savić

Abstract

This paper discusses the process of child and human development, based on the teachings of Lev Vygotsky. It specifically addresses the issue of relations in groups and relations between the participants of such groups (workshops). What is emphasized is that it is important to pay attention to the environment in which the individual is located. This is done for the purpose of development support. In this case it was discussed, primarily, what is going on in the group, relations among participants who are in this paper's center of interest. The first part summarizes the basic idea of the development process and its conditions. The second part brings various experiences from the work of some development groups where the differences among individuals are taken as advantages not obstacles for relations and support of participants' development process. Experience shows that everyone is included in this process, including the organizers and leaders of the activities. There are some testimonies of leaders who underline that the development process does not apply only to children and young people who have participated in the workshops, but also to themselves. Besides, it is stated that the work of the group represents the basis of this development approach.

Key words: development groups, zones of proximal development, social therapy

---

“IN SPE” MODEL RADA SA DJECOM I MLADIMA

Sonja Stančić

Sažetak

“In spe” model nastao je za potrebe rada sa grupom djece i mladih u okviru projektnih aktivnosti UG “Zdravo da ste”. Grupa se okupila oko zajedničkog cilja – unapređenja položaja djece i mladih u zajednici. Model je zasnovan na četiri ključna elementa: grupnom radu, individualnom radu, aktivnom društveno-socijalnom učešću i podsticanju kreativnog izražavanja. Funkcionisanje “In spe” grupe se značajnim dijelom oslanja na “Zdravo da ste” metod rada, u kojem se potencira grupna razmjena i zajedništvo. U odnosu na ovaj način rada, u “In spe” modelu veća pažnja se poklanja individualnim savjetodavnim razgovorima sa članovima grupe, te ulozi koju voditelj grupe ima. Fokus je i na procesu i na ishodu aktivnosti. Kroz simboličko izražavanje i apstrahovanje novih ideja djeca i mladi grade nove odnose, grupne i individualne. Na taj način prave temelj budućih odnosa i participacije u zajednici, te usvajaju novi vrijednosni sistem.

Ključne riječi: psihosocijalni rad, djeca i mladi, participacija u zajednici, kultura dijaloga

---

Uvod

Kada nekome treba da sumiram šta sam sve radila u protekle 22 godine, krenem “normalno” i kad dođem do iskustva “In spe” (kao prvi i jedini projekat tj. iskustvo takve vrste), zaustavim se. Krenem da objašnjavam, ali brzo shvatim da ni sama ne znam kako da sumiram to iskustvo. Emocije krenu da isplivavaju, “mlataram” rukama pokušavajući da što bolje dočaram šta sam sve naučila. Na kraju zaključim da nema dovoljno dobre riječi, odnosno rečenice, da to objasnim, izuzev ove: Ovo što sam sada ja, to je uglavnom rezultat procesa rada u toj grupi (M. M., član grupe od svoje 15. do 19. godine).

Grupa djece i mladih “In spe - U nadi” formirana je 2010. godine kao dio UG “Zdravo da ste”, Banjaluka. Pred grupom su bila postavljena dva cilja: (a) razvoj

grupe i jačanje unutargrupnih kapaciteta radi kreiranja atmosfere u kojoj se pojedinac osjeća slobodno, što je preduslov za njegov nesmetan rast i razvoj; (b) identifikovanje društvenih i socijalnih problema djece/mladih u zajednici i intenzivan rad na njihovom rješavanju.¹ Od osnivanja, grupa je radila po posebnom “In spe” modelu koji sam razvila za tu priliku, a čija je upotrebljivost i korisnost u radu sa djecom i mladima provjeravana tokom šestogodišnjeg rada. Ovaj model predstavlja kombinaciju metoda “Zdravo da ste” rada sa grupom i novih postupaka, čije je uvođenje bilo neophodno, s obzirom na širi društveno-socijalni kontekst u kojem su aktivnosti realizovane. “... Sredinu u kojoj je “In spe” opstao, način na koji se razvijao i uticao na zajednicu, to je sloboda koja je trebala meni i drugoj djeci u grupi, a koju nismo imali na drugom mjestu” (J. V., član grupe od svoje 15. do 20. godine).

“In spe” model zasnovan je na četiri ključna elementa: grupnom radu, individualnom radu, aktivnom društveno-socijalnom učešću i podsticanju kreativnog izražavanja. Naime, Savić (2007, p. 63) ističe da “... djeca imaju urođeni kapacitet da učestvuju u životu i radu grupe i grupnim aktivnostima, ona se u grupi dobro osjećaju, što se vidi i po tome da se uporno vraćaju da iznova započnu neku grupnu djelatnost koja im donosi radost i zadovoljstvo”. Imajući ovo u vidu, grupa se okuplja oko zajedničkog cilja, a to je unapređenje položaja djece i mladih u zajednici. Funkcionisanje grupe se značajnim dijelom oslanja na “Zdravo da ste” metod rada, u kojem se potencira grupna razmjena i zajedništvo, pri čemu je fokus na procesu (Ognjenović & Škorc, 2003), ali se ne zanemaruje ni ishod, “... jer se nijedan proces ne završava bez ishoda” (Savić, 2007, p. 68). Kreativno izražavanje članova grupe se podstiče uz pomoć radionica “Zdravo sa ste”, koje omogućavaju slojevitu aktivnost koja doprinosi kolektivnom odrastanju i učenju zajedničkog dijeljenja (Ognjenović & Škorc, 2003), ali se mogu koristiti i drugi metodi rada, zavisno od aktivnosti koja se realizuje. Pored okvira u kojem grupa funkcioniše (aktivno društveno-socijalno učešće), novinu u odnosu na “Zdravo da ste” metod rada sa grupama, ali i način na koji se radi u okviru socijalne terapije (Holzman 2003),² predstavljaju i individualni savjetodavni razgovori sa članovima grupe, te značajnija uloga koju voditelj ima.

“In spe” model prepoznat je od strane Save the children International (Save the children, 2012) kao jedan od 11 primjera dobre, inovativne i motivirajuće prakse u svijetu za rad sa djecom i mladima.³

¹ Procesi koji vode ka ostvarenju ovih ciljeva nisu nezavisni; oni su isprepletani i međusobno utiču jedni na druge. Postizanje rezultata djeci i mladima daje potvrdu da su njihovo zalaganje i trud validirani na pravi način i podstrek su za dalje promjene, u koje ulaze sa još više motivacije.

² U socijalnoj terapiji, fokus nije na pojedinačnim problemima koje pojedinac ima, već se nastoji osnažiti grupa, a da pojedinac, podstaknut grupom, ponađe svoj put (Holzman, 2003).

³ “In spe” model rada sa djecom i mladima nalazio se u konkurenciji 169 projekata iz cijelog svijeta (Save the Children, 2012).

Grupni rad kao pokretač aktivnosti i temelj stalnog rasta i razvoja

---

Ulazak u grupu je dobrovoljan i svaki član pronalazi svoje mjesto u aktivnostima, u skladu sa svojim interesovanjima i kapacitetima.⁴ Grupna dinamika se mijenja tokom vremena, ali je ključno da postoji kontinuitet u radu i povezanost članova grupe. Grupa omogućuje djetetu/madoj osobi da se izrazi na svoj način i u kapacitetu koji posjeduje, bez da je opterećena kompetitivnim elementima (detaljnije u Savić, 2007).

Grupa se gradi kroz zajedničke aktivnosti, koje mogu biti: (a) razgovor o aktivnostima i događajima koji su im se desili u periodu između sastanka, (b) analiza i iznalaženje rješenja za različite problemske situacije (lične ili u zajednici), (c) edukacija o temama koje su nameću kao bitne (npr. emocionalno reagovanje, nenasilna komunikacija, zdravstvena i seksualna edukacija, asertivnost itd.), (d) razvoj kritičkog mišljenja (e) igra i druženje, (f) učestvovanje u psihološkim radionicama (g) volontiranje u humanitarnim organizacijama, (i) usvajanje novih aktivnosti (npr. pomaganje u kućnim poslovima, odgovorno ponašanje, bonton) itd.

Rad u grupi je intenzivan i komunikacija među članovima je permanentna, što s vremenom dovodi do povećanja sposobnosti da djeca/mladi identifikuju stvarne probleme, kako lične, tako i one u svom okruženju, da izraze emocionalna stanja u kojim se nalaze, da opišu situacije koje su im stresne. Djeca/mladi usvajaju vještine slobodnog izražavanja emocija, komunikacije i asertivnog reagovanja, vještine aktivnog slušanja, empatije. Ona postaju sposobna da sama iznađu rješenja, ali i da rješenja predlože drugima. Članovi grupe kroz rad u grupi izgrađuju mehanizme da ne traže uvijek pomoć od odraslih nego da se vlastitim kapacitetima izbore sa situacijom u kojoj su se našli. Ovo je bio put izgradnje samopozudanja i snage da se suoče sa problemima, od onih svakodnevnih do bolnih trauma (smrt roditelja, zlostavljanje, fobije). Ako probleme koje ih muče nisu mogli da podijele sa grupom, razgovorali su na individualnim sesijama sa voditeljem grupe. Neka djeca/mladi su tokom individualnih sesija izgradili unutrašnje kapacitete i o svojim problemima pričali i pred grupom koja je bila otvorena da ih podrži.

Značajan dio izgradnje grupe, ali i pojedinaca u grupi, jesu i zadaci koje voditelj stavlja pred članove grupe. Ovi zadaci su proistekli iz rada sa djecom gdje je primijećeno da djeca nemaju dovoljno izgrađene određene radne navike i modele ponašanja. Zadaci trebaju biti usmjereni na podsticanje djece i njihovih porodica/okoline da ti obrasci i modeli (kao što su npr. okupljanje porodice tokom obroka, šetnje, kulturne i društvene aktivnosti, razgovor o poslovima i problemima poro-

---

⁴ Kroz grupu "In spe - U nadi" prošlo je oko 50 djece i mladih, uzrasta od 11 do 20 godina. Odluka da budu dio grupe djeca/mladi su objašnjavali potrebom da se izraze na drugačiji način, da budu vidljivi dio društva, da aktivno utiču na procese u društvu.

dice)⁵ postanu sastavni dio njihovog svakodnevnog života, te da podstiču preuzimanje odgovornosti u obavljanju obaveza u porodici (npr. plaćanje komunalnih računa) i zajednici (npr. volontiranje). Sam proces ulaska u nove situacije djeluje stimulatивно. Tokom rada na zadacima djeca/mladi spoznaju razne prepreke (npr. stereotipe, društveno ukorijenjeno razumijevanje polnih uloga, prezaštitnički odnos roditelja, naučenu bespomoćnost); uče da traže pomoć kako bi razumjeli te prepreke, ali i kako bi ih prevazišli. Kada se nađu u situaciji “zadatka”, djeca osjećaju potrebu da izrastu iz dotadašnjeg načina ponašanja i reagovanja, da budu otvorena prema mogućnostima, da razumiju različitost, da izbjegnu stereotipno ponašanje i da budu bez predrasuda. *“In Spe mi je pomogao da ne gušim individualnost u sebi, da je ispoljim, ali sam naučila da radim u timu, da se oslanjam na druge i da imam poštovanja prema svakome ko je vrijedan i voli ono što radi; da nema ništa loše u tome da budeš pekar ili stolar ako voliš to i ako se trudiš da budeš što bolji”* (S. K., član grupe od svoje 15. do 19. godine). To se veoma brzo pretvara u aktivno preuzimanje obaveza i odgovornosti koje su primjerene njihovom uzrastu i želju da sebi postave “ljestvicu” nešto više nego što se od njih, inače, očekuje. Dijete ne može samo, ali u atmosferi koja je podsticajna i sigurna, uz podršku odrasle osobe ili starijih članova grupe, ono će se upustiti u izazove koji su izvan djetetove komfortne zone i počće da istražuje.

Uloga voditelja je da moderira rad grupe, postavljajući zadatke koji od djece i mladih traže ulazak u zonu narednog razvoja. Vigotski smatra da je dijete u saradnji sa odraslim sposobnije i razboritije nego u samostalnom radu, ono se uzdiže iznad intelektualnih teškoća i prevazilazi ih “... ono što dijete umije danas u saradnji, sutra će moći samostalno da uradi” (Vigotski, 1996, p. 187). Djeca/mladi i voditelj su u kontaktu i u periodu između sastanaka, na rođendanima, takmičenjima, neformalnim druženjima. Sve to vodi zbližavanju članova grupe, stvaranju međusobnog povjerenja i povezanosti, iskrenog odnosa i spremnosti za međusobnu pomoć u rješavanju problema.

Aktivna društveno-socijalna participacija

U “Zdravo da ste” modelu rada sa grupom akcenat je stavljen na proces, a ne na ishod (Ognjenović & Škorc, 2003). Slično, u okviru socijalno-terapijskog pristupa

---

⁵ O značaju svakodnevne okupljenosti porodice i index SOPUS-u govori Milosavljević (2002). Iz teorijskog koncepta indeksa SOPUS proizilazi postulat da savremena porodica urbane sredine, kao socijalno-psihološki interakcijski krug, ima pozitivne efekte na ponašanje adolescenata srazmjerno svojoj svakodnevnoj okupljenosti (Milosavljević, 2002, p. 87). To dalje znači da, ako je unutar porodice definisano zajedničko vrijeme i prostor koji uključuje niz različitih aktivnosti kao što su obroci, posjete prijateljima i rodbini, upoznatost sa svim elementima domaćinstva, razgovori o problemima i vođenju domaćinstva, uključenošću djece u kreiranje budžeta, dogovor o promjeni stambenog prostora ili odlukama o odlasku na godišnji odmor, to doprinosi uspostavi socijalno interakcijskog kruga koji ima pozitivne efekte na ponašanje svih njenih članova i omogućava, prije svega, da se stvori povjerenje i otvorenost u komunikaciji.

(Holzman, 2003, 2000) prednost se daje aktivnostima u odnosu na sadržaj same aktivnosti. Ipak, Savić (2007) kaže da je ishod podjednako važan kao i dolazak do njega. U skladu s tim, u "In spe" modelu jednaka pažnja se poklanja i procesu (kreativnom i razvojnom) i ishodu (cilju projektne aktivnosti, razvoju grupe, ličnom razvoju).

Aktivnost bez svrhe, neusmjerena aktivnost ili aktivnost samo radi aktivnosti, nije ono što je dovoljno da drži djecu/mlade u koherentnoj i aktivnoj grupi. Njima treba usmjerena aktivnost, aktivnost u kojoj se može vidjeti napredak, promjena. Djeca/mladi (ali i odrasli) moraju jasno percipirati da njihov rad i trud ima mjerljive rezultate, oni moraju dobiti povratnu informaciju o svom zalaganju. To je ono što ih pokreće, što im daje motiv da se razvijaju, budu bolji, kako za sebe, tako i za zajednicu. Ishod je potvrda uključenosti učesnika u proces, njihove predanosti i posvećenosti: "... bez te predanosti istinskom korištenju kapaciteta, teško da će proces biti vrijedan pažnje i teško da ćemo imati ishode koji donose trajnu vezanost za grupu i njene aktivnosti" (Arnhajm, 1987, p. 6).

Iskorak ka ovakvoj, aktivnoj društveno-socijalnoj participaciji, počinje u djetinjstvu (Adler, 1984; Vigotski 1977, Savić, 2003), zbog čega je važno da djeca u tom periodu postanu aktivni sudionici svoje budućnosti. Ovdje nije riječ o aktivnosti koja postaje podređena uspjehu (vidjeti u Savić, 2003), već o aktivnosti koja gradi i kreira lični i kolektivni razvoj. Takva aktivnost je rad na problemima koji djeca i mladi imaju u zajednici. Potrebno je metodološki i sistematično identifikovati problem (istraživanje) i definisati sve faze projekta, uzimajući u obzir relevantne faktore koji su neophodni da bi se problem riješio (zakonska regulative, ciljne grupe, profesionalci, donosioci odluka itd). Realizujući aktivnosti koje su usmjerene na rješavanje tih problema, članovi grupe postaju aktivni učesnici u lokalnoj zajednici i kreatori vrijednosnog sistema mladih. Koliko je takva vrsta aktivnosti važna ilustruju sljedeće riječi članova grupe: "*Volontirajući naučila sam mnogo stvari o sebi kao i o komunikaciji sa drugim ljudima. Najvažnije od svega, naučila sam koliko je moj mentalni razvoj važan i da to nije nešto što dolazi spontano, već kao i za sve trebamo da mu posvetimo dosta vremena, pažnje i strpljenja kako bismo naučili da se nosimo u različitim situacijama, prvenstveno sa sobom, a onda i sa drugim ljudima*" (V. M., član grupe od svoje 15. do 18. godine); "*Volontiranje u različitim ustanovama doprinijelo je da razvijem i osjećaj za humanitarnost i pomaganje drugima i da povećam ličnu odgovornost. Ujedno shvatila sam i čim želim da se bavim u životu i da definišem sebe i svoje ciljeve, a da oni budu korisni i za mene i za zajednicu*" (K. R., član grupe od svoje 15. do 21. godine). Učestvujući u aktivnostima i vidjevši rezultate svog zalaganja, djeci raste samopouzdanje, potreba za unapređenjem znanja i ličnim napredovanjem, empatija prema drugima koji nisu članovi grupe. Rađaju se nove ideje i širi se spektar uočenih problema u zajednici, te jača potreba za njihovim rješavanjem. Ovakva participativna aktivnost je proces u kome ljudi vježbaju njihovu kolektivnu snagu da stvore novu okolinu i novi emocionalni rast (Newman, 2009). I upravo se to događa: djeca imaju sve

više potrebu za proaktivnim djelovanjem; žele da dio energije, rasta i saznanja prenesu na porodicu, prijatelje, školu, društvo.

Proces dolaska do rješenja je poligon u kome se eksperimentiše s raznim tehnikama i modelima. Nema unaprijed definisanog procesa, on nastaje u grupi i prema mogućnostima grupe. Ključan je kolektivni kreativni impuls koji podrazumijeva sve ono što grupa kao kolektiv dobija od pojedinaca: njihove ideje, talente, zadatke, energiju (Newman, 1996). Na osnovu tog grupnog kreativnog impulsa kreira se nešto novo i drugačije od bilo kog pojedinačnog impulsa. Važno je osloboditi se vrijednosnih sudova i svega što sputava proces zajedničkog stvaranja (Newman, 2009), te omogućiti slobodu izbora najrazličitijih izražajnih sredstava i komunikacije u kojoj niko od članova nije favorizovan u odnosu na druge. Pravljenje grupe jednako važnih sagovornika i demokratske komunikacije omogućava učesniku da učestvuje u mjeri u kojoj to može (Ognjenović & Škorc, 2003). Stvara se osjećaj pripadnosti i slobode koje omogućava članu grupe da ispolji sve svoje stvaralačke sposobnosti i učestvuje u zajedničkim aktivnostima.

Uloga voditelja je da podržava dječije istraživanje problema u zajednici, da zajedno sa grupom definišu ciljeve projektnih aktivnosti i da pomaže u prevazilaženju prepreka do realizacije aktivnosti. Rad sa djecom/mladima (bilo u jačanju grupne povezanosti ili individualno) usmjerena je na društveno-socijalnu proaktivnost, aktivnu participaciju u zajednici, rad na poboljšanju životnih okolnosti socijalnih kategorija. Na taj način se djeca/mladi izgrađuju u empatične, socijalno osjetljive osobe. Ovo je važno, jer se kao mjera čovjekovog duševnog zdravlja može uzeti stepen pozitivne interakcije sa drugim ljudima i količina brige o dobrobiti drugih (Sherman & Dinkmeyer, 1987).⁶ Adler ističe da se, razvijajući društveni interes i osjećaj zajedništva (njem. Gemeinschaftsgefühl),⁷ posebno u ranom uzrastu, značajno utiče na smanjenje osjećaja manje vrijednosti i otuđenosti.⁸

Individualni razgovori

Grupa je idealno mjesto za osvjetljavanje i otkrivanje problema koje čovjek ima, posebno problema relacione prirode, ali je, isto tako, i dobar korektivni mehanizam (Adler, 1984). Teme koje se obrađuju u grupi, a koje se odnose na emocije, emocionalna reagovanja, komunikaciju, problem nasilja itd., pomoći će djeci da spoznaju

⁶ Da nesebično pomaganje drugima ima blagotvorno dejstvo, pokazuje i podatak da činjenje dobrih djela smanjuje rizik od prerane smrti za 44% (Oman, Thoresen, & McMahon, 1999).

⁷ Adler društveni interes i osjećaj zajedništva definiše kao “gledanje očima drugog, slušanje ušima drugog, i doživljavanje tuđim srcem” (u: Corey, 2004).

⁸ Adler i saradnici su još 1921. godine u Beču razvili i kreirali centre za duševno zdravlje djece. Dreikurs je proširio i popularizovao ovaj pristup i korisito ga više od 40 godina u svojoj praksi (Corey, 2004).

svoja raspoloženja, emocionalna stanja, da razumiju relacije sa drugim ljudima, ali i probleme koje imaju. Kao rezultat ovakvog rada, djeca će inicirati razgovore sa voditeljem, jer će, s jedne strane, kroz rad u grupi osvijestiti probleme koje imaju, dok, s druge strane, neće, iz više razloga, moći o tome da pričaju pred grupom.⁹

Osnovni elementi ovakvog individualnog razgovora između voditelja i djeteta/mlade osobe (ali i odraslih) su: (a) ogoljavanje problema, (b) naglasak na zdravim potencijalima, (c) holistički pristup, (d) poštovanje subjektivnog svijeta pojedinca, (e) uvažavanje potpune slobode čovjeka u društvenom kontekstu, (f) proaktivan pristup, (g) funkcionalno rješenje. Ovi elementi obezbjeđuju da se problemska situacija sagleda iz svih uglova, poštujući pri tome u potpunosti emocije i doživljaje osobe kao i njenu interpretaciju. Neizostavno je uviđanje i tumačenje društvenog konteksta u kome osoba odrasta i živi (porodice, škole, prijateljskog kruga, poslovnog kruga i sl.), koje umnogome utiče na formiranje slike o sebi i društvu u kome pojedinac živi. Uvažavajući prethodno, voditelj zajedno sa mladom osobom pronalazi zdrave potencijale u osobi (učí osobu da razumije svoje procese i procese drugih). Proaktivan pristup podrazumjeva pronalaženje u sebi novih, drugačijih obrazaca ponašanja koji će doprinijeti rješavanju situacije (emocionalne, komunikacione ili neke druge).

U individualnim razgovorima između djeteta/mlade osobe i voditelja, prije svega, nastoji se stvoriti sigurna i podsticajna atmosfera, koja će pomoći da osoba može iznijeti svoje probleme. Identifikuju se (ne)adekvatni obrasci ponašanja, razmišljanja, komunikacije. Tokom rada, potrebno je probuditi i produbiti kapacitete osobe za donošenje odluka, kako bi sama pronašla rješenje za svoje probleme. *“Mislim da sam ja odlučila da odrastem... i da sve one strahove koje sam imala i koje sam mislila da nikad neću riješiti, i sva ta bol koju sam osjećala, da nikad neće proći ali hoću da očvrstnem... naučila sam da jasno izrazim svoj stav, da u vremenu u kojem živimo prepoznam prave vrijednosti, odvojim bitno od površnog, oslobodim se onoga što me opterećuje i shvatim koliko je važno zajedništvo”* (M. A., član grupe od svoje 14. do 18. godine). Veoma bitno je da se sa djecom/mladima razgovara o njihovim mogućnostima, da se podstiču da ih istraže i zajedno sa njima treba tragati za energijom i motivacijom kako bi se mogućnosti pretvorile u stvarnost.

U ovakvom radu naročito efikasne su se pokazale tehnike adlerovskog tipa: humor, davanje savjeta, konfrontacija, upotreba priči i basni, postavljanje zadataka i predanost njihovom rješavanju, završavanje i sažimanje (više u: Corey 2004), kao i igranje uloga, performans (Newman, 1996; Holzman, 2003) Osim ovih, mogu se osmišljavati i drugačije metode i tehnike, koje su u skladu sa kapacitetima ličnosti osobe ili grupe sa kojom se radi.

⁹ U grupi “In spe - U nadi” djeca su tražila individualne razgovore iz nekoliko razloga: nisu se osjećala dovoljno sigurno u grupi jer su bila kratko članovi grupe, a osjetila su potrebu da se povjere o problemu koji imaju; zbog same prirode problema, kao što je porodično nasilje, vršnjačko nasilje, seksualno uznemiravanje itd; zbog nemogućnosti precizne verbalizacije problema, što je čest slučaj kod mladih članova, kod kojih se, tokom radioničarskog rada ili edukacije, primijeti da imaju probleme koji ih muče.

Kako se radi o djeci i mladima, neki od problema obavezuju i uključivanje roditelja, te zajedničke razgovore na iznalaženju rješenja. Može se desiti da je potrebno raditi na poboljšanju porodičnih relacija, jer narušeni porodični odnosi leže u osnovi problema koji treba riješiti. Ovdje se ne radi o porodičnoj terapiji (Becvar & Becvar, 1996; Brown & Christensen, 1999; Satir & Bitter, 2000), nego se pokušava ukazati na negativne interakcijske obrasce iz kojih sudionici ne uspijevaju da izađu (iako svi učesnici u komunikaciji, bilo da je riječ o dvije osobe, grupi ili porodici, nerijetko znaju da su pogrešni), te izgraditi adekvatan način komunikacije.

Odnos između voditelja i djeteta/mlade osobe je neposredan, direktan, prijateljski. Voditelj je empatičan i jasno i direktno saopštava svoje stavove kao i emocije koje osoba izaziva kod njega tokom procesa razgovora. Ovaj način daje slobodu i dozvolu djetetu/mladoj osobi da se i ona ponaša na isti način. Srž odnosa je poštovanje dvije osobe u procesu razgovora i traganje za rješenjem problema, a sam tok tog traganja pun je dinamike i eksperimenisanja, kreativnog rada. Uloga voditelja nije samo da pomogne osobi da osvijesti situaciju u kojoj se nalazi, nego da i edukuje, pojasni simptome, ponudi objašnjenje, da predlaže rješenja, zadaje zadatke koje omogućavaju učenje i rad na sebi. Voditelj traži i identifikuje zdrave kapacitete osobe ili situacije i zajedno sa osobom radi na osnaživanju tih kapaciteta kako bi oni poslužili kao osnova za prevazilaženje problema. Voditelj nastoji podstaći mladu osobu na aktivnost i djelovanje i na taj način omogućuje da osoba sve ono što je naučila internalizuje i pretvori u sopstveni stil ponašanja. On ne treba da bude terapeut, ali mora da posjeduje ono što Voblding i Brikel (Wubbolding & Brickell, 1998) nazivaju sposobnošću stvaranja nove perspektive, buđenja nade, definisanja problema na rješiv način, upotrebe metafore itd.

Kultura – faktor razvoja pojedinca i društva

Korist od uključivanja kreativnih aktivnosti u proces razvoja je višestruka (Arnhajm, 1987; Newman, 1996, 2009; Newman & Holzman, 1997; Savić, 2007; Vigotski, 1996), ali dvije se naročito ističu: simboličko izražavanje i apstrahovanje razvojnih ideja.

Simboličko izražavanje posebno je bitno kod traumatizovanih stanja (Savić, 2007), kada djeca/mladi svoje strahove i probleme ne mogu da izraze na drugačiji način – tada oni stvarne situacije prebacuju u simboličku ravan i govore nam o njima. Grupa će im odgovoriti na različite načine, ali jednim dijelom takođe simbolički, gradeći neki novi odnos kreativnog razumijevanja, podrške i prihvatanja. Kreativni procesi u grupi su takvi da nestaju prvobitne socijalne uloge i stvara se mogućnost za autentičnu i nepredvidljivu zajedničku gradnju (Škorc, 2015). Simboličko izražavanje kroz literarna, dramska, likovna, muzička, dizajnerska djela nije rezervisano samo za umjetnike. Kroz umjetnost svi mogu da izraze sebe, pomognu sebi i drugima; ona nam otvara prostor za novi nivo komuniciranja i razumijevanja (Newman, 2009; Savić, 2003).

Odnos prema umjetnosti ne treba biti perceptivan, nego receptivan, tj. ne treba samo da razumijemo date simbole i znakove, već da prizvodimo nove (Savić, 2003). Nove misli, emocije, znakovi koji nastaju omogućavaju novi, drugačiji vid apstrahovanja akcija i ideja. Koristeći kreativne alatke grupa i pojedinac proizvode jedan novi vid dijaloga, drugačiji i sa novim značenjima. Kada se pojedinci i grupe koji su naučili da komuniciraju na jedan nov i kreativan način, multipliciraju na zajednicu i društvo, možemo da dobijemo sredinu sa novim kulturnim obrascima ponašanja i djelovanja. Takvo *urastanje u kuturu* se, upravo, događa kroz proces stvaranja produkata kulture i življenja kulture (Savić, 2003). Postmodernisti (Newman, 1996, Holzman, 2003, Savić, 2007) smatraju da je taj vid komunikacije, zapravo, dijalog izvan okvira dotadašnje komunikacije, građenje novih značenja i prevazilaženje ustaljenih vidova relacija. Kroz ovaj proces učimo kulturu dijaloga, razumijevanje drugačijeg i sagledavanje situacije iz nove perspektive.

Gradeći nove grupne odnose, gradimo sebe kroz novo razumijevanje komunikacije i međusobnih odnosa; djeca/mlade osobe prave temelj svih budućih odnosa i svoje participacije u zajednici. *“Kombinacija grupnog i individualnog rada mi je pomogla da gradim sebe, ali i da shvatim bitnost komunikacije i saradnje sa drugima. ...Shvatila sam koliko je teško pravilno komunicirati, način na koji smo mi to radili gradio je nas, ali i naše porodice i sve ljude koje smo dotakli”* (K. R., član grupe od svoje 15. do 21. godine).

Tokom gradnje takvog dijaloga, unutar grupe “In spe” izdvojila su se četiri elementa koja su nepohodna za komunikaciju, bez obzira između koga se dešava, a to su: *poštovanje, povjerenje, podrška i prijateljstvo.*

- (a) Poštovanje – odnos koji se zasniva na poštovanju sagovornika i njegovih različitosti u odnosu na nas, može se smatrati komunikacijom koja ima zdrave temelje. Bez obzira da li razumijemo stavove druge osobe ili imamo drugačije gledište u odnosu na sagovornika, poštovanje vremena i teme o kojoj govori otvoriće mogućnost da čujemo ono čemu nam govori. Slušanje i obraćanje pažnje na rečeno je uvod u povjerenje između sagovornika (Newman, 2009);
- (b) Povjerenje – da neće biti osuđivanja, vrijeđanja, prezira; da osoba može da kaže i svoje najskrivenije strahove, ali i da može bez ustručavanja da pita ili konstatuje sve nejasnoće sa kojim se suočava tokom odrastanja. Povjerenje je, u ovom kontekstu, energija koja se nalazi oko osoba koje su u procesu komunikacije i omogućuje im da dođu bar do stava “slažemo se da se ne slažemo”. U društvima koja su duboko traumatizovana ratom, konfliktima i sukobima, te rovitim socijalnim odnosima zasnovanim na stereotipima i osudama, važno je postići ovakav stepen komunikacije, te njegovati ovaj pristup kod djece kroz obrazovni i vaspitni rad.¹⁰

¹⁰ Projekat “Govori, Slušaj, Razgovaraj!” koji su djeca i mladi iz grupe radili bio je usmjeren na istraživanje ove teme i peer edukaciju o tehnikama poboljšanja komunikacije između djece i odraslih, ali i poboljšanje vršnjačke komunikacije (Istraživački izvještaj: Govori, Slušaj, Razgovaraj, 2011).

- (c) Podrška – Osobe u komunikaciji moraju osjetiti sigurno okruženje i podršku gdje će moći razgovarati i o najskrivenijim mislima ili problemima.
- (d) Prijateljstvo – podrazumijeva odnos u toku komunikacije koji treba da obezbijedi relaksiranu atmosferu bez formalnosti, hijerarhije, nelagodnosti ili straha od druge osobe, njenog znanja, titule i sl.

Kultura dijaloga je šansa da pojedinac i društvo izrastu i stvore jednu novu nenasilnu sredinu, sredinu koja je podsticajna za sve njene članove bez obzira kojim tempom se razvijali i sa kojim se problemima budu suočavali.

Zaključak

Model “In spe” je usmjeren na reorganizaciju vrijednosnog sistema i otkrivanje vlastitih potencijala koji će omogućiti realizaciju vrijednosti za koje se osoba zalaže. Mlade osobe, koje su bile aktivni učesnici grupe “In spe - U nadi”, kada se nađu u novim okolnostima, novoj sredini, imaju alatke i mehanizme kako da se uključe u socijalnu zajednicu i postanu njeni aktivni sudionici. I, možda najbitnije, djeca/mladi koji su prošli ovaj model rada nikada ne odustaju od sebe i od drugih – spremni su da traže nove puteve i postoji samo pozitivno uzbuđenje zbog toga, ali ne i anksioznost. “*In spe mi je dao krila i hrabrost da odem na studije u inostranstvo, uz ne tako stabilnu finansijsku situaciju, u nepoznatu državu gdje nisam imala poznanika... uz sve ono što sam naučila kao član grupe In spe malo šta se činilo nemoguće, od početka sam vjerovala da ću svaku prepreku riješiti*” (J. V., član grupe od svoje 15. do 20. godine). Postignuti rezultati u društveno-socijalnim projektima i kroz individualno-savjetodavni rad motivišu mlade da se upuste u nove aktivnosti i da kreiraju svoj životni stil bez obzira na, često, stereotipne zahtjeve društvene zajednice. Krajnji cilj je pojedinac i društvena sredina koja je usmjerena na razvoj, a taj razvoj treba biti podstican na način koji je kreativan i djelotvoran.

Literatura

- Adler, A. (1958). *What life should mean to you*. New York, NY: Capricorn.
- Adler, A. (1984). *Individualna psihologija*. Beograd, RS: Prosveta.
- Ansbacher, H. L. (1992). Alfred Adler: Pioneer in prevention of mental disorders. *Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, 48(1), 32-35.
- Arnhajm, R. (1987). *Umetnost i vizuelno opažanje*. Beograd, RS: Univerzitet umetnosti Beograd.

- Becvar, D. S., & Becvar, R. J. (1996). *Family therapy: A systematic integration*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Brown, J. H., & Christensensen, D. N. (1999). *Family therapy: Therapy and practice*. Pacific Grove, CA: Books/Cole.
- Corey, G. (2004). *Teorija i praksa psihološkog savjetovanja i psihoterapije*. Zagreb, HR: Naklada Slap.
- Holzman, L. (1999). *Performing psychology - a postmodern culture of the mind*. New York, NY: Routledge.
- Holzman, L., & Mendez, R. (2003). *Psychological Investigations: A clinician's guide to social therapy*. New York, NY: Brunner-Routledge.
- Holzman, L.; Morss, J. (2000). *Postmodern psychologies, societal practice and political life*. New York, NY: Routledge.
- Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi: socijalno-psihološka istraživanja*. Banja Luka, BiH: Filozofski fakultet.
- Newman, F. (1996). *Performance of a lifetime: A practical-philosophical guide to the joyous life*. New York, NY: Catillo International Inc.
- Newman, F. (2009). *Vodič za stalni lični rast i razvoj*. Zemun, RS: Mostart.
- Ognjenović, V., & Škorc, B. (2003). *Evaluacija Zdravo da ste, Zdravo da ste*. Beograd, RS: Akademska štampa.
- Oman, D., Thoresen, C. E., & McMahon, K. (1999). Volunteerism and mortality among the community-dwelling elderly. *Journal of Health Psychology*, 4(3), 301-316.
- Rogers, C. (1986). Carl Rogers on the development of the person-centered approach. *Person-Centered Review*, 1(3), 257-259.
- Save the Children (2012). *Children in politics. The Child Rights Governance Global Initiative*. Retrieved from <http://goo.gl/kuPkAe>
- Savić, J. (2007). *Kreativnost, izgradnja zajednice i razvoj*. Filozofski fakultet. Banja Luka.
- Satir, V.M., & Bitter, J. R. (2000). The therapist and family therapy: Satir's human validation process model. In A. M. Horne (Ed), *Family counseling and therapy* (3rd ed), pp. 62-110. Itasca, IL: F.E. Peacock.
- Sherman, R., & Dinkmeyer, D. (1987). *Systems of family therapy. An Adlerian integration*. New York, NY: Brunner/Mazel.
- Škorc, B. (2015). Obodne misli. *Umetnost i teorija*, 1(1), 10-15.
- Škorc, B. (2012). *Kreativnost u interakciji*. Zemun, RS: Mostart.
- Vigotski, L. (1996). *Dečija psihologija*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Beograd, RS: Nolit.

IN SPE – METHOD FOR WORKING WITH CHILDREN AND YOUNG PEOPLE

Sonja Stančić

Abstract

“In spe” model of work was developed for the purposes of working with children and young people as a part of Zdravo da ste project activities. The group was formed due to a common goal – improvement of the position of children and young people in community. This model is based on for key elements: group work, individual work, active social/community participation and encouragement of creative expression. Functioning of „In Spe” group significantly relies on “Zdravo da ste” method of work, in which group exchange and unity are in the focus. In relation to this, “In spe” method of work pays more attention to individual counselling with group members, and to the role of the group leader. Focus is simultaneously on the process and on the result of the activity. Through symbolic expression and abstraction of new ideas, children and young people build new relationships, group and individual respectfully. On this way, participants build foundations for future relations and participation in community, and consequently adopt a new system of values.

Key words: psychosocial work, children and young people, participation in community, culture of dialogue

---

IGRA, KREATIVNOST, DEČIJI RAZVOJ

Bojana Škorc

Sažetak

Rad analizira konceptualne i praktične posledice primene “Zdravo da ste” otvorene obrazovne metode. Diskutuju se osnovne prepreke i ključne dileme u procesu primene. Otvoren, nedirektivan pristup u radu sa decom i nastavnicima počiva na grupnim aktivnostima koje nemaju unapred zadate ishode i rešenja, već naglašavaju razmenu između učesnika i slobodno građenje odgovora. To je model rada koji odstupa od standardne obrazovne prakse, ali koji dozvoljava pojavu kreativnosti. Njegove odlike su: negovanje razmene, izbegavanje procena i ocena, prihvatanje učešća svih članova, prihvatanje nepredvidljivosti i neočekivanosti i negovanje igre. Kreativni potencijal se vidi ne samo u svakoj osobi već i u svakoj aktivnosti koja na osnovu starog i poznatog gradi novo i originalno, a kreativni i igrovni potencijal se posmatra kao osnovno humano svojstvo čoveka.

Ključne reči: kreativnost, razvoj, obrazovanje

Igra i odrastanje

Postoji prirodna i direktna veza između igre, dečijeg razvoja i stvaralaštva. Zajedničko im je poreklo, ukotvljenost u humanističkoj suštini ljudske vrste. Ova povezanost zajedničkom osnovnom vezom je nešto što bi trebalo da se zadrži i protegne kroz čitav naš život. Odrasla osoba tada ne bi bila ona koja je prestala da se igra, nego ona koja je svoju igru izmenila i prenela do nekog novog ličnog životnog polja. Napravila je od nje svoju životnu ulogu, životnu igru. Igračka u našoj životnoj igri ne bi bio nekakav predmet koji se troši, koji ima ograničen broj upotrebnih mogućnosti i koji će neminovno nekada završiti na otpadu. Igračka tada uopšte ne bi bila stvar, ne objekat, nego polje – prostor, svest, reč, um, učenje. A odrasla osoba bi išla ruku pod ruku sa detetom u sebi¹ kroz taj svet.

---

¹ “On sa mnom stanuje u mojoj kući na sred brda. On je Večito Dete, bog koji je nedostajao. On je ono ljudsko što je prirodno. On je božansko što se smeška i igra” (Pesoa, 1999, p. 21).

Odrastanje, sazrevanje, preuzimanje uloge odraslog, u našem predstavnom polju je suviše često povezano sa napuštanjem igre i radosti – odrasla osoba se, za razliku od deteta, vidi kao zabrinuta, namrgođena, kritizerska, nezadovoljna (Škorc, Ognjenović, & Pejić, 2014). Možda zato što smo zaboravili da se igramo sa drugima, sa sobom, sa kulturom ili istorijskim okolnostima u kojima nam je dato da živimo.

Kapacitet za igru i improvizaciju se u našoj psihološkoj praksi pokazao kao bitan, ako ne ključni razvojni agens. U trenucima društvene krize, nestabilnosti i slabljenja porodice kao osnovne stabilizacione sile, igra i mašta donosile su novu razvojnu mogućnost. “Ljudski odnos nije skup”, kako reče učesnik radionice. Ponekad, setimo se značaja toga tek kada nas životne okolnosti nateraju.

Igra i njen ishod

Aktivnost igre je, kao i umetnost improvizacije, jedna od aktivnosti gde je sam proces ono čemu se težilo, proces je samom sebi ishod ili proizvod. Igrati se ili stvarati podrazumeva odvajanje od neposredne realnosti, od “ovde i sada” zadatosti i njenih granica. Iz igre ništa na mora da proistekne, izuzev nje same. U izvođačkim umetnostima, ljudi koji su uključeni u aktivnost zajedničke igre i improvizacije, doživljavaju kao da su u tom trenutku izgradili novi, poseban svet unutar sveta (Sawyer, 2003). U njemu postoji veća bliskost i sloboda, dublja saradnja i implicitno razumevanje između ljudi, koji kao da dolaze iz nekog zajedničkog izvora koji nadržava učesnike. U društvenom i obrazovnom okruženju preplavljenom definisanim ciljevima, ishodima i pokazateljima, aktivnost koja je samoj sebi i cilj i ishod predstavlja retkost. Kada dominantan vrednosni model koji nudimo deci pokazuje da je važnije gde se stiglo, nego kako smo putovali, koju ocenu imamo, a ne šta smo zajedno prošli učeći, postaje bitno šta se događa izvan, a ne unutar nas, tada koncept sebe naliči na fotografiju nas samih koju smo stvorili za posmatrača u naporu da se postavimo što više izvan sopstvenog života. Tada ova ideja procesa postaje još značajnija. Zato ju je potrebno uvideti i negovati.

Iskustvo u negovanju odnosa između deteta i odraslog kroz rad u “Zdravo da ste”, bilo da se radi o obrazovnom, porodičnom, formalnom ili nekom drugom okruženju, naučilo nas je da je igrovna sloboda važna potreba svih učesnika u procesu odrastanja. Nastavnici koji su primenjivali ovaj pristup su videli sistematsku pozitivnu promenu kod dece i u sebi, iskazala se kroz poboljšanje atmosfere u razredima, srdačnije, otvorenije i kvalitetnije odnose, veći stepen spontanosti i iskrenosti u odnosima i povratak igre u učionicu (Ognjenović, 2003).

Kreativnost u obrazovanju

Iako se mnogo govori o kreativnosti, što je razumljivo jer se radi o jednom od osnovnih ljudskih potencijala, pri prevođenju stavova u praksu postoje problemi.

Istraživanja pozicije kreativnosti u obrazovanju pokazuju da iako je ona veoma visoko vrednovana od strane nastavnika, skoro niko ne oseća da to svoje uverenje može da primeni u praksi. Ona se doživljava kao nešto važno ali odvojeno od škole, nešto što je izvan profesionalnog okvira nastavnika (Maksić & Đurišić-Bojanović, 2004) i to ne samo u našim školama, nego na nivou opšte obrazovne zajednice (Amabile, 1996; Sternberg, Grigorenko, & Singer, 2005). I dalje, istraživanja stavova učenika prema umetničkim predmetima u školi pokazuju paradoks – postoji značajna negativna korelacija između ljubavi prema likovnom obrazovanju i uspeha u školi. Ako neko voli da crta ili uživa u likovnim delima, to znači da će biti neuspešan u ostalim predmetima (Korać, 2013). Najveći broj studija nedvosmisleno pokazuje pad krivulje kreativnosti sa ulaženjem u obrazovni proces. Ovo je očekivano, jer postoji suprotstavljenost između obrazovnih uticaja: sa jedne strane je potreba za strukturom, definisanjem ishoda u obrazovnoj proceduri, a sa druge strane je slobodan, aktivan kreativni kapacitet koji svaki učesnik sa sobom donosi. Stvara se suprotnost između onoga što bi dete želelo/moglo i onoga što mora da učini. Kako se ova tenzija može rešiti?

Stvaralačke mogućnosti dece kao i odraslih ljudi je moguće aktivirati skoro u svakom vremenu i okruženju jer leže na prirodnoj potrebi. Da bi se to omogućilo, neophodno je da nastavnici, roditelji i svi profesionalci u obrazovanju koji stoje u poziciji nosioca procesa, preuzmu odgovornost za svoju ulogu. To znači proširiti viđenje sebe izvan granica struke i davanja znanja, prema široj humanističkoj ravni u kojoj svet postaje zajednički projekat dece i odraslih. To podrazumeva nositi svoju odraslu ulogu u procesu životne igre – istraživati zajedno sa decom. Kao što govori jedan filozof – učitelj nije posao, nego život:

“Neko je završio učiteljsku školu. Ono što danas treba da radi jeste da naizgled pedantno ispunjava nastavni plan, da laska svom direktoru, da načini političke veze da ne bi bio izbačen iz službe i da u što kraćem roku dospe u što viši platni razred. Učitelj tako danas postaje radno mesto, a ne poziv. Između to dvoje je bitna razlika, poziv je životni cilj, sudbina, unutrašnja prinuda, to je ono na šta je čovek, kao na kocku, stavio svoj celokupan život. Poziv je igra i strast – oblik života s kojim je čovek zajedno rođen, u kojem se ispunjava i srećan je. To je čovekovo mesto i jedino njegovo mesto na svetu. Nasuprot tome, radno mesto je nešto što se može sumarno izraziti, prihod, pozicija, novac; čovek podnosi nešto stisnutih zuba kako bi prvoga dobio platu” (Hamvaš, 1933, 2010, p. 85).

Kreativnost kao izazov

Neki od istraživača kreativnosti u psihologiji koji žele da je izmere (Runco) čine to tako što izučavaju sa koliko različitih pozicija neko može da posmatra jednu stvar. Na primer, odgovori na pitanje: “Šta sve možemo da uradimo sa metlom?”

izazvaće mnogo odgovora. Neki od njih se kreću u okviru funkcije predmeta, a neki prevazilaze taj okvir. Kreativne osobe, osim što metlom čiste, mogu da smisle i druge moguće stvari – leteti, pucati, ofarbati je u jesenje boje, dati joj nadimak, zaigrati valcer, ispovediti joj se ili je dočekati kao dragog rođaka... Istraživači kreativnosti, naklonjeni psihoanalizi, ovu osetljivost za istovremenu mnogostrukost pojava nazivaju “Janusovskim procesom” prema drevnom bogu Janusu koji je istovremeno nosio više lica (Rotenberg, 2010). Pristupanje svakom zadatku u životu kao izazovu, ne sa pozicije poznatog, nego kao nešto što počinjemo sasvim iz početka, oslobađa nas od funkcionalnih zadataki. Napetost ili dijalektička povezanost između očekivanog i neočekivanog, usvojenog i onog što se tek uči, savladanog i onog čime tek ovladavamo predstavlja prostor u kome čovek iz već postojećeg konstruiše novo. Ovo je prirodan proces i u njemu se svakodnevno krećemo, ipak, njega teško primenjujemo u školi ili u profesionalnom životu.

Danas se čini da je u toku preterana formalizacija, pokušaj da se kvantitativno, sumarno iskazuju kvaliteti. Dobra namera da se uredi obrazovanje i društvo, prevazišla je svoju svrhu. Forma je postala premaz na slici ispod koga se skriva nevidljiva suština. Da li je ispunjena rubrika koja je za to predviđena, da li smo zapamtili svoju šifru, da li je unet podatak u kolonu u kojoj treba da bude, da li je prikupljeno dovoljno poena, da li je prebrojano ono što treba prebrojati, da li je izvučena srednja vrednost iz različitosti svega? Kako se postaviti u takvoj životnoj ulozi, a ne napustiti “dete u sebi”?

Ocenjivanje razvoja

Vigotski u socijalnoj teoriji viših mentalnih funkcija uvodi ideju zone narednog razvitka. Posmatra je kao polje potencijala, kognitivni prostor u svakome od nas u kome se uz građenje odnosa sa drugima, bilo da su to ljudi, ideje, produkti kulture ili neka druga zajednička tvorevina, stvara polje razvojnog procesa u budućnosti. Ova zona, naravno, nije zamišljena kao anatomska oblast u čoveku, nego kao otvoreno simboličko polje u kome se stvaraju novi mentalni produkti, ideje, konstrukti, doživljaji. Iz ove ideje slede i novija tumačenja, prema kojima je svaka misao do izvesne mere kreativna jer predstavlja konstrukciju, novu stvar, nikada ne može da bude mehanička replika nečega, pa u tom smislu nekreativno i ne može da postoji. Čim je um aktivan, kreativnost je prirodna osobina ovog procesa (Connery, John-Steiner, & Marjanovic-Shane, 2010). Kada se stvaralački procesi postave u grupni okvir, unesu u školski prostor, postaju suviše fluidni za procenjivanje. Istraživanja pokazuju da procenjivanje i vrednovanje tokom procesa stvaranja, ponekad čak i samo zamišljanje procenjivanja, čine da kreativnost učesnika opada (Amabile, 1996). To je zato što kreativnost, kao i razvoj uopšte, nije moguće meriti na standardan, sažimajući način na koji je naučni um navikao. Ne mogu se iskazati količinom zapamćenog, ne izazivaju se pridržavanjem uputstava

u priručniku, ne mogu da dobiju jedinicu ili peticu jer imaju sve ocene u sebi i istovremeno nemaju ni jednu.

Mogući metod

“Vama sam otkrio što nisam ni mislio”, komentariše jedan dečak svoje iskustvo. Polje potencijala u radu sa decom je uvek otvoreno, prirodno je da tako bude, jer se sadržaj ovog polja gradi kroz odnose između ljudi. Reči koje učesnici govore, igre koje stvaraju, crteži, pokreti, zvuci proizilaze iz dijaloške prirode odnosa u grupi. Odlike otvorenih pristupa deci su sledeće: aktivnosti nemaju zadate produkte, ocenjivanje je sekundarno ili čak nepotrebno, proces je značajan koliko i ishod tog procesa, uključenost je važnija od veštine, grupni odnosi su dinamični i ravnopravni, vođenje procesa se pretvara u podršku procesima, prihvatanje svega što se pojavi je važnije od selekcije dobrih rešenja. Konkretnije, ono što se stvara može da ima beskrajn broj oblika, učesnici prihvataju ideje drugih i nadograđuju ih dalje. Vodi se neprekinut dijalog između ličnog i socijalnog, a ono što se u tom procesu pojavljuje nadilazi pojedinačne kompetence učesnika (ideja Vigotskog, primenjena u praksi). Potrebno je uložiti vreme i strpljenje, prilagoditi se na određen stepen haosa, larme, vreve, gungule, prosutih boja ili iscepanih papira.

Kada govorim o tome, odrasli slušaoci često reaguju sumnjičavo, i to vaspitači u predškolskim ustanovama nikada ne, ali nastavnici u osnovnim i srednjim školama često. Oni smatraju da otvoreni metod rada podrazumeva odsustvo metode, da se time izbegava rad i disciplina. Eto šta se dešava kada stvari vidimo kao polaritete između kojih nema ničega. Uvesti otvoren metod rada, aktivnosti koje nemaju zadata rešenja, ne znači nemati metod nego postaviti stvari na drugačiji način. Uverena sam da je ovaj metod teži za primenu od direktivnih nastavnih metoda jer zahteva promenu stava nastavnika, promenu atmosfere u grupi i veće učešće odraslog u procesu koji se odigrava. Zato prigovori koje ponekad čujemo o tome da deca ne vole ovaj tip rada verovatno iskazuju stav nastavnika, i zaista, onaj ko se ne oseća dobro u ovom pristupu ne bi trebalo ni da ga sledi jer će šteta biti veća od koristi. Kao u onoj kineskoj priči o čoveku koji je vukao mladice drveća da brže porastu. Rezultat je bilo kržljivo drveće. Razvoj i stvaralaštvo se ne mogu izazivati, može se učestvovati u ovim procesima i to onoliko koliko se usudimo.

Zbog toga je rad sa kreativnim procesima teže ispratiti vidljivim indikatorima, situacije su nepredvidljive i neočekivane, i dok se bacamo u tokove aktivnosti napuštamo poziciju nadgledanja. Ovo su dodatni razlozi zbog kojih je uvođenje kreativnih procesa u obrazovanje otežano. Oni izmiču jasno iskazivom, merljivom, pomeraju se prema dinamičkoj zbunjenosti učesnika. Na kraju svega ne znamo šta se tačno dogodilo ili pokrenulo, ali smo nekako sigurni da nešto jeste. To će postati vidljivo tek u nekom budućem vremenu, u nekoj budućoj zoni narednog razvitka.

Razlog više da verujemo u građenje odnosa, budemo učesnici u igri odrastanja, unosimo svoju energiju i svoj život u živote drugih.

Literatura

- Amabile, T. (1996). *Creativity in context*. Boulder, CO: Westview Press.
- Connery, C. M., John-Steiner, V. P., & Marjanovic-Shane, A. (Eds.) (2010). *Vygotsky and creativity: A cultural-historical approach to play, meaning making, and the arts*. New York, NY: Peter Lang Publishing, Inc.
- Hamvaš, B. (2010). *Istorija i apokalipsa*. Beograd, RS: Draslar partner.
- Korać, I. (2013). *Kompetencije nastavnika likovne kulture i mogućnosti njihovog profesionalnog razvoja* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Maksić, S., & Đurišić-Bojanović, M. (2004). Kreativnost, znanje i školski uspeh. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36, 85-105.
- Ognjenović, V., & Škorc, B. (2003). *Evaluacija Zdravo da ste, Zdravo da ste*. Beograd, RS: Akademska štampa.
- Pesoa, F. (1999). *Većiti kalendar*. Beograd, RS: Paidea.
- Rothenberg, A. (2010). *Kreativnost i ludilo*. Beograd, RS: Clio.
- Sawyer, K. (2003). *Group creativity: Music, theater, collaboration*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Škorc, B., Ognjenović, V., & Pejić, B. (2014). Procena socijalnih odnosa između adolescenata i odraslih u obrazovanju. *Zbornik radova sa naučnog skupa – Nauka i savremeni univerzitet* 3, Niš, RS: Filozofski fakultet, 100-112.
- Sternberg, R., Grigorenko, E., & Singer, J. (2005). *Creativity: From potential to realization*. Washington DC, WA: American Psychological Association.
- Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Beograd, RS: Nolit.

PLAY, CREATIVITY, DEVELOPMENT

Bojana Škorc

Abstract

This paper analyses conceptual and practical implications of “Zdravo da ste” open education method application. Basic obstacles and dilemmas of implementation process are discussed. Open, non-directive approach in work with children and teachers is based on group activities, without pre-defined outcomes and solutions, but with accent put on exchange between participants and free creation of responses. Model proposed differs from standard educational practice, but it allows creativity to appear. Characteristics of this method are: cherishing of exchange, avoidance of judging and evaluation, acceptance of participation of all group members, unpredictable and unexpected inputs are welcome, play activity is supported. Creative potential is not seen only as personality trait, but as a trait of every activity, which builds new and original from the old and familiar, while creative and playful potential is being observed as basic human trait.

Key words: creativity, development, education

OSNOVNI PRINCIPI PRAVA DJETETA U FUNKCIJI SAMOAKTUALIZACIJE

Aleksandra Štrbac

Sažetak

Od svoje masovne ratifikacije, kao najprihvaćeniji međunarodni dokument na svijetu, Konvencija o pravima djeteta je značajno promijenila poziciju djeteta u društvu. Četiri osnovna principa, na kojima počiva i koji prožimaju sva prava djeteta definisana Konvencijom, imala su poseban značaj i za rad u "Zdravo da ste". Pravo na život, opstanak i razvoj, pravo na nediskriminaciju, pravo na participaciju i najbolji interes djeteta, sagledani su kroz prizmu dječijih potreba i motiva koje proizilaze iz njih.

Ključne riječi: prava djeteta, osnovni principi, okvir za razvoj

---

Koncept djetinjstva i Konvencija o pravima djeteta

Odnos prema djeci u prošlosti je bio drugačiji nego danas, zbog čega je ovo veoma interesantno područje za osvjetljavanje razvoja ljudske misli o djeci i položaja djeteta u porodici i društvu. Krajem 19. vijeka počinje sistematsko pručavanje i posmatranje razvoja djece. Danas se dječiji razvoj posmatra prvenstveno kroz nalaze nekoliko velikih teoretičara, kao što su Vigotski, Pijaže, Bruner i drugi. Njihov rad je oblikovao mnoge paradigme koje se danas primjenjuju u psihološkoj i pedagoškoj praksi, kao i u javnom diskursu koji se tiče djece i djetinjstva (Woodhead, 2010). Ono što je posebno uticalo na najnovije promjene u posmatranju djece i djetinjstva u posljednjih nekoliko decenija, jeste koncept dječijih prava, koji je iznjedrila Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima.

Konvenciju o pravima djeteta je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1989. godine, a stupila je na snagu 2. septembra 1990. godine. Konvencija se odnosi na svu djecu mlađu od 18 godina i formalno je najprihvaćeniji međunarodni dokument na svijetu jer su je ratifikovale sve zemlje svijeta, izuzev SAD-a. Ovaj dokument je nastajao u procesu koji je pratio implementaciju Povelje o ljudskim

pravima, jer je globalno prepoznato da, iako su djeca ljudska bića kojima se garantuju sva prava iz Povelje o ljudskim pravima, ona su, takođe, u posebnoj potrebi za dodatnom zaštitom koja bi im garantovala jednak pristup pravima kao što imaju i odrasli. Djeca su tako, po prvi put u ljudskoj istoriji, dobila status individua sa pravima i odgovornostima koja su u skladu sa njihovim razvojnim kapacitetima i garanciju ravnopravne pozicije u društvu sa odraslima.

Interes za Konvenciju o pravima djeteta u “Zdravo da ste” se javio prvenstveno zbog toga što je organizacija bila misijom orijentisana na podršku dječijem razvoju, a Konvencija o pravima djeteta je bila novi instrument koji je stavljen u funkciju unapređenja uslova i stanja u kojem žive djeca i kod nas.¹ Osim toga, osnovni principi na kojima Konvencija o pravima djeteta počiva, nadopunjavali su se i slagali sa teorijskim osnovama organizovanja i kreiranja aktivnosti u “Zdravo da ste”.

Konvencija o pravima djeteta sadrži članove koji se odnose na posebne aspekte dječijeg života, postavljajući standarde dječije zaštite i okvir za definisanje prava. Dječja prava se preciznije i konkretnije definišu kroz zakone i prakse u zemlji koja Konvenciju ratifikuje i na taj način obaveže da će kontinuirano raditi na stvaranju sve boljih i boljih uslova, koji bi život djece vodili prema standardima postavljenim u Konvenciji.

Ipak, postoje četiri posebno važna člana Konvencije, koja su zbog svoje važnosti dobila status principa, zbog čega su integrisani u sve ostale članove Konvencije tj. sva dječija prava. Ti principi su:

- Djetetu se garantuje pravo na život, opstanak i razvoj;
- Sva djeca uživaju sva prava bez diskriminacije po bilo kojem osnovu;
- Djeca imaju pravo da izražavaju svoje mišljenje i da učestvuju u procesima koji su za njih važni, i uslovi za to im se moraju obezbijediti;
- Najbolji interes djeteta je prvenstveni princip koji stoji iza svakog prava i iza cijele Konvencije, te tako treba da stoji i iza svih aktivnosti u društvu koje svoje efekte imaju i na djecu.

Život, opstanak i razvoj

Ovaj princip, koji se uobičajeno navodi prvi, često se shvata i realizuje u svom osiromašenom obliku, koji se odnosi samo na pravo na život i opstanak. On obavezuje zemlje potpisnice Konvencije da obrate pažnju ne samo na direktan fizički opstanak i razvoj djeteta, već i na dječiji mentalni, psihološki, socijalni, moralni i duhovni razvoj. Razvoj se, kao prirodni proces, često podrazumijeva, čime mu

¹ Aktivnosti koje su bile bazirane na promociji i implementaciji prava djeteta počeli smo među prvima u BiH poslije rata, još od 1999. godine.

se čini velika nepravda. Naime, ovakav stav se odražava i na praksu i aktivnosti sa djecom, u kojima se razvoj shvata kao nešto što se dešava samo od sebe i ne zahtijeva posebnu brigu.

U aktivnostima “Zdravo da ste”, pravo djeteta na život, opstanak i razvoj je shvaćeno u najširem smislu, rezultujući intervencijama u krizi, koje su dovele do prvih organizovanih psihosocijalnih aktivnosti (radionice) sa djecom u izbjegličkim centrima i u manjim sredinama koje su pretrpile veće demografske promjene tokom rata. Ovakve psihosocijalne radionice usmjerene su na podršku i podsticanje dječijih razvojnih kapaciteta, izražavanje njihovih osjećanja, stanja, strahova, dilema, i u konačnici buđenju snage, percepcije budućnosti i nade, sve kroz djeci prilagođene aktivnosti uz korištenje svih korisnih kanala komunikacije, posebno igre, stvaralaštva i simbolizacije psihičkih sadržaja, grupnog građenja značenja. Aktivnosti se realizuju u grupi, po mogućnosti uzrasno mješovitoj, što doprinosi ojačavanju zajednice kojoj dijete pripada.²

Pored direktnog rada sa djecom koji je bio usmjeren na podršku dječjim razvojnim kapacitetima, u “Zdravo da ste” se velika pažnja posvećuje i odraslima, posebno profesionalcima koji rade sa djecom, kako bi osvijestili važnost vlastitog razvoja i učenja, te pružanja podrške u razvoju djece. Ovo je dovelo do organizovanja velikog broja susreta sa djecom u krizi, sa cijelim zajednicama koje su funkcionisale i izmijenjenim okolnostima, sa učiteljima, nastavnicima, socijalnim radnicima, psiholozima, ljekarima i mnogima drugima kojima smo ponudili i zajedno kreirali alate za rad u razvojnim aktivnostima, između ostalog i sa aspekta prava djeteta. Diskutujući sa odraslima o važnosti prava djeteta, podučavajući ih o njima i učeći kako da djecu na najbolji način učimo njihovim pravima i odgovornostima koja im pripadaju, utičemo na stvaranje povoljnijih uslova u zajednici, u kojoj djeca time dobijaju bolji položaj, a time i povoljnije uslove za ostvarivanje svojih kapaciteta.

Pravo na participaciju

Pravo djeteta da učestvuje ravnopravno sa odraslima u svom životu i da slobodno izražava svoje mišljenje i iskustvo, jedno je od najizazovnijih prava za realizaciju, posebno zbog kulturoloških prepreka koje su kod nas (i ne samo kod nas) držale dijete u pasivnom položaju, u kojem su odrasli, koji su “znali šta je najbolje za dijete”, donosili sve bitne odluke u dječije ime. S druge strane, važnost participacije djeteta u kolektivu je jedan od osnovnih uslova za dječiji razvoj, koji prema socio-kulturnim teorijama dječijeg razvoja, predstavlja prirodan okvir u kojem dijete stiče znanja i vještine u skladu sa svojih uzrastom i psihofizičkim statusom. Tako, na primjer,

² Ovakav metod rada je bio osnova za kreiranje i svih drugih aktivnosti, za koje smo se trudili da, na prvom mjestu, pobuđuju i podstiču razvojne kapacitete djece i mladih.

Vigotski govori: “Obično pitaju kako se ovo ili ono dete ponaša u kolektivu. Mi pitamo kako kolektiv kod ovog ili onog deteta izgrađuje više psihičke funkcije” (Vigotski, 1996). Zajednička aktivnost odraslih i djeteta, koja je prilagođena djeci, razvojni je prostor u kojem se razvoj dešava: “Djeca uče s radošću, ona stvaraju kreativne igre i to čine sa drugom djecom, sa odraslima, sa svima koji im to dozvoljavaju. Ona rastu sve dok ih neko u tome ne počne ometati, često sa dobrim namjerama, a zbog svojih zabluda i predrasuda. Nije stvar u tome da naučimo djecu kako se raste, nego da prihvatimo da rastemo s njima” (Savić, 2007, p. 34). Tako bez aktivne uloge i djeteta i odraslih ne može doći do uspostavljanja zdravih i funkcioniranih odnosa između djeteta i njegove socijalne sredine, razvoja psihičkih i socijalnih kapaciteta i vještina i zadovoljavanja dječijih razvojnih potreba. “Ideje koje Vigotski iznosi o učenju i njegovoj vezi sa razvojnom aktivnošću djeteta govore o tome da učenje ne slijedi sazrijevanje, da se ta dva procesa prožimaju i jedan na drugi utiču. Nije učenje nešto što treba da čeka da se završi proces zrenja, ono često ide ispred njega i vuče ga naprijed. Ovo se dešava uz pomoć odraslih, često u nevjesticima aktivnostima koje se usavršavaju i postepeno grade” (Savić, 2007, p. 57).

Ono što je Konvencija o pravima djeteta prepoznala kao jedan od osnovnih principa zapravo je naučno višestruko potvrđena činjenica kojoj je ovim dokumentom posvećena dužna pažnja: “Opštu genetsku zakonitost kulturnog razvoja mogli bismo formulisati na sljedeći način: svaka funkcija u kulturnom razvoju djeteta stupa na scenu dvaput, na dva načina: najprije na socijalnom, a potom – na psihičkom, prvo u odnosu između ljudi, kao interpsihička kategorija, kasnije u djetetu, kao intrapsihička kategorija” (Vigotski, 1996). U moderno vrijeme koje djeci i odraslima nameće veoma brze promjene životnog ritma i sadržaja, potrebno je da se stalno podsjećamo na potrebu za ravnopravnim učešćem i djece i odraslih u građenju međusobnih odnosa, koji se ovdje pojavljuju kao instrumenti dječijeg razvoja i učenja, ili u svom nedostatku, kao element usporavanja ili blokiranja razvojnih procesa.

Zemlje koje su ratifikovale Konvenciju o pravima djeteta, dužne su razviti modele za konsultovanje dječijeg mišljenja u svim poljima koja se odnose na dječiji život i te modele koristiti u svojoj njihovoj funkcionalnosti, a ne samo kao administrativne zahtjeve za ispunjavanje forme. “Zdravo da ste” na promociji i podsticanju dječije participacije radi u svim segmentima ovog procesa: od informisanja djece o njihovim pravima, razvijanja modela za učešće djece zajedno sa djecom, kreiranja uslova povjerenja u kojem su djeca bila slobodna da izražavaju svoje stavove, promovisanja ovih modela i zagovaranja za sistemsku upotrebu takvih modela i praksi. U tom procesu, važni su odrasli koji rade sa djecom. Rad sa odraslima nije lak, jer se prava djeteta, a posebno pravo djeteta da izražava svoje mišljenje i učestvuje u donošenju odluka često shvataju kao uvođenje svojevrstne “dječije anarhije” i oduzimanje autoriteta od odraslih. Srećom, ove predrasude je lako demantovati. Djeca i mladi pokazuju visok stepen odgovornosti, osjećaj za pravdu i volju da diskutuju i razmišljaju zajedno sa odraslima. Potrebno je samo odvojiti prostor i

vrijeme za ove aktivnosti, uz dobru volju, povjerenje i obostrano slušanje. Djeca u evaluaciji ovakvih aktivnosti izražavaju veliko zadovoljstvo zbog činjenice da su uopšte imali priliku da svoje mišljenje iskažu i da se ono uzme u obzir, što je bio značajan motivacioni element i za odrasle i za djecu. Petnaestogodišnja djevojčica iz Sirije, koja je sa svojom porodicom bila smještena u Imigracioni centar u Istočnom Sarajevu, koji smo posjetili u sklopu istraživanja situacije za djecu u pokretu u BiH, rekla nam je: “Vi ste prvi koji su me pitali kako se osjećam” (Zdravo da ste [ZDS], 2013, p. 145).

U kontekstu izgradnje zajednice, element participacije je jedan od temeljnih uslova na kojima treba raditi. Davanje glasa i vraćanje moći, onima koji ni glas ni moć nisu imali u zajednici, od presudne je važnosti za inkluzivne prakse koje dovode do zajedničkog rasta i uspostavljanje humanijih odnosa. Osažujući dječije grupe, učili smo zajedno sa djecom gdje su granice do kojih možemo doći sa smislenom dječijom participacijom i na koji način možemo da ih pomjeramo.

Na žalost, najčešće te granice nisu bile uslovljene dječijim kapacitetima, nego predrasudama i otporima odraslih u zajednici. Aktivnosti koje su usmjerene na osnaživanje djece, podrazumijevaju informisanje o procesima u društvu, učenje komunikacije i planiranja, praksu slušanja i uvažavanja potreba drugih kako bi se djelovalo po prioritetima, traženje saveznika, širenje krugova, akciju, postizanje ishoda koji nisu rigidno unaprijed zadati i koji, najčešće, imaju efekte koji prevazilaze efekte konkretne akcije. Za djecu i mlade, ovakvi procesi su nerijetko transformišući jer djeca osvještavaju svoju poziciju u društvu i granice i izazove koji se pred njima javljaju, tj. uspostavljaju nove odnose sa svijetom odraslih, koji uglavnom postoji kao paralelan svijet sa kojim djeca nemaju mnogo dodira. Susreti ovih svijetova mijenjaju i djecu i odrasle.

Sam proces zajedničkog aktivnog djelovanja, ili zajedničkog bivanja, ima razvojni kapacitet koji se ne može poreći, a povoljni ishodi, koji mogu ali i ne moraju uslijediti, samo pojačavaju motivaciju i osjećaj postignuća. Pored aktivnog učešća, još je važnije izražavanje mišljenja i njemu je važno posvetiti posebnu pažnju. Djeca imaju znanje i iskustvo koje je jedinstveno i proizlazi iz njihove autentične situacije. Ono kreira dječiji unutrašnji svijet, ideje i stavove, i oblikuje dječije ponašanje. Ni jedan odrastao čovjek, ma kako učen bio, nije autoritet koji može da zamijeni autentično dječije iskustvo u njegovoj ukupnosti. O tom iskustvu možemo saznati samo od same djece. Ovdje treba istaći: “Važno je da razumijemo jasno šta se članom 12 govori i ne govori. Ovaj član ne daje djeci pravo na autonomiju. Ne daje djeci pravo da kontrolišu sve odluke nezavisno od njihovih posljedica na njih same ili na druge. Ne daje djeci pravo da bezobzirno gaze preko prava svojih roditelja. Ali ipak, predstavlja radikalni i dubok izazov tradicionalnim stavovima u kojima djeca treba da se vide ali ne i da se čuju” (Lansdown, 2001). Shvatajući važnost dječijeg glasa, u sve naše aktivnosti su ugrađeni elementi koji omogućavaju da se taj glas čuje, kao što su: istraživanja, fokus grupe, učešće djece u kreiranju aktivnosti,

evaluacije, monitoring dječijih prava, kreiranje prostora i vremena u kojem su se djeca osjećala dovoljno sigurna da svoj glas puste itd.

U procesima organizacije aktivnosti za dječiju participaciju nerijetko se susrećemo sa njenom zloupotrebom ili sa nerazumijevanjem njene suštine. Participacija djece nije fizičko pojavljivanje djece u situacijama koje imaju drugačije ciljeve, kao što su na primjer političke ili marketinške kampanje, u kojima djeca izgovaraju unaprijed pripremljene tekstove, u kojima se koriste kao predmeti za slikanje, koji bi trebali da poruče da oni koji ih koriste misle i na djecu i daju im prostor u kojima su vidljiva. U teorijskoj literaturi koja se bavila kritičkim osvrtom na pravo na učešće, ovo se nazivalo “tiranijom participacije” (Cook & Kothari, 2001) i predstavlja i opasnost i izazov, u kojem treba voditi računa o ciljevima učešća djece, njihovim razvojnim kapacitetima, dobrovoljnosti, dobroj informisanosti i mnogim drugim elementima kojima se mogu umanjiti mogućnosti za zloupotrebu dječije participacije u društvenim procesima.

Danas je, više nego ikada prije, važno u djeci probuditi i očuvati svijest o aktivnom učešću u vlastitom životu, kao prirodnom, ali i kao formalno-pravnom pravu, kako bi u budućnosti bili subjekti, a ne objekti prava. Ključ za postizanje ovoga je sama participatorna praksa, u kojoj trud ulažu i odrasli i djeca razvijajući efikasne metode i učeći zajedno jedni od drugih, prvenstveno kroz igru i razgovor u atmosferi povjerenja i podrške. Na ovome je potrebno raditi, polazeći od činjenice da je jednostavna životna aktivnost, kakva je komunikacija, bazirana na poštovanju, danas postala veoma rijetka praksa. U istraživanju pod nazivom “Govori, slušaj, razgovaraj”, koje se ticalo komunikacije sa ciljem da se ispita kako se odvija komunikacija između tri ciljne grupe: djeca/mladi, roditelji i nastavnici, i utvrdi koji se obrasci, u zavisnosti od sadržaja razgovora, koriste, jedan od zaključaka kaže: “Na osnovu dobijenih rezultata, primjetno je da se u porodicama veoma malo njeguje kultura dijaloga. Odraslim osobama, prije svega roditeljima, nije bliska ideja uvažavanja mišljenja djeteta, niti smatraju da mlada osoba ima prava da aktivno donosi odluke u svome životu sve dok ne postane punoljetna. Čak i tada, roditelji smatraju da djeca nisu kompetentna da odlučuju, sve dok se finansijski ne osamostale” (ZDS, 2011, p. 5).

Princip nediskriminacije

Princip nediskriminacije je fundamentalni princip Konvencije o pravima djeteta koji govori o tome da sva djeca na svijetu imaju ista prava. Djeca se, nažalost, ne nalaze sva u istoj poziciji i zadovoljavanje ovog principa predstavlja kontinuiranu borbu kako bi se postiglo takvo idealno stanje. Ovaj princip obavezuje sve zemlje koje su ratifikovale Konvenciju da u sve svoje domaće zakone ugrade ovaj princip, kako bi sva djeca u zemlji imala isti tretman, iste mogućnosti zaštite i iste uslove za postizanje blagostanja. To ponekad znači dodatnu podršku određenim grupama djece koja nemaju isti pristup pravima i žive u uslovima koji im ograničavaju da

ta prava koriste. U aktivnostima “Zdravo da ste”, princip nediskriminacije ima i dodatnu dimenziju. Pokušavali smo u aktivnostima građenja zajednice da ne izolujemo posebne grupe djece kako bismo ih posebno osnaživali, već da to osnaživanje bude građivni element svih aktivnosti i element povezivanja koji je djelovao kako na marginalizovane grupe djece i mladih i odraslih, tako i na ostatak zajednice u kojoj su živjeli. Time se postiže smanjenje osjećaja izolacije i nemoći, koji je sastavni dio socijalnog statusa bilo koje marginalizovane grupe, tj. povećanje socijalne uključenosti (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2012). U praksi, to se ogleda u mješovitim grupama i po uzrastu i po socijalnom statusu, po polu i psihofizičkom stanju, po “problemima” koje su imali itd. Tako su, u nekim našim radionicama zajedno radili i policajci i djeca u sukobu sa zakonom, predškolci, mladi i bake, umjetnici i prosvjetni radnici, predstavnici vlasti i djeca itd.

Važnost promocije principa jednakosti je svaki dan sve važnija, jer se svaki dan suočavamo sa činjenicom da nove grupe ostaju bez uticaja i moći u društvu, a to je upravo ono što te grupe smješta na marginu. Diskriminacija i marginalizacija nisu pitanja brojnosti, nego mogućnosti uticaja na promjene. U tom svjetlu, o diskriminaciji djece možemo govoriti kao o pojavi u društvu koja se odnosi na ukupnu populaciju djece kao demografske kategorije, jer su dječije mogućnosti da utiču na promjene, kako u sopstvenom životu i porodici, tako i u društvu kod nas, svedene na minimum (ili ne postoje). U promišljanjima ovog izazovnog problema kroz aktivnosti sa djecom, zabilježili smo da u borbi za jednakost, na prvom mjestu moramo raditi na tome da se sa djecom uspostavi smislena i jasna komunikacija, kako bi djeca artikulisala svoje mišljenje i osjećanja, kako bi osvijestili da imaju prava i odgovornosti, koja im garantuju dostojanstvo i socijalni položaj u kojem im se moraju obezbijediti uslovi za jednako uživanje prava i zaštite.

Problemi koje smo identifikovali u analizama stanja prava djeteta često su u svojoj osnovi imali diskriminaciju: geografsku (u BiH stepen zaštite djeteta i mogućnosti za realizaciju i pristup osnovnim pravima zavise od mjesta življenja), sistemsku diskriminaciju po nacionalnoj pripadnosti (npr. fenomen “dvije škole pod jednim krovom” je doslovno praksa aparthejda), diskriminaciju djece sa posebnim potrebama, djece manjinskih nacionalnih grupa, socijalnu diskriminaciju djece iz porodica sa socijalne margine itd.³

Najbolji interes djeteta

Princip najboljeg interesa djeteta se često navodi kao “najapstraktniji” princip od sva četiri principa. Važno je pomenuti dva nivoa na koja se ovaj princip odnosi:

³ Detaljniji pregled situacije može se naći u alternativnim izvještajima o implementaciji Konvencije o pravima djeteta i njenih Opcionih protokola, u Bosni i Hercegovini, koji se mogu naći na web stranici www.zdravodaste.org.

jedan bi bio da države potpisnice pri donošenju svih odluka koje imaju efekte na djecu budu vođene ovim principom, a drugi nivo je nivo ličnog prava koji zahtijeva da najbolji interes svakog pojedinačnog djeteta mora biti pravac u kojem će se kretati njegova zaštita.

Najbolji interes djeteta je često teško odrediti. Takođe, on se mijenja u zavisnosti od promjene okolnosti, a i promjena u samom djetetu. Njegov prevashodni značaj leži u tome da on zahtijeva suštinsku promjenu svijesti, prvenstveno kod odraslih, ali i kod same djece. Određivanje najboljeg interesa djeteta trebalo bi da bude stalna briga onih koji donose odluke, onih koji kreiraju budžete i zakone, onih koji pružaju usluge djeci, i naravno roditelja i staratelja djece. Kompleksnost određivanja najboljeg interesa djeteta bila je predmet mnogih studija i analiza, koje su se izrađivale sektorski ili za posebne usluge dječije zaštite, mada se u suštini može svesti na nekoliko bitnih elemenata (ZDS, 2015):

- treba da se promoviše svijest o principu najboljih interesa, kao i o implikacijama primjene ovog principa na proces donošenja odluka;
- analiziranje uticaja principa najboljih interesa djeteta na lokalne i nacionalne politike, zakonodavstvo i samu praksu;
- planiranje: dozvoliti da mišljenja i stavovi djece utiču na oblikovanje programa;
- sprovođenje: olakšati direktno uključivanje djece u praktično sprovođenje programskih aktivnosti;
- monitoring i evaluacija: mjeriti uticaj programskih aktivnosti na djecu kako bi se procijenilo da li se ostvaruju njihovi najbolji interesi; takođe, da biste procijenili stepen zastupljenosti najboljih interesa djeteta, možete mjeriti i uticaj programskih aktivnosti na javne politike, prakse, stavove ljudi, lokalne zajednice.

Određivanje najboljeg interesa djeteta koje je bazirano na dječijim potrebama, npr. onako kako su one posložene Maslovljevljom hijerarhijom⁴ je kontinuiran i dinamičan proces koji je često u sukobu sa rigidno postavljenim zakonskim rješenjima za prakse u dječijoj zaštiti. Traži visoko individualiziran i fleksibilan pristup u slučajevima kada se dijete nalazi u posebno teškim situacijama kao što su djeca žrtve nasilja, djeca u kontaktu sa zakonom, djeca sa posebnim potrebama, djeca u kriznim situacijama, djeca u pokretu. Po ovoj teoriji, nakon što se zadovolje primarne fiziološke potrebe, u praksama dječije zaštite, sve ostale zahtijevaju socijalno i psihološko povezivanje djeteta sa drugima u njegovoj blizini, stvaranje okruženja sigurnosti, ljubavi, razmjene, pripadanja, samo-poštovanja i prihvatanja drugih (i od strane drugih), sve do samoaktualizacije koja se odnosi na zadovoljavanje po-

⁴ Maslovljeva hijerarhija ljudskih potreba je teorija po kojoj se ljudske potrebe mogu razvrstati u grupe, i da postoji jasna hijerarhija između tih grupa potreba. Niži nivoi potreba se moraju zadovoljiti prije nego što se aktiviraju potrebe viših nivoa, i sastoji se od pet grupa potreba, a to su, od najniže do najviše, fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadnošću, potreba za uvažavanjem i potreba za samoostvarenjem. Pred kraj života, Maslov je na ovu podjelu dodao i potrebu za samonadilaženjem (transcendencijom).

treba za moralnim djelovanjem, kreativnošću, prihvatanjem činjenica i rješavanjem problema, kao krajnjim ciljem kompletne razvojne podrške djetetu.

Karakter dječije zaštite kod nas predominantno ima zaštitni karakter, a samo u nekim razvijenijim opštinama, ima i dodatne razvojne aspekte. Tako smo u situaciji da u sredinama u kojima je djeci najpotrebnija dodatna podrška, ili u situacijama kada razvojni programi zahtjevaju dugoročni angažman profesionalaca (npr. za rehabilitaciju djece žrtava nasilja), ovakva podrška izostaje. Mišljenja smo, a i dosadašnji rad nas je u to uvjerio, da je organizacija podsticajnih razvojnih aktivnosti u zajednici, od strane udruženja, grupa ili samoorganizacijom, od velike važnosti za razvoj djece i mladih, posebno tamo gdje ovakva podrška nije ponuđena kroz sistem.

Principi sagledani kroz prizmu dječijih potreba

Dječije potrebe se ne razlikuju od potreba odraslih, ali u zavisnosti od dječijeg uzrasta i kapaciteta, traže posebne uslove da bi mogle biti zadovoljene. I dijete i odrasla osoba imaju potrebu za hranom, ali odrastao čovjek može sam da zadovolji svoju potrebu za hranom, dok tek rođena beba to ne može. I dijete i odrastao čovjek imaju potrebu za sigurnošću, ali mogućnosti odraslih i djece da za sebe obezbijede uslove u kojima će osjećati sigurnost nisu iste. S tim u vezi, sve aktivnosti koje su usmjerene na zadovoljavanje dječijih potreba treba da budu bazirane na realno procijenjenim kapacitetima djece i prioritetima koje one same nameću.

Teško ćemo objasniti djetetu koje je gladno ili nenaspavano šta su to dječija prava ili bilo šta drugo. Ono prvo treba da jede i da se naspava. Treba da je zdravo. Da je suvo i čisto. Treba da se osjeća sigurno i zaštićeno u datom "ovdje i sada". Treba da bude tretirano sa poštovanjem i nježnošću. Treba da ima povjerenje i da se ne osjeća ugroženo pored odraslih ili druge djece sa kojima se nalazi. Treba da ima slobodu da govori i da čuti. Ako ne može da govori, a hoće nešto da kaže, treba da mu ponudimo drugi način da nam saopšti to što želi da saopšti. Treba da zna šta se oko njega ili nje dešava, kakve posljedice to može da ima na njegov ili njen život i na živote drugih. Treba da zna razliku između dobra i zla, jer ona postoji. Treba uvijek da zna da postoji neko, makar samo jedna osoba, koja će uvijek biti tu za njega ili nju i koja može da bude izvor zaštite ili informacija. Treba da zna da živi u državi koja se obavezala da će takve uslove da obezbijedi, za svako dijete koje tu živi.

Može zvučati kao puno posla, ali ne možemo se oteti utisku da je kreiranje uslova za sigurnost i blagostanje djece zapravo – sam život. To je ono što radimo, ili ne radimo, jedni drugima, i ono što država, kao servis građana, treba da obezbijedi svima. Pri tome, ako je najbolji interes djeteta prioritet za sve nas, ako prema svoj djeci postupamo isto i uz uvažavanje njihovih trenutnih potreba, a za dugoročni cilj imamo realizaciju dječijih punih potencijala, ako o tim potrebama ne pretpostavljamo, nego se konsultujemo sa djetetom i zajedno gradimo taj život u saradnji

sa drugima i njihovim potrebama, onda živimo duh Konvencije o pravima djeteta i gradimo zajednice koje su po mjeri svih koji u njima žive.

Zemlja koja bi se odlučila da sve svoje snage usmjeri na kreiranje uslova za optimalan razvoj sve djece, u tim svojim naporima ne bi mogla izostaviti niti jedan faktor koji čini našu prirodu i naše društvo, jer svi ti faktori imaju uticaj na razvoj djece, jednako kao i na razvoj odraslih. I tako bi bili obuhvaćeni svi. Ovako, djeca su nam teret koji vuku uglavnom roditelji sami, zahtjevan dio populacije koji traži da se na njega izdvaja novac, a nema čak ni pravo glasa. Time, kao društvo, ne koristimo potencijale koje možemo da razvijamo. Ovo, ni sa svepopularnog ekonomskog stanovišta nema nikakvog opravdanja, a pogotovo ne sa humanističkog. Na taj način, zanemarujući interese djece, zanemaruje se i dobrobit društva, kako u sadašnjem trenutku, tako i u budućnosti koja se iz takvog odnosa oblikuje.

Literatura

- Cook, B., & Kothari, U. (2001). *Participation: The New Tirany*. London, UK: Zed Books Ltd.
- Lansdown, G. (2001). *Promoting children's participation in democrating decision making*. Florence, IT: UNICEF Innocenti Insight, Innocenti Research centre.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. (2012). *Smjernice za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u BiH*. Sarajevo, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/rqyLLO>
- Savić, J. (2007). *Kreativnost, izgradnja zajednice i razvoj*. Banja Luka, BiH: Filozofski fakultet Banja Luka i NVO "Zdravo da ste".
- Vigotski, L. (1996). *Dečja psihologija*. Beograd, RS: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vudhed, M. (2012). *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*. Beograd, RS: Dosije studio.
- Zdravo da ste. (2011). *Govori, slušaj, razgovaraj, Izvještaj o istraživanju na temu komunikacije*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/4WVAaG>
- Zdravo da ste. (2013). *Hoću da budem kao druga djeca, Izvještaj o položaju djece u pokretu u BiH*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/IQfjtX>
- Zdravo da ste. (2015). *Pravo rješenje za djecu, Praktični vodič za programiranje zasnovano na najboljem interesu djeteta*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/q3Qrj3>

GUIDING PRINCIPLES OF THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE FUNCTION OF SELF-ACTUALISATION

Aleksandra Štrbac

Abstract

Since its mass ratification, as the most accepted international treaty in the world today, Convention on the Rights of the Child has significantly changed the position of the child in society. Four guiding principles, on which it resides and which are integrated in all articles and rights defined by the Convention, had a special significance also for the work in "Zdravo da ste". The right to life, survival and development non-discrimination; the right to participate and the best interests of the child are observed through the prism of child needs and motives that generate from them.

Key words: child rights, guiding principles, development framework

---

SLOBODNO VRIJEME – OTVORENI OMLADINSKI KLUBOVI

Tanja Boromisa

Sažetak

U članku se govori o značaju slobodnog vremena i rada sa djecom i mladima kroz omladinske klubove. Slobodno vrijeme je vrijeme odmora, ali i rasta ličnosti, jer pojedinac ima priliku da se posveti svojim interesovanjima. Da bi djeca i mladi mogli to da ostvare, neophodno je da na raspolaganju imaju fizički prostor, u kojem će provoditi svoje slobodno vrijeme, zajedno sa vršnjacima i uz asistenciju odraslih. Takav prostor su otvoreni omladinski klubovi – mjesta gdje se razvija kreativnost, usmjerava ka zdravim stilovima života, podstiče na aktivan odnos prema kreiranju svog života i života zajednice.

Ključne riječi: otvoreni omladinski klubovi, slobodno vrijeme, mladi

---

Uvod

Ako postoji jedna riječ koja sumira ono što je za mene suština Omladinskog centra “Zdravo da ste”, onda je to dijeljenje. Jer ovo je mjesto gdje protekle četiri godine nesebično dijelimo svoja iskustva, znanja, vještine, savjete, sreću, ljubav (Nataša, 25 god.).

Program razvoja omladinskih klubova je jedan od prvih programa od početka formalnog rada “Zdravo da ste”. Još 1996. godine, uz podršku i mentorstvo iz organizacije Terre des Hommes, naša organizacija je otvorila dva omladinska kluba, u Prijedoru i Banjaluci. U godinama rada nakon toga, učili smo i razvijali, zajedno sa djecom i mladima, najbolje modele za organizaciju aktivnosti u omladinskim klubova. Iskustvo i znanje koje smo prikupili, bilo je veoma važno i za nas, i za našu širu okolinu, jer u to vrijeme, a donekle i danas, nije bilo mnogo primjera ovako organizovanog rada sa mladima u BiH. To znanje i iskustvo bilo je prepoznato kao uspješan model za organizaciju rada sa mladima, te smo u godinama koje su slijedile, u saradnji sa lokalnim zajednicama koje su pokazale interes, pomogli otvaranje i

drugih klubova. Naše iskustvo je bilo važno i u inicijativama i aktivnostima koje su se u Republici Srpskoj dešavale po pitanju sistemskog rješavanja pitanja mladih, prostora za mlade, omladinske politike i sl.

Danas Zakon o omladinskom organizovanju Republike Srpske definiše omladinske centre/klubove kao: “Pristupačan i prilagođen prostor za mlade u kojem se mladima u kontinuitetu pružaju aktivnosti i programi zasnovani na metodama i principima neformalnog obrazovanja sa ciljem razvoja mladih u svjesne, odgovorne članove zajednice i stvaranja uslova za ostvarivanje njihovih punih potencijala” (Zakon o omladinskom organizovanju, 2012, član 2). Međutim, iako su prepoznati u zakonu, i sve popularniji među mladima i djecom, omladinski centri ili otvoreni omladinski klubovi su još uvijek enigma u široj društvenoj zajednici. Zašto je to tako? U istraživanju iz 2009. godine (Zdravo da ste, 2009) pokazalo se da su djeca i mladi veoma malo uključeni u rad organizacija za mlade iako je 60% tadašnjih ispitanika odgovorilo pozitivno na pitanje da li želi da bude član neke organizacije. Dakle, problem je što društvo često nije spremno da prepozna potrebe mladih i na vrijeme odgovara na njih.

Podržavajući rad omladinskih organizacija i organizacija za mlade, osnažujemo djecu i mlade da se ostvare kao aktivni građani u društvu, ali i ostvare svoje pravo na kvalitetno slobodno vrijeme. Da bi ova podrška bila sveobuhvatnija, moramo se odmaknuti od vjerovanja da se slobodno vrijeme može kvalitetno provesti samo u sportskim klubovima.

Slobodno vrijeme i mladi

Još Aristotel u djelu *Politika* piše da je glavni cilj rata mir, dok je cilj mira slobodno vrijeme, ističući da su mir i blagostanje opasni za zemlju koja ne zna osmisliti slobodno vrijeme. Iako se slobodno vrijeme pominje još kod starih Grka, ono dobija na svojoj važnosti sa pojavom industrijalizacije društva. Sa razvojem industrijalizacije i većom urbanizacijom čovjek dobija sve više slobodnog vremena, ali ga zbog stresa i umora često koristi na manje kvalitetan i podsticajan način.

Koliko je slobodno vrijeme važno govori i činjenica da u Univerzalnoj deklaraciji ljudskih prava postoji član posvećen slobodnom vremenu: “Svako ima pravo na odmor i razonodu, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeni odmor” (Ujedinjene nacije, 1948, član 24).

Slobodno vrijeme se pominje i u Konvenciji o pravima djeteta (prema kojoj su djeca sve osobe do 18 godina starosti): “1. Države stranke priznaju djetetu pravo na odmor i slobodno vrijeme, na igru i razonodu primjerenu njegovom uzrastu, kao i na slobodno učestvovanje u kulturnom životu i umjetnostima. 2. Države stranke poštujuće i promovisati pravo djeteta na puno učestvovanje u kulturnom

i umjetničkom životu te će podsticati ostvarenje primjerenih i jednakih uslova za provođenje kulturnih, umjetničkih, rekreativnih i slobodnih djelatnosti” (Ujedinjene nacije, 1989, član 3).

Odrednice slobodnog vremena djece i mladih su: (a) najdraža lokacija za provođenje slobodnog vremena, (b) najdraža osoba kao društvo za provođenje slobodnog vremena i (c) dužina vremena posvećenog druženju s drugima (Rosić, 2005).

Dumazedier (1967) slobodno vrijeme vidi kao onaj segment života u kojem pojedinac ima raznovrsne mogućnosti u vidu rekreacije, odmora i razotuđenja. Ovo je segment života u kojem je moguć dalji razvoj i istraživanje sopstvenih potencijala. Dumazedier takođe razlikuje tri funkcije slobodnog vremena: (a) odmor i rekreacija, (b) zabava i razonoda i (c) lični razvoj.

Slobodno vrijeme predstavlja sve aktivnosti kojima se pojedinac dobrovoljno predaje, bilo da se odmara, zabavlja, informiše, edukuje, angažuje za društveno dobro ili umjetnički izražava nakon svojih profesionalnih, porodičnih i društvenih obaveza. Kada je slobodno vrijeme osmišljeno na odgovarajući i pravilan način ono postaje centralna sila za unapređenje kvaliteta ljudskog života. Slobodno vrijeme, kao vitalna komponenta za doživljavanje maksimuma kada je kvalitet života u pitanju, u nekim društvima je realnost dok je u većini samo težnja.

Ono što je jasno jeste da aktivnosti slobodnog vremena mogu da podrže razvoj i unapređenje globalnog civilnog društva kao sastavni dio blagostanja pojedinca, zajednica i naroda. Istraživanja, razvoj, obnova duha i samoaktualizacija su mogući i kroz slobodno vrijeme. Slobodno vrijeme, uz odgovarajuće vođstvo, omogućuje stvaranje kvalitetnih životnih iskustava u održivoj životnoj sredini. Slobodno vrijeme doprinosi poboljšanju životnih uslova, promovise mogućnosti za pomirenje međugeneracijskih perspektiva podržavajući inkluzivna, pristupačna, društveno pozitivna, zdrava i holistička iskustva. Osobnosti slobodnog vremena su potraga za zadovoljstvom, uživanje, otkrivanje i socijalizacija. Ono igra suštinsku ulogu u razvoju pojedinca, zajednice i nacije, doprinosi životnom kvalitetu i dobiti poboljšanja društvenih odnosa i društvenog kapitala, kao modus za izražavanje i angažman u demokratskom društvu.

U najširem smislu, sadržaji slobodnog vremena su: igra, rekreacija, umjetnost i kultura, sport, festivali i svečanosti, zdravlje i fitness, putovanja i turizam, obrazovanje/edukacija.

Potrošačko društvo u kojem živimo nameće nam brz tempo života. Mladi i djeca su oni koji se najbrže prilagođavaju ovom tempu, te od roditelja, škole i društva uopšte, traže brze, jednostavne i jasne odgovore. Potrošačkoj industriji, sa druge strane, pogoduju pasivni konzumenti i to je upravo uloga koja se mladima danas nameće na različite načine. Primjećuje se da se mladi sve rjeđe nalaze u ulozi organizatora aktivnosti slobodnog vremena. Oni postaju samo konzumenti onoga

što nude mediji, koncerti, utakmice, spektakli i sl. Umjesto da se izražavaju kao aktivni kreatori slobodnog vremena, mladi su nepripremljeni za njegovo aktivno provođenje. Kako bismo ih pozvali da budu aktivni učesnici u kreiranju aktivnosti slobodnog vremena, mladima treba ponuditi sigurna mjesta gdje će njihovo stvaralaštvo i inicijative biti prihvaćene bez ocjenjivanja.

U Republici Srpskoj, nastavnim planom i programom uređuju se i oblici obaveznih vannastavnih aktivnosti. To znači da je školama prepuštena i organizacija slobodnih aktivnosti. Međutim, škole su često ograničene, kadrovski i materijalno, da bi na kvalitetan način odgovorile na potrebe i interese djece i mladih. Iz tih razloga škole često nude aktivnosti u skladu sa svojim resursima umjesto sa interesima djece i mladih. Nije rijetka pojava da se na ove vannastavne aktivnosti uključuju samo učenici koji su odlični ili vrlo dobri. Zbog toga otvoreni omladinski klubovi mogu biti alternativa za djecu i mlade koji nisu uključeni u vannastavne aktivnosti u svojim obrazovnim ustanovama. Takođe, aktivnosti koje se nude u otvorenim omladinskim klubovima su najčešće bliže interesima djece i mladih. *“Svakim danom provedenim tamo sam sve više shvatala značaj postojanja centra i koliki bi hendikep bio za ovaj grad da ga nema, jer pruža razne aktivnosti koje su pristupačne baš ljudima koji su sve to željeli, a nikad možda nisu imali dovoljno sredstava da sebi to i omoguće”* (Gorana, 30 god.).

Otvoreni omladinski klub – „Plava baraka pored gradskog mosta“

Mjesto gdje se družim, igram, a ponekad i učim (Srđan, 11 god.).

U “Zdravo da ste” otvorenom omladinskom klubu, kroz strukturirane aktivnosti ne trudimo se samo da mladima ponudimo alternativu provođenja slobodnog vremena na ulici, u kafićima ili kladionicama, već idemo dalje, podržavamo kreativan razvoj djece i mladih te ih usmjeravamo ka zdravim stilovima života i aktivnom odnosu prema kreiranju svog života i života zajednice.

Sju Robertson (Robertson, 2000) ukazuje da su omladinski klubovi veoma važni za mlade. Mladi uključivanjem u omladinske klubove imaju višestruku korist. Prva je, veze sa vršnjacima. Jedna od odlika mladalačkog doba je težnja za pripadanjem. Upravo u omladinskim klubovima mladi mogu da uspostavljaju veze i da probaju različite uloge. Mladi se često osjećaju zakinuti za različite aktivnosti zbog nedostatka novca, a upravo u omladinskim klubovima mogu da učestvuju ravnopravno svi bez obzira na imovinsko stanje. Ovo je prilika za mlade ljude da pronađu svoje mjesto u grupi u sigurnom okruženju, te da proširuju svoju socijalnu mrežu. U otvorenim omladinskim klubovima šire se socijalne veze i susreti su veoma važni.

Druga korist je uspostavljanje veze sa odraslima. U omladinskim klubovima mladi ne samo da proširuju svoje kontakte sa drugim mladima već uspostavljaju i nefor-

malne kontakte i sa odraslima. U omladinskim klubovima najčešće rade omladinski radnici koji djecu i mlade tretiraju kao ravnopravne sebi što je veoma bitno ako želimo da postignemo otvorenu komunikaciju u kojoj vlada povjerenje.

Treća jako bitna korist koju mladi imaju je participacija. Za uspješan omladinski klub participacija mladih u odlučivanju je veoma važna. Neophodno je da mladi aktivno učestvuju u kreiranju programa otvorenog omladinskog kluba kako bi taj prostor osjetili kao svoj te imali veću motivaciju za dugoročno uključivanje. Ovo je naravno i pripremanje mlade osobe za participaciju u životu zajednice.

Pored ovih koristi mladih u otvorenim omladinskim klubovima su usmjerenje na zdrave stilove života, jačanje timskog duha, dobijanje nekih specifičnih vještina i izgradnja samopouzdanja.

Naš omladinski klub je specifičan upravo zbog otvorenog omladinskog kluba u kojem mladi svakodnevno mogu da se sreću sa svojim vršnjacima, radnicima centra i da aktivno učestvuju u kreiranju aktivnosti i programa. Kroz aktivnu komunikaciju želimo da podržimo razvoj i socijalnu integraciju djece i mladih, te da obezbijedimo slobodan protok informacija i prostor za provođenje slobodnog vremena kroz učenje i igru. U omladinskom centru mladi mogu da provedu slobodno vrijeme na kvalitetan i kreativan način ukoliko se opredijele za neku od ponuđenih aktivnosti ili da se jednostavno druže sa vršnjacima i zajedno istražuju puteve ličnog razvoja i stvaralaštva.

Preduslovi za kvalitetan program u otvorenim omladinskim klubovima su raznovrsni. Prije svega, fizički prostor mora biti dopadljiv mladima kako bi ga oni prihvatili kao svoje mjesto za druženje. Zatim, otvoreni omladinski klubovi moraju imati podršku same organizacije (ako su dio nekog udruženja ili institucije), i što je veoma važno, podršku lokalne zajednice. Kako bi programi i aktivnosti koje se realizuju u klubovima bili kvalitetni, voditelji koji rade direktno sa djecom i mladima moraju imati podršku u organizaciji. Ova podrška treba da bude usmjerena na njihovo osamostaljenje i stručno usavršavanje. Međutim, treba uvijek imati u vidu da je uključenost mladih najvažniji preduslov za funkcionisanje i kvalitetan program omladinskih klubova.

Mladi su ti koji najviše doprinose raznovrsnosti i kvalitetu programa. Otvoreni omladinski klubovi su posvećeni mladima i osluškivanju njihovih potreba i interesa. Na nama je da nađemo načine da ideje koje mladi imaju, prodiskutujemo sa njima i zajedno pokušamo da ih ostvarimo. Mladima je potrebno osnaživanje kako da sami realizuju svoje ideje i to je upravo ono što se trudimo da im pružimo. Nije rijedak slučaj da mlade osobe koje su bile uključene kao korisnici u aktivnosti u centru postanu voditelji aktivnosti ili članovi tima koji koordinira procesom. I to je upravo ono što je važno istaknuti: važno je mladima ponuditi aktivnosti koje su dugoročne, koje su dio nekog procesa koji je važniji od samih rezultata i gdje su rezultati vrednovani samo od samih mladih.

Pored aktivnosti, koje su dio programa u tom dugoročnom smislu, važno je osmišljavati akcije koje su kratkoročne i često imaju za svrhu da prenesu poruku široj lokalnoj zajednici da mladi imaju stav o dešavanjima u društvu i nisu samo apatični posmatrači.

Takođe, u toku našeg rada osjetili smo da je neophodno da se povezujemo kako bi naše znanje i iskustvo raslo, ali i kako bismo prenosili svoja znanja. Učešće u brojnim međunarodnim projektima nam je omogućilo da zajedno sa mladima rastemo i učimo. Mladi kroz razne programe u kojima učestvujemo imaju priliku da budu volonteri u zemljama EU u trajanju od minimalno šest mjeseci, kao i da učestvuju u kratkoročnim projektima koji imaju za cilj sticanje novih vještina. Važna pozadina ovih projekata jeste i upoznavanje sa različitim kulturama kao, i razbijanje predrasuda i stereotipa koje mladi često imaju.

Mlinarević i Brust (2009) smatraju da stvaralački potencijal pojedinca zahtijeva određenu sredinu i uslove u cilju slobodnog razvoja i aktualizacije. Takva podsticajna sredina mogu biti otvoreni omladinski klubovi, gdje mladi mogu da budu voditelji aktivnosti, inicijatori i predlagači jednako kao i sami korisnici. Otvoreni omladinski klubovi ne treba da budu otvoreni samo jednoj grupi mladih, već svima koji žele da dostignu svoje potencijale u sigurnom okruženju. Kako bi otvoreni omladinski klubovi dotakli što više mladih ljudi, neophodno je da društvo bude podržavajuće, ali i da otvoreni omladinski klubovi budu okrenuti prema zajednici. "Zdravo da ste" omladinski centar tradicionalno već 11 godina jednom godišnje organizuje svoje aktivnosti na otvorenom u toku mjeseca avgusta. Tu manifestaciju smo nazvali "Kreativni avgust". Izmještanjem naših aktivnosti na otvorenom želimo da omogućimo djeci i mladima da se kreativno izraze i ostvare. Ovo je takođe prilika da se i široj zajednici predstavi naš rad, ali i pokažu potencijali koje mladi posjeduju.

Na kraju, potcrtajmo zašto su otvoreni omladinski centri važni. Već u zakonskoj odrednici, u kojoj se kaže da se u omladinskim centrima realizuju aktivnosti "sa ciljem razvoja mladih u svjesne, odgovorne članove zajednice i stvaranja uslova za ostvarivanje njihovih punih potencijala" (Zakon o omladinskom organizovanju, 2012, član 2) dobijamo dio odgovora. Društvu su potrebni mladi, odgovorni i aktivni članovi zajednice. Pitanje je mogu li omladinski klubovi doprinijeti ovom cilju? Mi vjerujemo da je odgovor potvrđan i 20 godina našeg rada sa omladinskim klubovima govori u prilog ovoj tvrdnji. Međutim, nije dovoljno vjerovati u ovo. Lokalne vlasti, prije svega, treba da shvate značaj otvorenih omladinskih klubova koji nisu kratkoročni projekti već dugogodišnji programi, zbog čega i podrška radu otvorenih omladinskih klubova treba da bude sistematičnija. Ova podrška treba da se odnosi na ozbiljniju finansijsku podršku, ali i na zajedničko traženje rješenja kada je u pitanju prostor za rad koji treba svojom veličinom, kvalitetom i sigurnošću da odgovori na potrebe djece i mladih. Pored ovog, i otvoreni omladinski klubovi treba da imaju u svojim ciljevima i zadacima svakodnevno osluškivanje potreba i interesa djece i mladih, kao i profesionalni rast svojih saradnika. Dakle, ukoliko

zajednica ima sluha i volje da podrži otvorene omladinske klubove i njihove timove, korak ka motivaciji mladih ljudi da ispunjavaju svoje potencijale i budu odgovorni članovi društva je učinjen.

Literatura

- Dumazier, J. (1967). *Toward a society of leisure*. New York, NY: Free Press.
- Mlinarević, V., & Brust, M. (2009), Kvaliteta provedbe školskih izvannastavnih aktivnosti. U: T. Varjů Potrebić, & J. Vida (Eds.), *U službi darovitih. I. međunarodna konferencija o radu s darovitima* (25-32). Kanjiža: Bolyai Farkas Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségéért.
- Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme između pedagoške teorije i odgojne prakse. *Napredak: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 141(4), 403-410.
- Robertson, S. (2000). A warm safe place: an argument for youth clubs. *Youth and Policy*, 70, 71-77.
- Rosić, V. (2005). *Slobodno vrijeme – slobodne aktivnosti*. Rijeka, HR: Biblioteka Educo.
- Ujedinjene nacije (1948). *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*. Preuzeto s <http://goo.gl/n93weu>
- Ujedinjene nacije (1989). *Konvencija o pravima djeteta*. Preuzeto s <http://goo.gl/SnE649>
- Zakon o omladinskom organizovanju, Službeni glasnik Republike Srpske, 98/2004, 119/2008, 1/2012. Preuzeto s <http://goo.gl/9UtbXF>
- Zdravo da ste (2009). *Djeca o sebi – drugi izvještaj o stanju prava djeteta u Republici Srpskoj*. Banja Luka. Preuzeto s <http://www.zdravodaste.org/?id=30>

LEISURE TIME – OPEN YOUTH CLUBS

Tanja Boromisa

Abstract

The article talks about the importance of leisure time and work with children and youth through youth clubs. Leisure time is time of rest, but also it is time of personality growth because the individual has the opportunity to dedicate to his or her interests. In order for the children and young people to be able to achieve this it is necessary to have physical space where to spend their leisure time together with their peers and with the assistance of adults. Such premises are open youth clubs – places where creativity develops, where children and youth are directed towards healthy lifestyles, encouraging an active attitude towards the creation of their life and the life of the community.

Key words: open youth clubs, leisure time, youth

BATINA NIJE IZ RAJA IZAŠLA!

Siniša Subotić

Strahinja Dimitrijević

Ivan Knežević

Sažetak

Fizičko kažnjavanje je široko rasprostranjen i kulturološki duboko ukorijenjen način vaspitavanja djece. Iako u naučnoj/akademskoj zajednici postoji debata u vezi s opravdanošću i štetnošću ove disciplinske mjere, danas znamo dovoljno da bismo mogli da zaključimo da je fizičko kažnjavanje djece samo još jedan oblik nasilja nad djecom i da ne postoji niti jedan argument, empirijski ili logički, koji bi opravdao njegovu upotrebu. U skladu s tim, profesionalci treba da savjetuju roditelje da ne koriste fizičku kaznu i pomognu da pronađu i usvoje nenasilne vaspitne strategije, a društvo treba da postigne konsenzus o nultoj stopi tolerancije i za ovaj vid nasilja. Ovo je potrebno učiniti kako bi se prekinuo intergeneracijski krug nasilja, što je preduslov za smanjenje drugih vidova nasilja nad djecom.

Ključne riječi: fizičko kažnjavanje djece, nasilje nad djecom, intergeneracijski krug nasilja

---

Uvod

Jedna od strateških orijentacija „Zdravo da ste“ bila je i ostala prevencija i sprečavanje nasilja nad djecom. Na problem različitih oblika nasilja nad djecom ukazivano je u istraživanjima „Zdravo da ste“ o stanju prava djeteta u Republici Srpskoj (Zdravo da ste [ZDS], 2005, 2009) i Bosni i Hercegovini (Bajramović & Stančić, 2014; ZDS, 2010, 2012; ZDS & Naša djeca [NDS], 2006, 2007, 2008, 2012). Osim toga, u okviru „Zdravo da ste“ razvijen je poseban program, zasnovan na vršnjačkoj edukaciji, za prevenciju nasilja među djecom u školama (Zečević, 2010), čija je ekonomska isplativost utvrđena *analizom troškova i koristi /cost-benefit analysis/* (Marijana Žiravac Mladenović, 2010). Međutim, za razliku od drugih vidova zlostavljanja i zanemarivanja djece, kao što su npr. seksualno zlostavljanje, izgladnjivanje, prisilni rad, sakaćenje i sl., koja su univerzalno prepoznata kao nešto što zaslužuje najoštrij

osudu, fizičko kažnjavanje djece, u svijesti mnogih ljudi, predstavlja svojevrsan izuzetak od kritike ili, čak, nešto što se doživljavao kao „roditeljska dužnost, ako žele dobro svojoj djeci“. Upravo zbog toga je potrebno pokazati da ne postoje činjenice koje opravdavaju upotrebu fizičke kazne i da je fizičko kažnjavanje djece samo još jedan od oblika nasilja nad djecom.

Straus, Douglas i Medeiros (2013), fokusirajući se na nalaze iz SAD-a, navode kako „tjelesno kažnjavanje postaje učestalije od uzrasta odojčeta, pa do druge godine, ostaje na 90% ili iznad između treće i pete godine i stabilno se umanjuje između šeste i sedamnaeste godine“ (p. 27). Lansford i saradnici (2010), na osnovu analize vaspitne prakse u devet zemalja, iznose podatke da je, u prosjeku, 54% djevojčica i 58% dječaka uzrasta od sedam do deset godina doživjelo blaže, a 13% djevojčica i 14% dječaka teže fizičko kažnjavanje tokom prethodnog mjeseca. Rezultati analize disciplinske prakse u 33 zemlje (UNICEF, 2010) pokazuju da iako, u prosjeku, samo ispod četvrtine majki/primarnih skrbnika smatra da je fizičko kažnjavanje djece nužno, oko polovine djece ipak doživljava fizičko kažnjavanje, pri čemu 17% trpi najekstremnije vidove fizičke kazne. Vrlo rijetki lokalni nalazi pokazuju npr. da približno između 12% i 15.5% djece u Republici Srpskoj smatra da je fizičko kažnjavanje veoma, a između 46.5 i 48% djelimično prisutno u porodicama (Stančić, 2005; ZDS, 2009). Slično, podaci na nivou BiH ukazuju da se u 43% domaćinstava primjenjuju nasilne vaspitne metode /fizičko kažnjavanje i/ili psihološko nasilje/ (UNICEF, 2010).

Zabrinjavajuće je to što rezultati prvog istraživanja u kojem je vršena direktna opservacija interakcije majki i djece u višednevnom vremenskom periodu pokazuju da je frekvencija fizičkog kažnjavanja radikalno veća u odnosu na tipično navođene brojke, koje se dobijaju samoizvještajima (Holden, Williamson, & Holland, 2014). Naime, grupa majki ($N=33$), pripadnica američkog srednjeg staleža, u okviru istraživanja koje je imalo za cilj da istraži roditeljsku galamu, pristala je da određeni vremenski period nosi narukvice s ugrađenim mikrofonima, kako bi se snimila njihova svakodnevna interakcija s djecom. Odmah na početku istraživanja utvrđeno je da je fizičko kažnjavanje djece mnogo prevalentnija praksa nego što se do tada vjerovalo ili očekivalo. Ispostavilo se da je medijana (središnja vrijednost) fizičkog kažnjavanja djece bila 18 puta sedmično. Komparacije radi, često navođen podatak jeste da američki roditelji svoje dvogodišnjake kažnjavaju u prosjeku 18 puta u godini dana (Straus & Stewart, 1999). Međutim, ekstrapolacija nalaza iz istraživanja Holdena i saradnika (2014) ukazuje na čak 52 puta veću zabilježenu frekvenciju fizičkog kažnjavanja u odnosu na ovu, tipično navođenu! Čak ni unutar samog istraživanja Holdena i saradnika (2014) nije postojala odgovarajuća podudarnost između zaista utvrđene frekvencije fizičkog kažnjavanja i onog što su majke navele u upitničkoj formi. Ovakvi nalazi, u izvjesnoj mjeri, dovode u pitanje rezultate praktično svih istraživanja na temu fizičkog kažnjavanja djece i razumijevanje ishoda koji iz njih proizlaze. Ovo ne znači da su prethodna istraživanja nevalidna i da ih

samo jedno (preliminarno) istraživanje obara, ali ukazuje na mogućnost velikog potcjenjivanja frekvencije fizičkog kažnjavanja u uobičajenim istraživačkim nacrtima, kao i na potencijalnu kontaminiranost te frekvencije stilovima odgovaranja i socijalno poželjnim odgovorima. Ako je ovo tačno, umanjene veličine korelacija fizičkog kažnjavanja s neželjenim ishodima čini se vrlo mogućim i nije nerealno pretpostaviti da bi objektivnije mjerenje varijabli koje se odnose na učestalost (i/ili intenzitet) fizičkog kažnjavanja dovelo do snažnijih korelacija sa širokim spektrom negativnih ishoda.

Šta nam nalazi naučnih istraživanja govore o štetnosti fizičkog kažnjavanja djece?

Efekte zlostavljanja djece dobro su opisani u literaturi i uključuju čitav spektar potencijalnih kratkoročnih i dugoročnih zdravstvenih, bihevioralnih, psihološko-emocionalnih, socijalnih, ekonomskih i drugih negativnih ishoda po žrtve zlostavljanja i društvo u cjelini, uz veliki broj direktnih i indirektnih troškova koji iz tog proizlaze (npr., Amado, Arce, & Herraiz, 2015; Bajramović & Stančić, 2014; Benuto & O'Donohue, 2015; CDC, 2014, 2016; Child Welfare Information Gateway, 2013; Maxfield & Widom, 2001; Johnson et al., 2006; LeSure-Lester, 2000; Lewis, McElroy, Harlaar, & Runyan, 2016). Ipak, s obzirom na raširenost i kontraverznost fizičkog kažnjavanja djece, u naučnoj/akademskoj zajednici postoji podjela i aktivna debata kada je riječ o interpretaciji podataka koji se odnose na opravdanost i moguću štetnost ovog disciplinskog modaliteta (za tipičan primjer debate vidjeti npr., Baumrind, Larzelere, & Cowan, 2002; Gershoff, 2002b). Apriorni stavovi istraživača o ovoj temi direktno ili indirektno utiču na korištene istraživačke metode i same nalaze, zbog čega prilikom razmatranja dostupne literature na ovu temu treba biti pojačano obazriv i skeptičan. Zato je, u ovom pregledu istraživačkih nalaza, fokus na rezultatima meta-analiza. Meta-analitičke studije podrazumijevaju agregiranje velikog broja ranijih istraživanja (tj. vrši se sprovođenje „analiza nad analizama“), u svrhu izvođenja mnogo pouzdanijih zaključaka nego što je to moguće učiniti na osnovu pojedinačnih istraživanja. Iako ni meta-analize nisu imune na efekte subjektivnih stavova svojih autora, ipak su najpouzdaniji izvor informacija kojim trenutno raspolazemo.

Najcitiranija meta-analiza na temu fizičkog kažnjavanja djece, koju je izvršila Gershoff (2002a), zasnovana je na rezultatima 88 istraživanja i pokazuje da je fizičko kažnjavanje djece u stabilnoj vezi s povećanom agresivnošću, većom šansom da dijete postane žrtva fizičkog zlostavljanja, izrazitijim delinkventnim i antisocijalnim ponašanjima, nižim nivoima moralne internalizacije, višim nivoima emocionalnih, tj. problema s mentalnim zdravljem i višim stepenom narušenosti kvaliteta veze između roditelja i djece. Sve ove veze opažene su na dječijem uzrastu. Na odraslom uzrastu, fizičko kažnjavanje u dječijoj dobi je takođe u vezi s višim nivoima agresivnosti, problemima s mentalnim zdravljem, te većom šansom da se zlostavlja

vlastito dijete ili supružnik. Snaga svih ovih efekata uglavnom je niža do umjerenosti, ali je njihova konzistentnost vrlo visoka – u 94% slučajeva opaženi efekti reprezentovali su neželjena ponašanja ili iskustva. U novijim pregledima literature, Gershoff (2010, 2013) zaključuje da nalazi ne pokazuju da je fizičko kažnjavanje ista efikasnije u postizanju kratkoročne ili dugoročne poslušnosti djece u odnosu na druge disciplinske postupke, da nije prediktivno za bilo kakve pozitivne ishode, ali jeste za široki spektar negativnih ishoda, zbog čega potencijalni rizici koji se vezuju za fizičko kažnjavanje djece „uveliko nadjačavaju bilo kakve kratkotrajne dobiti“ (Gershoff, 2010, p. 56). Slično, Durrant i Ensom (2012), na osnovu pregleda literature objavljene u rasponu od 20 godina, dolaze do zaključaka da fizičko kažnjavanje djece ima nisku efikasnost, uz brojne potencijalne neželjene efekte, dok se programi promocije nenasilnih vaspitno-disciplinskih metoda čine vrlo obećavajućim, zbog čega roditelje treba aktivno ohrabrivati da usvoje alternativne, pozitivne i nenasilne pristupe disciplini.

Međutim, nisu svi autori ovog mišljenja. Još su Baumrind i saradnici (2002), komentarišući nalaze meta-analize E. Gershoff (2002a), iznijeli stav da se iz prezentovanih nalaza ne može opravdati tvrdnja o nužnoj štetnosti fizičkog kažnjavanja djece. Paolucci i Violato (2004) u svojoj meta-analizi, baziranoj na 70 istraživanja, dobijaju povezanost fizičkog kažnjavanja djece s negativnim bihevioralnim (npr. agresivno ponašanje) i emocionalnim (npr. depresivnost) ishodima, ali su veličine ovih efekata bile manje nego u meta-analizi koju je sprovedla Gershoff (2002a). Dodatno, Paolucci i Violato (2004) su zabilježili marginalnu povezanost fizičkog kažnjavanja djece i negativnih kognitivnih ishoda (npr. usporen intelektualni razvoj). Niske veličine efekata navele su ih na zaključak da fizičko kažnjavanje djece „izgleda ne predstavlja ozbiljan emocionalni, kognitivni ili bihevioralni problem za značajan dio ljudi koji su mu izloženi“ (p. 215). Larzelere i Kuhn (2005), na osnovu meta-analize zasnovane na 26 istraživanja, pronalaze da je povremeno situaciono fizičko kažnjavanje efikasnije od 10 od 13 drugih disciplinskih postupaka, kada je riječ o postizanju kratkotrajne dječije poslušnosti ili redukciji antisocijalnog ponašanja, dok je samo izrazita ili predominantna upotreba fizičke kazne povezana s negativnim ishodima. Noviji nalazi, međutim, dovode u pitanje čak i kratkotrajnu efikasnost fizičkog kažnjavanja (npr., Gershoff, 2013; Holden et al., 2014; Straus et al., 2013). Tako su, na primjer, Holden i saradnici (2014) utvrdili da su djeca, nakon čina kažnjavanja, u 76% slučajeva, ponovo vršila neželjeno ponašanje u narednih desetak minuta. Osim toga, nalazi Holdena i saradnika (2014) pokazuju da fizičko kažnjavanje nije, čak ni u prosjeku, disciplinska mjera koja se koristi „razborito“ ili kao „posljednja opcija“, već je riječ o preferiranoj opciji, a da je impulsivnost u primjeni prije norma nego izuzetak. Naime, prosječno vrijeme koje je proteklo između djetetove aktivnosti koju majka nije odobravala i čina fizičkog kažnjavanja bilo oko 30 sekundi, bez ikakvog pregovaranja (ili vremena za pregovaranje) i tipično samo uz jednu prethodnu alternativnu disciplinsku mjeru – majčinu verbalnu zabranu („Prekini!“).

Noviju meta-analizu na temu fizičkog kažnjavanja djece sproveo je Ferguson (2013), fokusirajući se na istraživanja (njih ukupno 45) koja su se bavila dugoročnim efektima (tzv. longitudinalne studije). Ferguson (2013) pravi radnu terminološku distinkciju između „udaranja po turu“ (eng. spanking) i „tjelesnog kažnjavanja“ (eng. corporal punishment), pri čemu, ovo potonje može uključivati udaranje po licu ili udaranje objektima i sl. Utvrdio je da postoje statistički značajne korelacije udaranja po turu i tjelesnog kažnjavanja, s jedne strane, s negativnim dugoročnim ishodima na ponašanje, emocionalnim poteškoćama i nižim kognitivnim performansama, s druge strane. Pri tome, korelacije su nešto više u slučaju tjelesne kazne, ali su sve, generalno, niskog intenziteta i umanjuju se na vrlo niski intenzitet (iako ostaju statistički značajne) kada se primijene rigorozniji oblici statističke kontrole (tj. kada se u obzir uzmu dodatne varijable, poput uzrasta djece, dužine trajanja istraživanja i sl.). Vjerovatno najvažnija razlika u nalazima između meta-analiza Paolucci i Violato (2004) i Ferguson (2013) jeste ona u pogledu veze fizičkog kažnjavanja s umanjenim kognitivnim postignućem, koja je robusnija u Fergusonovom (2013) slučaju. Razlog za ovo jeste taj što Fergusonova (2013) analiza uključuje i neka ključna istraživanja na ovu temu, koja su sprovedena u međuvremenu (npr., Straus & Paschall, 2009), a koja su osnažila nalaze o povezanosti fizičkog kažnjavanja i nižeg intelektualnog postignuća djece. Ferguson (2013) zaključuje da je fizičko kažnjavanje djece (udaranje po turu i tjelesna kazna) marginalno do nisko, ali generalno statistički značajno povezano s dugoročnim negativnim ishodima, ali da bi istraživači trebali da zauzmu nešto konzervativniji stav kada se obraćaju javnosti u vezi s efektima fizičkog kažnjavanja djece i ne vrše prenamaglašene generalizacije o potencijalnim negativnim ishodima. Istovremeno, naglašava da ovo ne znači da akademska javnost treba da zagovara fizičko kažnjavanje, jer postoje argumenti koji ukazuju na to da fizičko kažnjavanje ne dovodi do nikakvih očitih benefita i da ga je lako zamijeniti drugim disciplinskim tehnikama.

Nedavno objavljenja meta-analiza Gershoff i Grogan-Kaylor (2016), koja ažurira nalaze prikazane u Gershoff (2002a), pojačava zaključak da fizičko kažnjavanje djece nije u bilo kakvoj stabilnoj vezi s pozitivnim ishodima, ali da je povezano s 13 neželjenih ishoda. Izrazito je važna implikacija da su veličine statističkih efekata, premda niske, bile zapravo slične za fizičko kažnjavanje i fizičko zlostavljanje (dok su fizičko kažnjavanje i fizičko zlostavljanje umjereno snažno povezani). Gershoff i Grogan-Kaylor (2016) pronalaze da su veličine efekata vrlo slične od istraživanja do istraživanja, uz navod da: „Iako su veličine opaženih veza niske, kada se ekstrapoliraju na populaciju u kojoj je 80% djece fizički kažnjavano, takvi mali efekti mogu se prevesti u veliki uticaj na društvo“ (p. 465).

Kao odgovor na kritiku drugih autora, ponajprije Baumrind i saradnika (2002), da fizičko kažnjavanje djece nije moguće osuditi na osnovu trenutnog nivoa empirijskog znanja, Gershoff (2002b) navodi nekoliko važnih poenti. Čak i u slučaju da fizičko kažnjavanje djece nije u vezi s negativnim ishodima, to nije isto što i

konstatacija da je u vezi s pozitivnim ishodima, pošto rezultati istraživanja ukazuju na, u najboljem slučaju, izostanak bilo kakvih pozitivnih efekata, a u najgorem slučaju, na široki spektar potencijalnih negativnih efekata. Upravo zbog mogućih negativnih efekata, teret navođenja činjenica moramo shvatiti vrlo ozbiljno, a fizičko kažnjavanje djece i njegovo propagiranje nije moguće opravdati odsustvom negativnih efekata, već bi za tako nešto morali da postoje eksplicitni i uvjerljivi pozitivni nalazi, što, evidentno, nije slučaj. Situacija je upravo obrnuta – danas znamo dovoljno da konstatujemo da, s empirijske tačke gledišta, ne postoji opravdanje za fizičko kažnjavanje djece pod izgovorom tobožnjih blagotvornih dejstava (Durrant & Ensom, 2012; Gershoff, 2010, 2013).

Fizičko kažnjavanje djece i roditeljska toplina

Postoji pretpostavka da fizičko kažnjavanje djece koje izvršava topao/brižan roditelj češće dovodi do željenih efekata, pri čemu roditeljska toplina amortizuje većinu ili sve moguće negativne efekte (vidjeti npr., Gershoff, 2002a). Noviji nalazi, međutim, u velikoj mjeri demantuju ovu hipotezu. Primjera radi, grupa istraživača (Lansford et al., 2014) ispitala je majke djece uzrasta od sedam do deset godina, iz osam zemalja; utvrdili su da je, uz određena variranja, nivo majčinske topline generalno bio povezan s umanjnjem anksioznosti i agresivnosti kod djece tokom vremena, dok je fizičko kažnjavanje bilo u vezi s njihovim porastom. Međutim, važno je naglasiti da je majčinska toplina mijenjala vezu između fizičkog kažnjavanja i neželjenih ishoda kod djece samo u nekim zemljama i to na način da je zabilježen izrazitiji porast anksioznosti tokom vremena kod djece čije majke su postizale visoke skorove roditeljske topline i koje su češće primjenjivale fizičko kažnjavanje. Lee, Altschul i Gershoff (2013) utvrđuju da povećanje frekvencije fizičkog kažnjavanja na dječijem uzrastu od jedne do tri godine predviđa dječiju agresivnost na uzrastu od tri do pet godina, pri čemu majčinska toplina niti amplifikuje, niti umanjuje ovu vezu, što znači da ona ne štiti djecu od negativnih efekata fizičkog kažnjavanja. Lansford i saradnici (2014), u skladu s nalazima Lee i sar. (2013), zaključuju da bi profesionalci trebali da savjetuju roditelje protiv upotrebe fizičke kazne, čak i u kontekstu u kojem je odnos roditelj-dijete topao, pri čemu roditeljima treba pomoći oko toga da pronađu i usvoje druge, nenasilne vaspitne strategije.

Intergeneracijski krug nasilja i nasilje prema vršnjacima i siblinzima

---

Iako Paolucci i Violato (2004), ekstrapolirajući nalaze svoje meta-analize, odbacuju pretpostavku da fizičko kažnjavanje povećava rizik da dijete bude fizički agresivno prema vršnjacima, izgleda da za ovaj efekt, ipak, postoje dovoljno snažne potvrde. Gershoff (2002a) sugerije da fizičko kažnjavanje vjerovatno ne podstiče moralnu

internalizaciju, „pošto ne poučava djecu razlozima za ispravno ponašanje, ne podrazumijeva komuniciranje efekata dječijeg ponašanja na druge i vjerovatno poučava djecu o poželjnosti toga da ne budu uhvaćena“ (p. 541). Sve što fizičko kažnjavanje djece postiže jeste da legitimizuje agresiju i nasilje i šalje poruku da je opravdano udariti nekoga ko se ne ponaša u skladu s našim željama (Gershoff, 2002a), tj. pokazuje da je udaranje prihvatljiv vid rješavanja konflikata (Simons & Wurtele, 2010). Djeca imaju tendenciju da procjenjuju razgovor/rezonovanje kao najpošteniju, a fizičku kaznu kao najmanje pošteni disciplinsku strategiju, ali djeca koja su sama češće bila izložena fizičkom kažnjavanju, u odnosu na djecu koja su mu bila rjeđe izložena, pokazuju veću tendenciju ka tome da procjenjuju fizičku kaznu kao najbolji od svih drugih disciplinskih postupaka (Vittrup & Holden, 2010). Direktnije, nalazi pokazuju da roditelji koji su bili češće fizički kažnjavani tokom djetinjstva češće procjenjuju ovu strategiju kao prihvatljivu i češće fizički kažnjavaju svoju djecu, koja onda i sama češće zagovaraju fizičko kažnjavanje i preferiraju agresivne strategije rješavanja problema u odnosu s vršnjacima i braćom i sestrama (Simons & Wurtele, 2010).

Veća šansa roditelja koji su bili fizički kažnjavani ka tome da fizički kažnjavaju vlastitu djecu čini tendenciju ka intergeneracijskoj transmisiji nasilja u bliskim interpersonalnim relacijama vrlo očiglednom (Gershoff, 2002a). Pri tome, postoje naznake da će majke koje su bile fizički kažnjavane kao djeca češće ovo da reprodukuju na svoju djecu, u odnosu na očeve koji su bili fizički kažnjavani kao djeca (Cooksey, Vespa, & Keck, 2009). Majke su, generalno, pod povećanim rizikom da fizički kažnjavaju svoju djecu ako su bile žrtve fizičkog nasilja, bilo od strane vlastitih roditelja, trenutnog partnera ili nekog drugog (Gage & Silvestre, 2010), te ako odobravaju manje alternativa fizičkom kažnjavanju (Combs-Orme & Cain, 2008), tj. ako vjeruju u nužnost fizičkog kažnjavanja (UNICEF, 2010).

Uprkos razlikama u veličini efekata između meta-analiza (Gershoff, 2002a; Ferguson, 2013; Paolucci & Violato, 2004) povezanost između fizičkog kažnjavanja i agresivnosti se stabilno bilježi, a neke novije, relativno dobro kontrolisane (premda i dalje korelacione) studije (npr., Lee et al., 2013; Taylor, Manganello, Lee, & Rice, 2010) ukazuju na to da je vjerovatni uzročno-posljedični smjer takav da fizičko kažnjavanje od strane roditelja uzrokuje višu agresivnost kod djece (što ne isključuje mogućnost da viša agresivnost onda indukuje dodatno povećanje fizičkog kažnjavanja).

Nevalidna argumentacija za opravdavanje fizičkog kažnjavanja

Iz dosadašnjeg pregleda jasno je da fizičko kažnjavanje djece sa sobom ne nosi nikakve benefite, ali da podrazumijeva veliki broj potencijalnih negativnih ishoda. Ono što dodatno zabrinjava jeste tendencija ljudi ka tome da pokušaju pravdati čin

fizičkog kažnjavanja putem logički potpuno neprimjerenih argumenata. Nedavna analiza logičke strukture argumenata kojima se „zdravorazumski“ uobičajeno brani praksa fizičkog kažnjavanja, pokazala je da su praktično svi ti navodi zasnovani na logičkim pogreškama (Subotić, Dimitrijević, & Knežević, 2015).¹ Primjera radi, navodi o tome da skoro svi roditelji koriste fizičko kažnjavanje, pa samim tim mora da je ispravno, da ljudi koji nemaju vlastitu djecu ne mogu da razumiju važnost/ svrhu fizičkog kažnjavanja (niti bi trebali o tome da raspravljaju), da je neko ispaao ili nije ispaao sjajno zbog toga što ga/je roditelji jesu ili nisu tukli i slični – predstavljaju tipične logičke pogreške (Subotić et al., 2015). Logičke pogreške ne garantuju da je argument nužno netačan, ali prisustvo bilo koje logičke pogreške u argumentaciji nužno narušava validnost te argumentacije i iz nje izvedenog zaključka. Prisustvo logičke pogreške demonstrira da navedeni argument ne dokazuje ili ne potvrđuje ono što iznosilac argumenta želi da demonstrira kao istinito. Taj argument i dalje može biti tačan, ali ne zbog toga što je utemeljen na tačnim premisama i ispravnom silogizmu, već na osnovu prostog slučaja. Stoga, činjenica da je veliki broj argumenata u korist fizičkog kažnjavanja djece zasnovan na logičkim pogreškama, po definiciji umanjuje kredibilitet tih argumenata, čak i ako ih ne demantuje automatski (Subotić et al., 2015).

Treba napomenuti da se u diskursu često pominju scenariji i okolnosti u kojima bi fizičko kažnjavanje djece bilo opravdano, primjereno ili čak preferirano. Primjera radi, Milivojević (2011) piše o tri situacije u kojima je fizičko kažnjavanje opravdano: 1) kada se malo dijete nađe u vanrednim, opasnim situacijama i nije u stanju da razumije moguće posljedice svojih postupaka, 2) kada je dijete agresivno prema drugima (tada mu se fizičkom kaznom pokazuje da i druge boli, čime se pospješuje razvoj empatije), 3) kada dijete ne reaguje na druge kazne. U slučaju ovih situacija, odnosno argumenata, nije problematična njihova logička konzistentnost, već, prije svega, empirijska, tj. činjenična utemeljenost i na temelju ovog ih je vrlo lako demantovati. Dajemo adaptirani prikaz kontra-argumentacije detaljnije opisane u Subotić i sar. (2015).

Kada je riječ o demantu prvog argumenta („vanredne situacije“), odmah je evidentno da ako je riječ o opasnoj situaciji, u kojoj roditelj ima vremena da pritrči do djeteta i da ga fizički kazni, ima vremena i da ga ukloni iz opasnosti, što samo po sebi rješava problem (Molyneux, 2012, 2014). Čin fizičkog kažnjavanja u ovakvim okolnostima ne postiže ništa, osim što predstavlja manifestaciju frustracije roditelja za neadekvatnu prevenciju i zakašnjelu zaštitu djeteta. Pri tome su i prevencija i zaštita, s obzirom na to da je dijete malo i kognitivno i fizički nesposobno da to samo izvrši, u isključivoj odgovornosti roditelja (Molyneux, 2014), posebno imajući u vidu da je

¹ Ovaj članak predstavlja prvi broj periodične edicije „Zaustavimo nasilje nad djecom!“, koja je dio tematskog portala <http://www.zastitimodjecuodnasilja.org>, koji radi pod okriljem UG „Zdravo da ste“. Edicija, kao i sajt u cjelini, imaju za cilj informisanje javnosti i dizanje nivoa svijesti o delikatnim i kontraverznim problemskim pitanjima u vezi s nasiljem nad djecom, kakvo je upravo fizičko kažnjavanje.

većinu opasnih situacija moguće prevenirati uz adekvatnu pripremu i promišljanje (Molyneux, 2014). Ako bi se na ovo uzvratilo kontraargumentom da činom fizičkog kažnjavanja dijete učimo da ne ponovi ponašanje koje ga je dovelo u opasnu situaciju, to opet predstavlja prebacivanje na dijete odgovornosti koja je roditeljska. Povrh toga, fizičko kažnjavanje nije ni empirijski efikasno sredstvo za sticanje uvida i prevenciju ponavljanja neželjenog ponašanja (Gershoff, 2013; Holden et al., 2014; Straus et al., 2013). Ako dijete nema kognitivni kapacitet za sticanje uvida u opasnost situacije bez/prije fizičkog kažnjavanja, neće ga imati ni (neposredno) nakon fizičkog kažnjavanja. Osim toga, postoje indicije da je šansa za sticanje uvida dodatno umanjena u prisustvu fizičkog kažnjavanja, zbog mogućih akutnih kognitivnih deficita koji proizlaze iz same distresnosti čina fizičkog kažnjavanja (Straus et al., 2013). Treba naglasiti i da, kako nalazi Holdena i saradnika (2014) pokazuju, fizičko kažnjavanje u praksi i nije nešto što se rezerviše za vanredne situacije, već se uobičajeno koristi kao podrazumijevana/preferirana opcija, a osigurati da roditelji za njim posežu samo i isključivo u vanrednim situacijama (čak kada bi fizičko kažnjavanje u njima i bilo efikasno), praktično je nemoguće (Gershoff, 2002b).

Demant drugog argumenta („agresija kao kazna za agresiju, u svrhu razvoja empatije“) svodi se na uvažavanje empirijskih nalaza koji ubjedljivo i jednoznačno ukazuju na to da je ovo shvatanje empirijski pogrešno, te da je upravo obrnuto tačno – fizičko kažnjavanje konzistentno predviđa višu, a ne nižu agresivnost (Gershoff, 2002a; Ferguson, 2013; Lee et al., 2013; Paolucci & Violato, 2004; Taylor et al., 2010) i u vezi je s nižom, a ne višom moralnom internalizacijom (Gershoff, 2002a). Slično, treći navod („fizička kazna radi kada sve drugo zakaže“) demantuju akumulisane činjenice koje ukazuju na empirijski očiglednu neefikasnost fizičkog kažnjavanja (npr., Gershoff, 2013; Holden et al., 2014; Straus et al., 2013).

Fizičko kažnjavanje djece kao nemoralan čin

Naročito važan razlog zašto je neopravdano fizički kažnjavati djecu nema nikakve veze s efikasnošću ili izostankom efikasnosti, kao ni sa štetnošću ili njenim izostankom, već se svodi na očiglednu nemoralnost ovog čina. Fizičko kažnjavanje djece predstavlja kršenje principa neagresivnosti i ne postoje nikakvi logički izuzeci kojima se ono može moralno opravdati (Molyneux, 2012). Na civilizacijskom nivou, trebali bismo da se zapitamo zašto još uvijek smatramo da je razumno i opravdano udarati djecu koja nemaju kapacitet da se brane, dok, s druge strane, uvažavamo da je neetično udarati druge odrasle osobe, zatvorenike, čak i životinje (Gershoff, 2002b). Uviđamo da nije primjereno kazniti staru osobu s demencijom koja se nehотиčno dovede u opasnost (npr. izađe na ulicu); zašto bismo onda smatrali da je primjereno fizički kazniti dijete, ako uradi istu stvar (Molyneux, 2012)? Koristeći eufemizirane sintagme i izraze kao što su „fizička kazna“, „tjelesna kazna“, „čvrsta ruka“, „dobiti po turu“, „spenking“ i slično, prikrivamo činjenicu da se, u konačnici,

sve to zapravo svodi na udaranje (Gershoff, 2013) – i to udaranje onih koji nemaju pravo glasa i ne mogu da se brane.

Zaključak

Kao što je u ovom pregledu prikazano, literatura konzistentno pokazuje da je fizičko kažnjavanje djece povezano s kratkoročnim i dugoročnim negativnim ishodima, čak i ako ti efekti nisu nužno visokog intenziteta. Fizičko kažnjavanje možda nije pretjerano štetno za mnogu djecu, ali sasvim sigurno nije ni korisno. Ono ne vodi u bilo kakve željene efekte, ne čini djecu poslušnijom ili empatičnijom, ali može da postigne obrnute efekte, da poveća agresivnost, umanja moralnu internalizaciju ili da naruši kvalitet odnosa roditelja i djece. Povrh toga, praktično svi argumenti i uobičajena opravdanja fizičkog kažnjavanja djece predstavljaju činjenično neutemeljene, a nerijetko i logički pogrešne navode. Nažalost, fizičko kažnjavanje djece duboko je ukorijenjeno u kulturološko tkivo društva i da bi se suzbilo, biće potrebno mnogo edukativnog rada, truda i strpljenja. Međutim, ovo je važan cilj, jer ako želimo da redukujemo nasilje nad djecom, moramo se uhvatiti u koštac sa svim njegovim modalitetima, uključujući i one koji nerijetko „prolete ispod radara“, kao što je to slučaj s fizičkim kažnjavanjem.

Redukcija ili eliminacija fizičkog kažnjavanja djece nije magični štapić kojim se mogu riješiti svi civilizacijski problemi u vezi s nasiljem. Kao nužan, ali nedovoljan korak ka tome, trebalo bi iskorijeniti sve vidove nasilja nad djecom, ne samo fizičko kažnjavanje. Međutim, umanjeno fizičko kažnjavanje djece jeste nešto čime se svijet može učiniti mnogo boljim mjestom. Fizičko kažnjavanje djece predstavlja modalitet nasilja koje je potpuno pod našom kontrolom i može se redukovati bez ikakvih dodatnih troškova. Prvi korak ka tome je da stvari nazovemo pravim imenom i uvažimo da je fizičko kažnjavanje djece samo još jedan vid nasilja, uprkos tome što ga roditelji često primjenjuju misleći da rade u najboljem interesu svog djeteta. Nasilje je nasilje.

Literatura

- Amado, B. G., Arce, R., & Herraiz, A. (2015). Psychological injury in victims of child sexual abuse: A meta-analytic review. *Psychosocial Intervention*, 24(1), 49-62.
- Bajramović, M., & Stančić, S. (2014). *Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja*. Banja Luka, BiH: Zdravo da ste. Preuzeto s <http://goo.gl/dP3eJv>
- Baumrind, D., Larzelere, R., & Cowan, P. (2002). Ordinary physical punishment: Is it harmful? Comment on Gershoff (2002). *Psychological Bulletin*, 128(4), 580-589.
- Benuto, L. T., & O'Donohue, W. (2015). Treatment of the sexually abused child: review and synthesis of recent meta-analyses. *Children and Youth Services Review*, 56, 52-60.

- Centers for Disease Control and Prevention [CDC]. (2014, January). *Child Maltreatment: Consequences* [Fact sheet]. Retrieved from <http://goo.gl/Xbf5zj>
- Centers for Disease Control and Prevention [CDC]. (2016, April). About adverse childhood experiences [Fact sheet]. Retrieved from <https://goo.gl/91A3s8>
- Child Welfare Information Gateway. (2013). *Long-term consequences of child abuse and neglect*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.
- Combs-Orme, T., & Cain, D. S. (2008). Predictors of mothers' use of spanking with their infants. *Child Abuse & Neglect*, 32(6), 649-657.
- Cooksey, E., Vespa, J., & Keck, C. (2009, August). What my mother did: Do maternal parenting practices influence those of the next generation? Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, San Francisco, SF. Retrieved from <http://goo.gl/d5jqBA>
- Durrant, J., & Ensom, R. (2012). Physical punishment of children: Lessons from 20 years of research. *Canadian Medical Association Journal*, 184(12), 1373-1377.
- Ferguson, C. J. (2013). Spanking, corporal punishment and negative long-term outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies. *Clinical Psychology Review*, 33(1), 196-208.
- Gage, A. J., & Silvestre, E. A. (2010). Maternal violence, victimization, and child physical punishment in Peru. *Child Abuse & Neglect*, 34(7), 523-533.
- Gershoff, E. (2002b). Corporal punishment, physical abuse, and the burden of proof: Reply to Baumrind, Larzelere, and Cowan (2002), Holden (2002), and Parke (2002). *Psychological Bulletin*, 128(4), 602-611.
- Gershoff, E. T. (2002a). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539-579.
- Gershoff, E. T. (2010). More harm than good: A summary of scientific research on the intended and unintended effects of corporal punishment on children. *Law and Contemporary Problems*, 73, 31-56.
- Gershoff, E. T. (2013). Spanking and child development: We know enough now to stop hitting our children. *Child Development Perspectives*, 7(3), 133-137.
- Gershoff, E. T., & Grogan-Kaylor, A. (2016). Spanking and child outcomes: Old controversies and new meta-analyses. *Journal of Family Psychology*, 30(4), 453-469.
- Holden, G. W., Williamson, P. A., & Holland, G. O. (2014). Eavesdropping on the family: A pilot investigation of corporal punishment in the home. *Journal of Family Psychology*, 28(3), 401-406.

- Johnson, R. J., Ross, M. W., Taylor, W. C., Williams, M. L., Carvajal, R. I., & Peters, R. J. (2006). Prevalence of childhood sexual abuse among incarcerated males in county jail. *Child Abuse & Neglect*, 30(1), 75-86.
- Lansford, J. E., Alampay, L. P., Al-Hassan, S., Bacchini, D., Bombi, A. S., Bornstein, M. H., ... & Oburu, P. (2010). Corporal punishment of children in nine countries as a function of child gender and parent gender. *International Journal of Pediatrics*, 2010, 1-12.
- Lansford, J. E., Sharma, C., Malone, P. S., Woodlief, D., Dodge, K. A., Oburu, P., ... & Tirado, L. M. U. (2014). Corporal punishment, maternal warmth, and child adjustment: A longitudinal study in eight countries. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 43(4), 670-685.4
- Larzelere, R. E., & Kuhn, B. R. (2005). Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8(1), 1-37.
- Lee, S. J., Altschul, I., & Gershoff, E. T. (2013). Does warmth moderate longitudinal associations between maternal spanking and child aggression in early childhood? *Developmental Psychology*, 49(11), 2017-2028.
- LeSure-Lester, G. E. (2000). Relation between empathy and aggression and behavior compliance among abused group home youth. *Child Psychiatry and Human Development*, 31(2), 153-161.
- Lewis, T., McElroy, E., Harlaar, N., & Runyan, D. (2016). Does the impact of child sexual abuse differ from maltreated but non-sexually abused children? A prospective examination of the impact of child sexual abuse on internalizing and externalizing behavior problems. *Child Abuse & Neglect*, 51, 31-40.
- Marijana Žiravac Mladenović. (2010). Studija: Cost-benefit analiza Programa borbe protiv vršnjačkog nasilja. Banja Luka, BiH: Zdravo da ste. Preuzeto s <http://goo.gl/jtMxO3>
- Maxfield, M. G., & Widom, C. S. (2001). An update on the cycle of violence. Washington, DC: US Department of Justice, National Institute of Justice. Retrieved from <https://goo.gl/GZLA3L>
- Milivojević, Z. (2011, September 10). Telesno kažnjavanje dece – da, ali razumno [Blog post]. Preuzeto s <http://goo.gl/pc9aHI>
- Molyneux, S. [Stefan Molyneux]. (2012, August 10). Spanking, aggression and ethics [Video file]. Retrieved from <https://youtu.be/es2d2c-YXeY>
- Molyneux, S. [Stefan Molyneux]. (2014, September 16). Your tombstone – If you do not change... [Video file]. Retrieved from <http://youtu.be/jtqbHL-y83I>

- Paolucci, E. O., & Violato, C. (2004). A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment. *The Journal of Psychology, 138*(3), 197-222.
- Simons, D. A., & Wurtele, S. K. (2010). Relationships between parents' use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children. *Child Abuse & Neglect, 34*(9), 639-646.
- Stančić, S. (2005). Porodica i problemi sa kojima se djeca susreću u svojim porodicama. U J. Savić, S. Dimitrijević, N. Uletilović, S. Stančić, & A. Štrbac (Ur.), *Djeca o sebi – istraživanje o položaju djece u porodici, školi i okruženju* (pp. 16-26). Banja Luka, BiH: Art print i NVO "Zdravo da ste". Preuzeto s <http://goo.gl/TCmr6R>
- Straus, M. A., & Paschall, M. J. (2009). Corporal punishment by mothers and development of children's cognitive ability: A longitudinal study of two nationally representative age cohorts. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 18*(5), 459-483.
- Straus, M. A., & Stewart, J. H. (1999). Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2*(2), 55-70.
- Straus, M. A., Douglas, E. M., & Medeiros, R. A. (2013). *The primordial violence: Spanking children, psychological development, violence, and crime*. New York, NY: Routledge.
- Subotić, S., Dimitrijević, S., & Knežević, I. (2015). Fizičko kažnjavanje djece: nevalidna argumentacija. *Zaustavimo nasilje nad djecom!*, 2015-1, 1-21. Preuzeto s <http://goo.gl/ZPjV7e>
- Taylor, C. A., Manganello, J. A., Lee, S. J., & Rice, J. C. (2010). Mothers' spanking of 3-year-old children and subsequent risk of children's aggressive behavior. *Pediatrics, 125*(5), e1057-e1065.
- UNICEF. (2010). *Disciplinary practices at home: Evidence from a range of low- and middle- income countries*. New York, NY: UNICEF. Retrieved from <http://goo.gl/yHN7BS>
- Vittrup, B., & Holden, G. W. (2010). Children's assessments of corporal punishment and other disciplinary practices: The role of age, race, SES, and exposure to spanking. *Journal of Applied Developmental Psychology, 31*(3), 211-220.
- Zdravo da ste, & Naša djeca. (2006). *Izvještaj NVO i djece o stanju prava djeteta u BiH u 2006. godini*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/E18jG5>

- Zdravo da ste, & Naša djeca. (2007). *Izvještaj NVO i djece o stanju prava djeteta u BiH u 2007. godini*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/YtkMpR>
- Zdravo da ste, & Naša djeca. (2008). *Izvještaj NVO i djece o stanju prava djeteta u BiH u 2008. godini*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/JQx7kZ>
- Zdravo da ste, & Naša djeca. (2012). *Izvještaj NVO i djece o stanju prava djeteta u BiH za period 2009-2011. godina*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/zlCn63>
- Zdravo da ste. (2005). *Djeca o sebi. Istraživanje o položaju djece u porodici, školi i okruženju*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/aPndlP>
- Zdravo da ste. (2009). *Djeca o sebi – drugi izvještaj o stanju prava djeteta u Republici Srpskoj*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/7FqQ1E>
- Zdravo da ste. (2010). *Alternativni izvještaj za fakultativni protokol uz CRC, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/x6JOLU>
- Zdravo da ste. (2012). *Monitoring prava djeteta na lokalnom nivou*. Banja Luka, BiH: Autor. Preuzeto s <http://goo.gl/Zy8XP2>
- Zečević, I. (2010). *Priručnik – Program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka, BiH: Zdravo da ste. Preuzeto s <http://goo.gl/ojYbg6>

CORPORAL PUNISHMENT IS NOT THE ANSWER

Siniša Subotić

Strahinja Dimitrijević

Ivan Knežević

Abstract

Corporal punishment is widely spread and a culturally rooted way of disciplining children. Although there is a debate in academic community regarding the possible damages and validity of this practice, today we know enough facts to conclude that corporal punishment of children is simply another form of violence against children and that there are no arguments, empirical or logical, to justify its use. In accordance with that, professionals should advise parents not to use corporal punishment and help them to find and adopt nonviolent educational strategies. Furthermore, society should reach a consensus on zero tolerance for this form of violence. This should be done in order to stop the intergenerational circle of violence, which is a prerequisite for reducing other forms of violence against children.

Key words: corporal punishment of children, violence against children, intergenerational cycle of violence

---

REGISTAR AUTORA

BOROMISA, Tanja

UG "Zdravo da ste", Banja Luka

E-mail: tanja.boromisa@zdravodaste.org

DIMITRIJEVIĆ, Strahinja

Univerzitet u Banjoj Luci & UG "Zdravo da ste", Banja Luka

E-mail: strahinja.dimitrijevic@gmail.com

KNEŽEVIĆ, Ivan

UG "Persona", Banja Luka

E-mail: efremhas@gmail.com

OGNJENović, Vesna

UG "Zdravo da ste", Beograd

SAVIĆ, Jovan (1937–2006)

STANČIĆ, Sonja

Univerzitet u Beogradu (student doktorskih studija)

E-mail: sonja.stancic@gmail.com

SUBOTIĆ, Siniša

PIM univerzitet & UG "Persona", Banja Luka & CEON, Beograd

E-mail: sinisasub@gmail.com

ŠKORC, Bojana

Univerzitet umetnosti, Beograd

E-mail: bskorc@yahoo.com

ŠTRBAC, Aleksandra

UG "Zdravo da ste", Banja Luka

E-mail: strbacaleksandra33@gmail.com

ULETILOVIĆ, Nada

UG "Zdravo da ste", Banja Luka

E-mail: nada.uletilovic@zdravodaste.org

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka
Republike Srpske, Baňa Luka

159.9:364.4-053.2

OTVORENO poľe razvoja

Otvoreno poľe razvoja : Psihosocijalni rad sa djecom i mladima /
[urednik Strahinja Dimitrijević]. - Banja Luka : Zdravo da ste, 2016
(Banja Luka : Atlantik bb). - 103 str. ; 25 cm + 1 elektronski optički disk
(CD-ROM)

"Monografija je pripremljena povodom obilježavanja 20 godina rada
"Zdravo da ste" --> prelim str. - Knjiga sadrži i CD. - Tiraž 300. -
Napomene uz tekst. - Bibliografija uz pojedine radove. - Registar. -
Abstracts.

-- Zdravo da ste [elektronski izvor] / Vesna Ognjenović. - 1 elektronski
optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

ISBN 978-99976-603-3-6

COBISS.RS-ID 5997336

UG „Zdravo da ste“ nastalo je kao odgovor na mnogobrojne potrebe izbjeglih i raseljenih lica sa prostora bivše Jugoslavije, ali je nastavila da djeluje sve protekle godine, s tim da se sadržaj aktivnosti mijenjao i prilagođavao u skladu sa društvenim promjenama i potrebama korisnika: odraslih, djece i mladih. Značaj psihosocijalne pomoći i podrške je nemjerljiv, posebno u teškim vremenima. Većina tekstova u monografiji prožeta je konkretnim primjerima koji vjerno oslikavaju aktivnosti u pojedinim periodima. Kroz radove u monografiji prepoznatljiva je osjetljivost, prepoznavanje potreba korisnika i, u skladu s njima, uvođenje novih programa i sadržaja.

Dr Nada Vaselić

Ova knjiga nije objektivni, historiografski prikaz svega što se dešavalo. Ona takođe nije prostor za definisanje konceptualnog okvira i delokruga jedne organizacije, kao što nije ni zbirka sećanja jednog kolektiva na protekli period života. Ona sadrži sve ove elemente i predstavlja dokument o vremenu u kojem su ljudi tragali za svojim odgovorom na pitanje kako nastaviti život u uslovima velike intruzije razornih historijskih prilika. Saradnici “Zdravo da ste” pokušali su da brane prostor za opstanak i razvoj društva i pojedinca, zasnivajući svoj rad na uverenju da je život polje stvaranja, a da je stvaranje odlika koja pripada svakom ljudskom biću.

Dr Darinka Anđelković

Kroz čitavu monografiju provejavaju napori autora da svoja razmatranja i eksplikacije što više utemelje na naučnim konceptima. To je bio vrlo vrijedan napor i izuzetno težak posao, s obzirom na to da u tom pogledu postoje brojna neslaganja i nedorečenosti. Cijenim zbog toga da je napor što ga je u tom smjeru učinila grupa autora bio seriozan i savjestan, a u velikom dijelu i uspješan. Drugim riječima, zahvaljujući tim naporima i aplikaciji naučnih postulata i kategorija dobivena je značajna studija u području humanog socijalnog života kojim se bavi “Zdravo da ste”.

Dr Branko Milosavljević